

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАУКОВИЙ ВІСНИК

ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ім. К. Д. УШИНСЬКОГО

Лінгвістичні науки

Збірник наукових праць

№ 19

Видається з липня 2005 року

Виходить два рази на рік

Одеса
“Астропринт”
2014

Засновник: Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Редакційна колегія:

Головний редактор: **Корольова Тетяна Михайлівна**, д-р філол. наук, проф., зав. кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики ДЗ “ПНПУ ім. К. Д. Ушинського”;

Відповідальний секретар: **Юхимець Світлана Юріївна**, канд. пед. наук, доцент кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики ДЗ “ПНПУ ім. К. Д. Ушинського”

Члени редколегії:

Богущ Алла Михайлівна, академік НАПН України, д-р пед. наук, проф., зав. кафедри дошкільної педагогіки ДЗ “ПНПУ ім. К. Д. Ушинського”;

Брици Віктор Михайлович, д-р філол. наук, проф. Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України;

Бровченко Тамара Олександрівна, д-р філол. наук, проф. кафедри англійської філології Чорноморського державного університету ім. Петра Могили;

Гуменний Микола Хомич, академік АН ВШ України, д-р філол. наук, проф., зав. кафедри української та зарубіжної літератури ДЗ “ПНПУ ім. К. Д. Ушинського”;

Карпенко Олена Юріївна, д-р філол. наук, проф. кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики ДЗ “ПНПУ ім. К. Д. Ушинського”;

тичної та прикладної лінгвістики ДЗ “ПНПУ ім. К. Д. Ушинського”;

Мізецька Віра Ярославівна, д-р філол. наук, проф., зав. кафедри іноземних мов Національного університету “Одеська юридична академія”;

Науменко Анатолій Максимович, д-р філол. наук, проф., зав. кафедри теорії та практики перекладу і німецької філології Чорноморського державного університету ім. Петра Могили;

Озерова Ніна Григорівна, д-р філол. наук, проф. Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України;

Форманова Світлана Вікторівна, д-р філол. наук, проф. кафедри української філології та методики навчання фахових дисциплін Інституту мов світу ДЗ “ПНПУ ім. К. Д. Ушинського”

Статті в збірнику надані в авторській редакції

Усі матеріали збірника представлені на сайті:
<http://www.pdpu.edu.ua/ukr/izd/index.html>

© Державний заклад “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”, 2014

УДК 811. 161.1'-37'276.45

О. В. Александрова

МОЛОДІЖНИЙ СОЦІОЛЕКТ ЯК ЛІНГВІСТИЧНИЙ ФЕНОМЕН (до питання термінологічного визначення поняття)

Стаття присвячена аналізу та систематизації понятійно-термінологічного апарату в галузі вивчення соціальних діалектів в роботах вітчизняних і зарубіжних лінгвістів. Диференційовані поняття «соціолект», «сленг», «жаргон», «арго». Під терміном «соціолект» розуміється комплексна система, що складається з певних підсистем і сукупностей різнорівневих одиниць, пов'язаних ієрархічними відносинами. Сленг, жаргон і арго віднесені до конкретних видів просторічних лексичних підсистем соціолектів.

Ключові слова: соціальна диференціація мови, соціолект, система, сленг, арго, жаргон.

Статья посвящена анализу и систематизации понятийно-терминологического аппарата в области изучения социальных диалектов в работах отечественных и зарубежных лингвистов. Дифференцированы понятия «социолект», «сленг», «жаргон», «арго». Под термином «социолект» понимается комплексная система, состоящая из определенных подсистем и совокупностей разноуровневых единиц, связанных иерархическими отношениями. Сленг, жаргон и арго отнесены к конкретным видам просторечных лексических подсистем социолектів.

Ключевые слова: социальная дифференциация языка, социолект, система, сленг, арго, жаргон.

The article is devoted to the sociolect apparatus criticus study and systematization in the studies of Ukrainian and foreign linguists. The concepts "sociolect", "slang", "jargon", "argot" are differentiated. The term "sociolect" is used to denote a complex system that consists of definite subsystems and sets of hierarchically tied units of different linguistic levels. Slang, jargon and argot are defined as certain types of sociolects' colloquial lexical subsystems.

Key words: social differentiation of language, sociolect, system, slang, argot, jargon.

Питання функціонування соціальної диференціації мови перебувають у центрі уваги лінгвістів починаючи з XVII століття. Теоретичні засади соціолінгвістики базуються на результатах досліджень таких мовознавців, як Ф. де Соссюр, Ш. Баллі, У. Лабов, Є. Д. Поліванов та ін. З часом діапазон вивчення взаємодії мови і суспільства, а також супутніх цьому процесів значно розширюється, про що свідчать роботи Л. І. Скворцова, В. Д. Бондалетова, Л. П. Крисіна, В. І. Карасіка, О. П. Петренко, Т. І. Єрофєєвої.

Проблема соціально зумовленої варіативності мови, зокрема соціолекту, актуальна і в даний час. Інтерес дослідників до цієї проблематики можна пояснити проникненням і закріпленням в мові освічених верств населення (політиків, дикторів радіо і телебаченні, в пресі) субстандартних елементів різних мовних рівнів. З останніх досліджень у даній галузі можна відзначити розвідки наступних українських і зарубіжних лінгвістів: Р. В. Боднар, О. С. Христенко, Н. М. Копитіної, Є. В. Горчакової, В. П. Коровушкіна [1; 2; 3; 4; 5].

У зв'язку зі зростаючим інтересом до соціальних діалектів виникає безліч спеціальних термінів, покликаних описати все різноманіття ненормативних шарів мови. Відсутність точних лінгвістичних дефініцій ускладнює їх науковий опис і створює чималі труднощі. Проте можна констатувати існування загальної номінативної бази, трактування якої варіюється залежно від лінгвістичної школи. За основу беруться або поняття, запозичені з зарубіжних лінгвістичних шкіл, або терміни, утворені за аналогією з іноземними, або відбувається переосмислення традиційних понять вітчизняної лінгвістики. Варто відзначити, що, навіть оперуючи однаковими термінами, вчені вкладають в них різне наповнення, що ніякою мірою не сприяє розв'язанню існуючих термінологічних проблем у даній галузі.

Таким чином, актуальність статті визначається недостатньою чіткістю понятійно-термінологічного апарату в галузі вивчення соціальних діалектів і його трактування.

Метою статті є аналіз та систематизація концепцій соціального діалекту в роботах мовознавців, що належать до різних лінгвістичних шкіл.

У сучасній лінгвістиці на позначення нестандартних елементів мовлення поруч використовуються такі дефініції, як "соціолект",

“жаргон”, “арго” та “сленг”, термінологічне значення яких може як розмежовуватися, так і вживатися синонімічно.

Термін “соціолект”, введений у науковий вжиток В. Є. Полівановим, який використовував його для позначення соціально обумовлених варіантів мови, визнається універсальним і найбільш адекватно виражає сутність соціальної стратифікації мови [6]. При цьому термін “соціальний діалект” у науковій літературі вживається як у дуже широкому, так і в дуже вузькому сенсі. При широкому розумінні соціолекту в категорію соціальних діалектів включають всі або майже всі соціально зумовлені різновиди мови, незалежно від їхніх структурно-мовних та функціональних особливостей, тобто соціальний діалект — це “специфічна форма існування і функціонування мови, притаманна якійсь соціальній групі” [7: 12]. Т. І. Єрофеева розуміє під соціолектом “інваріантну соціально-марковану підсистему мови”, яка включає в себе “систему мовних засобів певної групи, детермінованих низкою страт, що мають не лише соціальний, а й біологічний і психологічний характер” [6: 9]. У визначенні М. М. Маковського соціолект — це “варіанти (різновиди) мови, якими користується та чи інша соціальна спільність або група людей” [8: 6], лінгвістичний енциклопедичний словник дає таке визначення соціолекту: “мова певних соціальних груп”, а також “варіанти загальнонародної мови, притаманні певним економічним, кастовим і релігійним групам населення” [9: 133].

Варто відзначити, що В. М. Жирмунський до числа соціальних діалектів відносив і територіальні діалекти (говори селян), і напівдіалекти (мова міського міщанства), і літературну мову (в її розмовній та письмовій формі), вважаючи їх “соціальними рівнями мови”, що зумовлено класовою диференціацією суспільства [10: 23].

В. Д. Бондалетов закріплює за терміном позначення мовних варіантів, уживаних у побуті певних суспільних чи професійних груп. “Спільною рисою всіх мовних утворень, що включаються до категорії “соціальний діалект”, — підкреслює вчений, — є обмеженість їхньої соціальної основи: вони виступають засобом спілкування окремих соціально-сословних, виробничо-професійних груп і вікових колективів, а не всього народу (як літературна мова) і не всього населення регіону (як територіальні діалекти)” [11: 68]. Особливе місце в класифікації соціальних діалектів В. Д. Бондалетова займають групові, чи

корпоративні, жаргони, які “на відміну від професійних соціолектів породжені... прагненням дати загальновідомим поняттям своє позначення, яке відрізняється новизною й експресією” [11: 71–72].

Проте аргю (у тому значенні, яке дає цьому поняттю В. Д. Бондалетов), на думку В. М. Жирмунського, “не є соціальним діалектом у строгому сенсі”, оскільки воно розвивається в рамках тієї чи іншої мови і діалекту як “лексика і фразеологія спеціального призначення” [10: 25]. Такої ж думки стосовно професійної мови, жаргону й аргю дотримується Б. О. Серебренніков, який називає їх не діалектами, а “соціальними варіантами мови” або “мовними стилями”, оскільки “вони не мають специфічної фонетичної системи, специфічного граматичного ладу й існують на базі звичайної мови” [12: 496].

Натомість Ю. С. Степанов розуміє термін “соціолект” вузько, співвідносячи його лише з “арго бродячих торговців” [13: 198].

Намагаючись наслідувати традиції лексико-графічної і соціолінгвістичної школи Б. А. Ларіна, який вживав терміни “арго” та “жаргон” не розмежовуючи, В. М. Мокієнко і Т. Г. Нікітіна, проте, обирають провідним (нейтральним) термін “жаргон” [14: 7–8].

Д. Н. Ушаков і О. С. Ахманова ідентифікують поняття “жаргон” і “арго”, проте О. С. Ахманова підкреслює, що аргю, на відміну від жаргону, “позбавлене пейоративного, принизливого значення” [15]. Л. І. Скворцов розрізняє аргю (таємна мова, якою користуються члени закритої групи, низи суспільства) і жаргон, при цьому під жаргоном розуміє соціальний діалект певної вікової спільності або професійної корпорації [16: 23–24].

О. О. Аніщенко ідентифікує поняття “соціолект” і “жаргон”, розглядаючи їх як різновиди соціально-групових діалектів (соціолектів). Терміном “молодіжний сленг” авторка позначає лексичний шар, який спочатку виник в одному з соціальних діалектів (жаргонів, аргю), але перейшов до інтержаргону (загальну частину побутового словнику різних жаргонних формацій) і став популярним в мовному спілкуванні молоді [17].

Е. М. Береговська, досліджуючи молодіжний сленг, використовує термінологію стосовно об’єкта своєї розвідки “сленг”, “арго”, “жаргон”, “соціолект” недиференційовано, віддаючи перевагу “сленгу” з метою підкреслити “енглізованість” молодіжної промови як характерну прикмету часу 80–90-х років [18: 40].

В. І. Беліков і Л. П. Крисін називають соціолектом сукупність певних мовних особливостей, властивих конкретній соціальній групі — сословній, професійній, віковій і т. п. в межах певної підсистеми національної мови. До соціолектів автори відносять мовні особливості солдат — солдатський жаргон, школярів — шкільний жаргон, кримінальний жаргон, студентський сленг, аргі хіпі, професійну мову комп'ютерників, аргі торговців-човників і наркодилерів.

На думку вчених, соціолекти не є цілісними комунікативними системами, оскільки їх особливості лежать виключно в сфері слів, словосполучень і синтаксичних конструкцій, а їх словникова і граматична основа лише незначно відрізняється від основи відповідної національної мови [19: 47–48]. Автори, включаючи соціолекти в більші мовні підсистеми, проте, залишаються на лексичному рівні в їх трактуванні, зводячи їх до різних типів сленгу, жаргону, аргі.

І. О. Соболева, враховуючи існуючі у лінгвістичній літературі суперечності щодо термінології субстандартних систем, пропонує обмежитися двома універсальними для всієї соціально-маркованої лексики термінами: соціолект, під яким розуміється “мовна система особливого роду, яка використовується тією чи іншою соціальною групою як засіб комунікації в процесі інтерного спілкування” і соціолектизм — “основна одиниця соціально-професійної диференціації словникового складу мови” [20]. Обґрунтованість такої переваги, крім універсальності цих дефініцій, автор вбачає в тому, що терміни жаргон, аргі, сленг з самого початку мали і зберегли пейоративну оцінку, і, незважаючи на всі спроби “пом'якшення” або “реабілітації” даних понять, за ними назавжди залишиться зневажливо-пейоративна оцінка. Терміни ж “соціолект” і “соціолектизм” зберігають експресивно-оцінні конотації, що містяться у традиційних термінах, і, будучи нейтральними в оцінному плані, приводять до єдиного спільного знаменника однорідні соціально-професійні диференціації словникового складу будь-якої мови [20: 26]. Відзначимо, що, обґрунтовано, на наш погляд, звужуючи номенклатуру одиниць субстандарту, автор водночас обмежує й обсяг поняття “соціолект” лексичним мовним рівнем.

М. М. Маковський, розглядаючи поняття “жаргон”, “аргі”, “сленг” як різновиди соціолекту, підкреслює, що склад даних термінів не обмежується лексико-семантичною системою, в якій “виникає

більший або менший в кількісному відношенні прошарок соціально забарвлених слів, який власне і визначає характер і сутність соціальних діалектів” [21: 10]. Цитуючи проф. Р. А. Будагова, автор вказує, що громадська природа мови визначає не тільки умови її буття, а й всі її функції, особливості її лексики та фразеології, граматики та стилістики.

Схожої думки дотримується В. П. Коровушкін, який виділяє “соціолектні нестандартні лексичні системи” (які є складовим компонентом комплексних лексичних систем відповідних підмов, до складу яких входять дані соціолекти), підкреслюючи той факт, що вони часто неправомірно ототожнюються з самими соціолектами. Під терміном “соціолект” В. П. Коровушкін розуміє “історично утворену, відносно стійку для даного етапу напівавтономну або неавтономну форму існування загальнонародної мови національного періоду, що має власну систему соціолінгвістичних норм другого рівня, функціонально та понятійно закріплену за певним соціальним професійно-корпоративним або антигромадським (антисоціальним і асоціальним) соціумом або соціалізованою субкультурою, що має специфічну просторічну лексичну систему, елементи якої можуть мати етнізований і локалізований характер, і варіюються за якістю та кількістю інвентарем позалітературних граматичних і фонетичних особливостей, обумовлених соціолінгвістичними характеристиками її носіїв” [22: 39].

В. П. Коровушкін розглядає соціолект як комплексну систему, що складається з певних підсистем і сукупностей різнорівневих одиниць, пов’язаних ієрархічними відносинами [22: 39]. Простежуючи комплекс двосторонніх зв’язків між соціолектом і соціумом, що охоплює суспільно значущі зміни та варіації в соціолекті, автор, проте, підкреслює неоднаковість соціальної обумовленості мовних ярусів і відзначає, що найбільш “прозорий зв’язок з громадським життям” виявляє лексичний ярус (субстандартна / просторічна лексична система соціолекту), а інші яруси, наприклад, фонологічний, пов’язані з життям суспільства опосередковано. Проте під “соціолектізмом” автор розуміє елемент фонетичної, морфологічної, синтаксичної, лексичної і семантичної систем соціолекту, що має відповідні ознаки [22: 39–40], таким чином не позбавляючи соціолекта власних характеристик, що зумовлені соціолінгвістичними характеристиками його носіїв, на кожному мовному рівні.

Сленг, жаргон і арго автор відносить до конкретних видів просторічних лексичних підсистем соціолекту [22: 13].

Підсумовуючи, зазначимо, що концепція В. П. Коровушкіна уявляється такою, що повною мірою відображає лінгвістичну сутність соціолекту. Розглядаючи соціолект як систему підсистем, автор дозволяє проводити комплексний аналіз соціолекту як лінгвістичного феномена.

Результати наведеного аналізу лінгвістичного тлумачення соціолекту можуть слугувати теоретичною базою під час комплексного вивчення діалектів певних соціальних груп або на рівні окремих підсистем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Боднар Р. В. Соціолект підлітків як субкультура сучасного лінгвосоціуму (на матеріалі англійської мови 90-х років ХХ — початку ХХІ століття): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к. філол. н.: спец. 10.02.04 — германські мови / Р. В. Боднар. — Київ, 2007. — 20 с.
2. Христенко О. С. Німецький молодіжний сленг: лінгвокогнітивний та соціолінгвістичний аспекти): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к. філол. н.: спец. 10.02.04 — германські мови / О. С. Христенко. — Київ — 2009. — 18 с.
3. Копытина Н. Н. Социолектные особенности французской молодежной речи: дис. на соискание уч. степени к. филол. н.: спец. 10.02.05 — романские языки / Н. Н. Копытина. — Белгород, 2006. — 163 с.
4. Горчакова Е. В. Сопоставительное исследование молодежного социолекта русского и немецкого языков: социолингвистический и лингвокогнитивный аспекты: дис. на соискание уч. степени к. филол. н.: спец. 10.02.20 — сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание / Е. В. Горчакова. — Томск, 2002. — 175 с.
5. Коровушкин В. П. Теоретические основы контрастивной социолектологии: Монография / В. П. Коровушкин. — Череповец: ГОУ ВПО ЧГУ, 2009. — 246 с.
6. Ерофеева Т. И. Социолект: стратификация исследования: дис. на соискание уч. степени д. филол. н.: спец. 10.02.19 — общее языкознание, социолингвистика, психолингвистика / Т. И. Ерофеева. — Санкт-Петербург, 1995. — 356 с.
7. Цвиллинг М. Я. Функциональный стиль, подязык и социальный диалект (к вопросу о соотношении понятий) / М. Я. Цвиллинг // Общие и частные проблемы функциональных стилей. — М.: Наука, 1986. — С. 5–15.
8. Маковский М. М. Английские социальные диалекты (онтология, структура, этимология) / М. М. Маковский. — М.: Высш. шк., 1982. — 135 с.
9. Лингвистический энциклопедический словарь (ЛЭС) / Под ред. В. Н. Ярцевой. — М.: Советская энциклопедия, 1990. — 685 с.
10. Жирмунский В. М. Проблемы социальной дифференциации языков / В. М. Жирмунский // Язык и общество. — М.: Наука, 1969. — С. 22–38.

11. Бондалетов В. Д. Социальная лингвистика: учебное пособие для студентов пед. ин-тов по спец. № 2101 “Русский язык и литература” / В. Д. Бондалетов. — М.: Просвещение, 1987. — 159 с.
12. Серебренников Б. А. Территориальная и социальная дифференциация языка / Б. А. Серебренников // Общее языкознание. Формы существования, функции, история языка. — М.: Наука, 1970. — 607 с.
13. Степанов Ю. С. Основы общего языкознания / Ю. С. Степанов. — М.: Просвещение, 1975. — 271 с.
14. Мокленко В. М. Большой словарь русского жаргона / В. М. Мокленко, Т. Г. Никитина. — СПб.: Норинт, 2000. — 717 с.
15. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. — Изд. 2-е, стереотип. — М.: Советская энциклопедия, 1969. — 608 с.
16. Скворцов Л. И. Арг. Жаргон // Русский язык: энциклопедия / Гл. ред. Ф. П. Филин. — М., 1979. — С. 23–24, 83–84.
17. Анищенко О. А. Генезис и функционирование молодежного социолекта в русском языке национального периода: монография / О. А. Анищенко. — М.: Флинта: Наука, 2010. — 280 с.
18. Береговская Э. М. Молодежный сленг: формирование и функционирование / Э. М. Береговская // Вопросы языкознания. — 1996. — № 3. — С. 32–41.
19. Беликов В. И. Социолингвистика / В. И. Беликов, Л. П. Крысин. — М.: РГГУ, 2001. — 439 с.
20. Соболева И. А. О семантико-понятийной соотнесенности и “конкуренции” понятий арг — жаргон — сленг — социолект / И. А. Соболева // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. — 2013. — № 24 (283). — С. 24–31.
21. Коровушкин В. П. Английский лексический субстандарт versus русское лексическое просторечие (опыт контрастивно-социолектологического анализа): Монография / В. П. Коровушкин. — Череповец: ГОУ ВПО ЧГУ, 2008. — 167 с.
22. Маковский М. М. Соотношение индивидуальных и социальных факторов в языке / М. М. Маковский // Вопросы языкознания. — 1976. — № 1. — С. 40.

ON THE ISSUE OF THE DIFFICULTIES OF ARTISTIC TRANSLATION FROM TYPOLOGICALLY DISTANT LANGUAGES

У статті наведено аналіз різних перекладів оповідання А. П. Чехова “Дама з собачкою” на англійську мову, здійснено спробу визначити в досліджуваних перекладах ключові відмінності, що свідчать про варіативність у інтерпретації чеховського бачення світу та конструювання перекладачами індивідуальних смислів. Усі досліджувані переклади було здійснено англійськими філологами, які спеціалізувались на вивченні творчості А. П. Чехова з опорою на переклад К. Гарнетт, однак переклади характеризуються істотними відмінностями як у змістовому, так і у виразовому плані. Під час дослідження враховувались типологічні особливості мови оригіналу та перекладу. Одним із важливих висновків є той факт, що характер і розповсюдженість перекладацьких стратегій і засобів їх реалізації залежать від глибини занурення перекладача у культуру та світ автора оригіналу.

Ключові слова: *аналіз, переклад, відмінності, варіативність, інтерпретація, бачення світу, індивідуальний смисл, типологічні особливості, перекладацькі стратегії.*

В статье представлен анализ различных переводов рассказа А. П. Чехова “Дама с собачкой” на английский язык, предпринята попытка выделить в существующих переводах ключевые отличия, свидетельствующие о вариативности в интерпретации чеховского видения мира и конструировании переводчиками индивидуальных смыслов. Все анализируемые переводы были выполнены приблизительно в одно время английскими филологами, специализирующимися на изучении творчества А. П. Чехова с опорой на перевод К. Гарнетт, однако характеризуются существенными отличиями как в содержательном, так и в выразительном плане. При исследовании учитывались типологические особенности языка оригинала и перевода. Одним из важных выводов является тот факт, что характер и степень распространенности переводческих стратегий и способов их ре-

ализации зависят от степени погружения переводчика в культуру и мир автора оригинала.

Ключевые слова: анализ, перевод, отличия, вариативность, интерпретация, видение мира, индивидуальный смысл, типологические особенности, переводческие стратегии.

The article deals with the analysis of the different translations of A. P. Tchekhov's short story "The Lady with the Dog" into English. It's been attempted to outline the key distinctive features which make evident the variability of Tchekhov's world view interpretations, resulting in the construction of individual senses. All the translations under analysis have been performed by English philologists who specialized in studying Tchekhov's works on the ground of C. Garnett's translation. Nevertheless, the translations are distinguished by essential differentiation in content and expression planes. Typological peculiarities of the source and target languages have been taken into account in the process of investigation. One of the important conclusions drawn is that the type and occurrence of translator's strategies and means of their realization depend on the depth of the translator's penetration into the author's culture and literary world.

Key words: analysis, translation, distinctive features, variability, interpretation, world view, individual sense, typological peculiarities, translator's strategies.

The main task for the contemporary masters of artistic translation is to preserve the equilibrium between the form and meaning, the stylistic diversity and the author's world outlook. These two aspects are interwoven and cannot exist separately, nevertheless, the relevance of the translator's influence upon the priorities should be also borne in mind.

A. P. Tchekhov's legacy has awoken both in the Russian-speaking and foreign masters of pen the associations with the enigmatic Russian soul, the so-called "confession" of the sensible and sensitive person. Being a doctor by education and inspiration Anton Tchekhov had no mercy for human sins and showed a master hand in revealing and curing the evil sides of human nature. He made it evident that the 'small size' literary genres like short stories, novelettes and essays can be no less expressive and prominent than novels and long short stories.

The characterizing details may be of different kind — the fence, the water melon, the little dog, the broken plate, the letter... But they all serve to depict human lives at length with all the virtues, vanity, fears, victories and losses of ordinary people.

This is the anthropocentric literature paradigm at work — in the focus of the literary work there are not the events (e.g. the family tragedy, the adul-

tery, the trick, the disease...) but their perception in the characters' inner world.

The research is aimed at distinguishing the potential difficulties of rendering the implicit content of A. P. Chekhov's short stories by the English language linguistic means in compliance with the differences in the mental world pictures of the lending and borrowing cultures.

The issue studied is up-to-date which is proved by quite a big number of scientific publications on the peculiarities of translating into English A. P. Chekhov's works. Thus, the ideas given in this article were formulated on the ground of the recent critical literary reviews by S. L. Flemming, M. Baker [5], and on the analyses of the translations by C. Garnett, R. Ford, R. Peaver and L. Volokhonsky [6;7;8;9]. The novelty of the research lies in an attempt to distinguish the linguistic means of Chekhov's individual style manifestation on different language levels, the apt use of which pre-determines the quality and faithfulness of the artistic translations and their general esthetic value.

It wasn't until the early 1920s that English readers got the opportunity to read A. P. Chekhov's short stories in English translation performed by C. Garnett and recognized by the author. The depicted characters in a strange way embodied a slightly idealized perception of 'enigmatic Russian soul'. In 1923 the first English critical review of A. P. Chekhov's works was published, which greatly contributed to the better understanding of the great Russian writer's style and world outlook and at the same time enriched English culture and literature as well.

In 1926 A. P. Chekhov's short stories were considered a sample of style and picturesqueness. His prose gained its prominence due to the author's ability to penetrate into the secret parts of human personality and create a certain snapshot of everyday people's lives. Among the other peculiarities of A. P. Chekhov's short stories one must distinguish the invisibility of the narrator — you can hardly find any moralization or any other forms of the author's influence on the readers' perception. The explication found in A. P. Chekhov's works may be considered a certain prelude to the postmodernism trend in world literature with the application of stream- of — consciousness technique in presenting the characters' inner world.

The translator's master hand is of much greater importance in artistic translation. The main task is to preserve the convergence of different linguistic means in presenting the author's message and to render the expres-

siveness and brightness of the author's individual style relying on his background knowledge and the norms and traditions of the culture-recipient.

The purpose of the research was to distinguish some psychological peculiarities which could potentially cause difficulties in rendering and at the same time to characterize the linguistic means applied by different translators with regards to the successfulness and adequacy of the translations performed. The research was grounded on the results of the critical analysis of the available English artistic translations of one of the most quoted A. P. Chekhov's short stories — "The Lady with the Dog", "The Lady with the Pet Dog", "The Lady with the Lapdog".

The research is focused on the study of the linguistic means of different levels which serve to make prominent A. P. Chekhov's individual style and, as follows, on the investigation and description of the translator's techniques and strategies which are applied to preserve and reproduce these peculiarities in translated versions. The detailed pre-translating and translation analysis was performed on the basis of 150 source text linguistic units and their 300 correspondences in both translations reviewed.

The techniques applied included analysis proper (in particular, the critical review of the literary resources and the linguistic pre-translating analysis), interpretation, methods of synthesis and induction used to formulate the author's message, comparative analysis method aimed at marking the differences in the translator's strategies and techniques.

All the lexical units under analysis were selected as the means of the author's world outlook explication and the markers of the unique "chekhov's" style. In addition, the selected source text units were divided into three groups according to their semantic and pragmatics. The first group was formed by the so-called 'characterizing details' (the key features in the description of the characters' appearance and environment), naturally and culturally biased units (also known as non-equivalent words) and stylistic devices (phraseological units, metaphors, metonymies, epithets, hyperboles, parallelism, repetitions, simile).

On the next stage the full linguistic analysis of the translated texts by R. Ford, R. Pevear and L. Volokonsky was performed. As a result, the prominent strategies and techniques of various translators were presented in tables with the statistic data of their distribution enclosed.

It has been established that there exist a variety of the translator's strategies and ways of their realization. Thus, it has been proved that in R. Pevear

and L. Volokonsky's translation the strategies of compression and compensation were employed in respect of reproducing in translation repetitions, similes, metaphors and epithets; the strategy of foreignization was at work in rendering historically and culturally marked lexemes and phrasemes.

In R. Ford's translation the translator's world outlook is interposed upon the author's one, which in its turn predetermines the predominance of the strategies of explication and compensation — as a result, the contextual replacement is often employed, while the preference is given to the more distant semantically but more prominent stylistically language units (e.g. the high-flown "pursuit", "absorb" as a correspondence for more neutral lexemes "дела" and colloquial "отхватывают"). It should be also noted that the transformation of addition is often used (emotionally coloured adverb "always" with the negative emotive connotation for the denotation of a recurrent irritating event; the use of the adverb "just"). On the lexico-stylistic level the transformation of metaphorical epithets into extended metaphors takes place as well as the employment of the syntactic structure with the formal subject "there", the functional replacement of verbs by the Gerund, the use of *Subjunctive Mood*, semantic replacement (e. g. "арестантские роты" is rendered as "prison"; "шпиц" is transformed into "Pomeranian dog") and the descriptive translation of the nationally marked units.

The source text: "Уже он мог съесть целую порцию селянки на сковородке..." [6: 497].

The translation by R. Pevear and L. Volokonsky: "He could eat a whole portion of selyanka from the pan." [7:369].

The translation by R. Ford: "He could already eat a whole plateful of salt fish and cabbage." [8: 354].

The source text: "Это была женщина высокая, с темными бровями, прямая, важная, солидная и, как она сама себя называла, мыслящая. Она много читала, не писала в письмах "ъ"... " [6: 490].

The translation by R. Pevear and L. Volokonsky: "She was a tall woman with dark eyebrows, erect, imposing, dignified, and a thinking person, as she called herself. She read a great deal, used the new orthography..." [7: 361].

The translation by R. Ford: "She was a tall, erect woman with dark eyebrows, staid and dignified, and, as she said of herself, intellectual. She read a great deal, used phonetic spelling..." [8:347].

The source text: "Сидя в павильоне у Верне, он видел, как по набережной прошла молодая дама...; за нею бежал белый шпиц," [6:490].

The translation by R. Pevear and L. Volokonsky: “*Sitting in a pavilion at Vernet’s, he saw a young woman...; behind her ran a white spitz.*” [7: 361].

The translation by R. Ford: “*Sitting in Verney’s pavilion, he saw, walking on the sea-front, a fair-haired lady...; a white Pomeranian dog was running behind her.*” [8:347].

It has been concluded that R. Pevear and L. Volokonsky translate mainly by paragraphs and phrases, while R. Ford prefers word-for-word translation. The experimental data presented in this article has been formed by the characterizing details selected from A. P. Chekhov’s short stories and the variants of their translation. R. Ford’s translation was marked in the table as T1, R. Pevear’s as T2.

The variability of R. Ford’s and R. Pevear and L. Volokonsky’s translations can be interpreted as an attempt to construct different senses of the source text which proves the relevance of the translator’s role in the source text perception.

Table 1

The Characteristics of the Translator’s Strategies Applied in Translating A. P. Chekhov’s “The Lady and the Dog”, %

The peculiarities of the source text	The translator’s strategies, %							
	explication		compression		domestication		compensation	
	T1	T2	T1	T2	T1	T2	T1	T2
characterizing details	8 %	9 %	8 %	15 %	4 %	–	10 %	8 %
nationally and culturally biased words	9 %	14 %	4 %	14 %	6 %	–	11 %	7 %
stylistic devices	15 %	5 %	2 %	16 %	8 %	–	18 %	12 %

Table 2

The Characteristics of the Ways of Translation Applied in Translating A. P. Chekhov’s “The Lady and the Dog”, %

The peculiarities of the source text	Ways of Translation, %							
	descriptive translation		replacements		transpositions		additions	
	T1	T2	T1	T2	T1	T2	T1	T2
characterizing details	10 %	4 %	22 %	18 %	5 %	8 %	3 %	5 %
nationally and culturally biased words	11 %	6 %	10 %	16 %	4 %	7 %	3 %	5 %
stylistic devices	15 %	4 %	11 %	15 %	3 %	7 %	3 %	5 %

The given research has a perspective both in extending the basis of the research and in analyzing translations into other European languages.

BIBLIOGRAPHY

1. Бабенко К. Г., Васильев И. Е., Казарин Ю. В. Лингвистический анализ художественного текста / К. Г. Бабенко, И. Е. Васильев, Ю. В. Казарин. — Екатеринбург, 2000. — 496 с.
2. Барт Р. Избранные работы: Семиотика: Поэтика / Р. Барт. — М., 1989. — 616 с.
3. Бахтин М. М. Автор и герой: к философским основам гуманитарных наук / М. М. Бахтин. — СПб., 2000. — 337 с.
4. Сорокин Ю. Н. Переводоведение: статус переводчика и психогерменевтические процедуры / Ю. Н. Сорокин. — Тверь, 2003. — 160 с.
5. Флеминг С. Л. Страницы о Чехове в английских исследованиях по истории и теории литературы / С. Л. Флеминг. — Эл. ресурс. — Режим доступа: <http://feb-web.ru/feb/chekhov/critics/ml1/ml1-454-.htm>.
6. Чехов А. П. Избранные произведения / А. П. Чехов. — Ярославль: Верхне-Волжское книжное издательство, 1975. — 700 с.
7. Stories by Anton Chekhov / Translated by Richard Pevear and Larissa Volokhonsky. — New York. Toronto. London. Sydney. Auckland, 2000. — 500с.
8. The essential tales of Chekhov / Translated by Richard Ford. — London, 1999. — 500 с.
9. The Lady with the Dog and other stories by Anton Tchekhov / Translated by Constance Garnett. — Pennsylvania State University, 2008–2012. — 186 p.

УДК 811'33'42:007:004.738.5

І. М. Дерік, К. О. Белявська

ДО ПИТАННЯ ПРО РОЛЬ ОСОБИСТОСТІ ПЕРЕКЛАДАЧА У ВИБОРІ СТРАТЕГІЙ ПЕРЕКЛАДУ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Статтю присвячено актуальному питанню сучасного перекладознавства — проблемі впливу особистості перекладача на якість художнього перекладу.

У результаті аналізу оригінального англомовного художнього твору та його перекладів було визначено, що повномірне й всебічне відтворення прагматики і стилістики вихідного тексту вимагає наявності у перекладача ґрунтовних фонових знань. Саме стратегіям відтворення різнорівневих стилістичних засобів присвячено пропонуване нижче дослідження, результати якого можуть стати у нагоді при навчанні студентів художньому перекладу.

Ключові слова: *особистість перекладача, фонові знання, стратегії, різнорівневі стилістичні засоби, художній переклад.*

Стаття посвящена актуальному вопросу современного переводоведения — проблеме влияния личности переводчика на качество художественного перевода.

В результате анализа оригинального англоязычного художественного произведения и его переводов было выявлено, что полноценное и всестороннее воссоздание прагматики и стилистики исходного текста требует от переводчика наличия фундаментальных фоновых знаний. Именно стратегиям воссоздания разноуровневых стилистических средств посвящено представленное ниже исследование, результаты которого могут пригодиться при обучении студентов художественному переводу.

Ключевые слова: *личность переводчика, фоновые знания, стратегии, разноуровневые стилистические средства, художественный перевод.*

The article is dedicated to the up-to-date issue of today's translation theory — the problem of the influence of the translator's personality upon the quality of the literary translation.

The analysis of the original English-speaking literary work and its artistic translations has revealed that the complete and faithful reconstruction of the source text pragmatics and stylistics depends on the presence of the fundamental translator's background knowledge. The research deals with the analysis of the translation strategies applied to render the stylistic means of different levels. Its results may be made use of in teaching students artistic translation.

Key words: *the translator's personality, background knowledge, strategies, the stylistic means of different levels, artistic translation.*

При перекладі текстів у перекладача часто виникають труднощі. Це відбувається тому, що тексти часто поєднують у собі різні функціональні стилі та жанри. Однією з основних причин існування лексичних труднощів перекладу є розбіжності у мовних картинах світу різних націй, які спричинюють наявність безеквівалентної лексики та перекладацьких лакун. Унаслідок цього перекладачам художніх текстів часто доводиться звертатися до способів перекладу, за умови використання яких зміст оригіналу залишається незмінним, а змінюються лише лексичні форми його вираження (прийоми транскодування, калькування, контекстуальної заміни, смислового розвитку, антонімічного та описового перекладів). Лексичні труднощі перекладу текстів головним чином пов'язані з передачею безеквівалентної лексики, власних назв, багатозначних слів, аббревіатур, неологізмів, термінів, образної фразеології.

Актуальність теми зумовлена зростанням вимог до якості здійснюваних перекладів художніх текстів і потребою у визначенні успішних стратегій подолання труднощів художнього перекладу в умовах діалогу мов і культур. Люди все більше цікавляться культурою та традиціями інших народів, а художні твори є певним відображенням реалій інших країн мовними засобами. І саме правильний адекватний переклад дає можливість читачу правильно сприймати той зміст, який намагався передати автор певного твору.

Об'єктом дослідження є стратегії перекладу роману Дж.Р. Толкієна "*Hobbit or There and Back Again*" російською та українською мовою, які обрані відповідно російсько- та українськомовним перекладачами з урахуванням специфіки художнього твору та мови перекладу.

Предметом дослідження слугували лексико-граматичні та стилістичні перекладацькі трансформації, які було застосовано для реалізації визначених стратегій при перекладі роману Дж. Р. Толкієна

“*Hobbit or There and Back Again*” з англійської мови на українську та російську.

Дослідження виконувалось на матеріалі літературних адаптацій роману Дж. Р. Толкієна “*Hobbit or There and Back Again*” відповідно російською мовою (“Хоббит или Туда и обратно” пер. Н. Рахманової) та українською мовою (“Гобіт або Подорож за Імлисті гори” пер. О. Мокровольського).

Завданням художнього перекладу є адекватне відтворення як змісту, так і прагматики оригінального художнього твору засобами мови перекладу з дотриманням вимог до літературного писемного мовлення. Внаслідок цього цей вид перекладу вважається найбільш кропітким, а пошук стратегій адекватного художнього перекладу і досі залишається найбільш полемічним питанням у сучасному науковому середовищі. Багато дослідників вважають, що найкращі переклади здійснюються не за рахунок адекватної передачі лексичних та семантичних особливостей оригінального твору на рівні засобів мови, а шляхом творчого пошуку відповідників художньої своєрідності оригіналу на рівні цілого тексту. Оскільки результатом художнього перекладу має бути художній твір, то важливим є як вміння вправно володіти літературним варіантом мови перекладу, так і письменницький хист. Саме тому найкращими перекладачами часто стають письменники і поети (О. Пушкін, М. Лермонтов, К. Бальмонт, Б. Пастернак, С. Маршак, Л. Українка, І. Франко, М. Рильський, П. Тичина тощо).

Слід зауважити, що дотримання лінгвістичного принципу перекладу є важливою передумовою для адекватного відтворення первинної структури оригіналу. Проте проголошення лінгвістичного принципу основним може призвести до точного, буквального, але водночас художньо слабкого перекладу, що може розцінюватись як вияв формалізму. У тих випадках, коли синтаксична структура вихідного речення може бути і в перекладі викладена аналогічними засобами, дослівний переклад може розглядатися як остаточний варіант перекладу без подальшої літературної обробки. Оскільки ж співпадіння синтаксичних засобів у двох мовах зустрічається порівняно рідко, то в таких випадках порушення синтаксичних норм мови перекладу є неминучим. Саме тут спостерігається прірва між змістом і формою: точний переклад не завжди відтворює емоційний ефект оригіналу,

тому точність і художність часто знаходяться у постійному протиріччі одна з одною.

Дотримання мовних законів є обов'язковим як для оригіналу, так і для перекладу, але художній переклад це не лише пошук мовних співвідношень. Переклад не визнає модернізації тексту: розуміння читачем тексту оригіналу повинно відповідати розумінню читачем тексту перекладу. Йдеться про те, що сучасний переклад текстів інших часів надає читачеві додаткову інформацію про історичний період, до якого належить певний оригінальний твір, і водночас підкреслює його неповторність.

Мета цієї статті полягає у визначенні лексико-граматичних і стилістичних трансформацій, специфічних для перекладу досліджуваного твору, вибір яких так само, як і вибір певних стратегій перекладу, дозволяє визначити роль особистості перекладача.

За радянські часи було багато спроб перекласти “Гобіта” як на російську, так і на українську мови. Ці спроби не завжди були вдалі. Як наприклад, переклад З. А. Бобирь значно відрізнявся від оригіналу доповненнями до сюжету. Бобир намагалася використовувати необхідний для успішної публікації перекладу дискурс, характерний для іншого літературного напрямку, який суперечив адекватному (і тим більше авторському) трактуванню твору, але при цьому близький сучасному їй читачеві.

Через деякий час спробу перекласти на російську зробила Н. Л. Рахманова, яка передала зміст роману не додаючи додаткові сюжетні лінії. Головною проблемою в перекладі Н. Л. Рахманової є не зовсім адекватне відтворення власних назв та імен головних персонажів роману. Так, наприклад, прізвище одного з головних героїв “*Oakenshield*” при перекладі українською мовою звучало як: “Дубошит”. Але при перекладі російською автор застосував транслітерацію: “Оукеншильд”. Та ж сама проблема виникає при перекладі назви міста: “*Moria*”, яке в українській мові звучить як “Морія”, а в російській як “Морайи”.

За результатами аналізу трансформацій при перекладі “*Hobbit or there and back again*” можна дійти висновку, що обидва автори перекладу впоралися з поставленою перед ними задачею здійснення адекватного перекладу художнього твору і, продемонструвавши свою майстерність, повною мірою передали як семантику, так і прагматику оригіналу.

Аналіз застосованих перекладацьких трансформацій повною мірою засвідчує те, що особистість перекладача здійснює істотний вплив на особливості перекладу художньої літератури. Так, обираючи певну стратегію перекладу (доместикації чи форенизації, компенсації, експлікації, конвергенції або нейтралізації), перекладач здатний певним чином змінювати оригінальний художній текст, привносячи в нього своє власне сприйняття і розуміння. Це найяскравіше засвідчують альтернативні варіанти перекладу назв художніх творів (напр. “*Dear Life*” – “Дороже жизни”; “*A Portrait of the Artist as a Young Man*” – “Портрет художника в юності”; “*To Let*” – “Сдается в наем”).

При аналізі перекладу “*Hobbit or there and back again*” було виявлено застосування стратегій експлікації, компенсації і конвергенції в обох мовах перекладу і відповідно визначено найбільш розповсюджені перекладацькі трансформації, серед яких:

- калькування;
- перестановки;
- додавання;
- змішане транскодування;
- смисловий розвиток.

Автор українського перекладу замінив ім’я одного з негативних персонажів твору “*Gollum*” на “Гам-гам”, чим ускладнив його сприйняття — власна назва не викликає негативних асоціацій, а навпаки має комічний ефект [1: 209].

Розглядаючи стилістичні особливості, слід відмітити, що оригіналу притаманно використання різноманітних мовних ігор. Це явище можна побачити з перших сторінок роману, при розповіді про першу зустріч Більбо та Гендальфа [2: 184].

Оригінальний текст: “*Good morning!*” said Bilbo, *and he meant it. The sun was shining, and the grass was very green. But Gandalf looked at him from under long bushy eyebrows that stuck out further than the brim of his shady hat. “What do you mean?”* he said. “*Do you wish me a good morning, or mean that it is a good morning whether I want not; or that you feel good this morning; or that it is morning to be good on?*” “*All of them at once,*” said Bilbo”. [3:4] Одним із завдань перекладу було передати цей діалог з тією ж ноткою гумору, перекладачі вдало впоралися з цим. Російськомовний переклад Н. Рахманової: “— Доброе утро! — произнес Бильбо, желая сказать именно то, что утро доброе: солнце ярко сияло, и трава зеленела.

Но Гэндальф метнул на него острый взгляд из-под густых косматых бровей. — Что вы хотите этим сказать? — спросил он. — Просто желаете мне доброго утра? Или утверждаете, что утро сегодня хорошее — неважно, что я о нем думаю? Или имеете в виду, что нынешним утром все должно быть добрым?— И то, и другое, и третье, — ответил Бильбо.” [4:4]

Українськомовний переклад О. Мокровольського: “— Доброго ранку! — перший привітався Більбо, і він справді сказав те, що думав. Сонце сяяло, а трава так зеленіла! Але Гандальф тільки зиркнув на гобіта з-під довгих кущуватих брів, що стриміли далі, ніж сягали криси його тінявого капелюха. — Що ви цим хочете сказати? — запитав він нарешті. — Чи ви зичите мені доброго ранку, чи хочете сказати, що сьогодні добрий ранок, — байдуже, хочеться мені, щоб він був добрий, чи ні? Чи, може, що вам добре цього ранку? Чи що слід бути добрим у такий ранок?— Усе це зразу, — відказав Більбо.” [5:4]

Як бачимо, при перекладі російською мовою автор інакше перекладає останню фразу “...— *И то, и другое, и третье, — ответил Бильбо.*” Саме цей момент, на нашу думку, псує попереднє враження від діалогу.

Одним з завдань адекватного перекладу є вибір правильної стратегії та вміле її застосування. Як засвідчив аналіз, ступінь варіювання тексту перекладу від авторського тексту є вагомим фактором при визначенні ролі особистості перекладача у цьому творчому акті. Перспективу дослідження вбачаємо у дослідженні цієї проблеми на іншому художньому матеріалі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гудима І. Р. Основні способи перекладу символічних власних імен з англійської мови на українську /І. Р. Гудима // Гуманітарний вісник : збірник наукових праць ЧДТУ. Серія Іноз. філ.-я. — Черкаси, 2007. — Число 11, Т. 1. — С. 209–214.
2. Толкін Дж. Р. Р. О волшебных историях // Толкін Дж. Р. Р. Дерево и лист. — М. : Гнозис, 1991. — 239 с.
3. Tolkien J. R. R. The Hobbit. London: Harper Collins Publishers, 1996. — 276 p.
4. Дж. Р. Р. Толкін. Гобіт, або Мандрівка за Імлисті гори/ Пер. О. Мокровольського. — К.: Веселка, 1985. — 304 с.
5. Толкін Дж. Р. Р. Хоббит, или Туда и обратно / Пер. с англ. Н. Рахмановой. — СПб.: Северо-Запад, 1993. — 351 с.

К ВОПРОСУ О ПРИМЕНЕНИИ МЕТОДА “ДУМАЙ ВСЛУХ” (THINK ALOUD) В ПЕРЕВОДЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЯХ

Статья посвящена анализу экспериментальных данных, полученных методом “думай вслух”, и научных источников, анализирующих достижения в данной области, тенденции и перспективы применения метода в переводческих исследованиях. Анализ результатов приведенных экспериментов позволяет констатировать отсутствие четкой теоретической базы переводческих исследований с применением метода “думай вслух”. Представляется, что критический анализ и выявление спорных моментов будут способствовать дальнейшим теоретическим и практическим разработкам в данной области переводческих исследований.

Ключевые слова: перевод, ментальные процессы, переводческие исследования, “думай вслух”, стратегия перевода, вербализация.

Стаття присвячена аналізу експериментальних даних, отриманих методом “міркуй вголос”, і наукових джерел, що аналізують досягнення в даній галузі, тенденції та перспективи застосування методу в перекладацьких дослідженнях. Аналіз результатів наведених експериментів дозволяє констатувати відсутність чіткої теоретичної бази перекладацьких досліджень із застосуванням методу “міркуй вголос”. Уявляється, що критичний аналіз і виявлення спірних моментів сприятимуть подальшим теоретичним і практичним розвідкам у даній сфері перекладацьких досліджень.

Ключові слова: переклад, ментальні процеси, перекладацькі дослідження, “міркуй вголос”, стратегія перекладу, вербалізація.

The article is devoted to the “think aloud” method based experimental data analysis and scientific sources analyzing achievements in this field, tendencies and perspectives of applying the method in translation studies. The results of the analyzed experiments make it possible to state the lack of theoretical grounding of the “think aloud” method based translation studies. It is believed that crucial

issues review will enable further theoretical and practical research in the sphere of translation studies.

Key words: *translation, mental processes, translation studies, “think aloud”, translation strategy, verbalization.*

В последние годы в переводоведческих исследованиях наблюдается переход от нормативного подхода к описательному, что приводит к увеличению эмпирических исследований в данной области. Процессы, происходящие в сознании переводчика в процессе перевода, рассматриваются в качестве ценного источника для понимания перевода, наравне с сопоставительным анализом переведенного и исходного текстов.

Вследствие отсутствия возможности осуществления непосредственного наблюдения за работой человеческого мозга, были приняты попытки косвенного доступа к мыслительной деятельности переводчика в процессе перевода. Один из таких методов, которые неуклонно набирают силу в трансляционных исследованиях, состоит в раскрытии переводчиком своих мыслительных процессов во время осуществления перевода. Такой метод сбора данных, известный как “думай вслух” (think aloud), не является новым для ученых, работающих в области психологии и когнитивной науки, однако результаты применения метода в переводоведении все еще не систематизированы и не нашли должного объективного обоснования своей применимости в новых экспериментальных условиях [1].

Таким образом, актуальность исследования определяется значительным количеством проведенных переводческих экспериментов с применением метода “думай вслух” и отсутствием систематизированных данных относительно применения данного метода. Кроме того, следует отметить, что поиск отечественных научных источников по тематике данного исследования в сетевом пространстве не дал результатов, поэтому анализ существующего экспериментального и аналитического материала базируется исключительно на данных зарубежных исследователей.

Цель работы состоит в обзоре экспериментальных данных, полученных методом “думай вслух”, и научных источников, анализирующих достижения в данной области, тенденции и перспективы применения метода в переводческих исследованиях.

Суть метода “дума́й вслух” заключается в том, что переводчику предлагается для перевода письменный текст, и его просят проговаривать в микрофон все мысли, которые приходят ему в голову в процессе перевода. В качестве иллюстрации приведены потенциальные озвученные мыслительные операции переводчика из книги В. Н. Комиссарова “Современное переводоведение”: “Читаю следующее предложение. Не понимаю, что оно означает, так как не знаю первого слова. Ищу это слово в словаре. Словарь дает четыре следующих соответствия. Выбираю второе из них, которое, как мне кажется, больше подходит по контексту” и т. д. [2]. Все сказанное переводчиком фиксируется, переносится в письменный текст и сопоставляется с самим переводом. Кроме того, записываются и анализируются различные звуковые проявления эмоций, так называемые “околопереводческие” звуки (смех, стоны, хмыканье и пр.), а также паузы.

Теоретической основой для проведения экспериментов с применением метода “дума́й вслух” является ряд работ К. Эриксона и Х. Саймона, рассматривающих человеческое сознание как процесс обработки информации. Согласно модели, предложенной учеными, информация хранится в разных “банках памяти” индивида, доступы к которым и условия хранения данных в которых имеют существенные различия: краткосрочная память характеризуется легким доступом и строго ограниченным объемом, долгосрочная память — более трудным доступом и большим объемом [3].

Согласно данным М. А. Шмидт, изначально информация поступает в краткосрочную память и, когда емкость и время хранения данных в ней исчерпываются, информация передается в долгосрочную память. Предполагается, что при этом происходит определенная потеря информации как до, так и во время передачи, при этом потери признаются несущественными [4: 27]. В непосредственном доступе индивида находится только информация краткосрочной памяти; вместе с тем данные, перешедшие в долгосрочную память, могут быть возвращены в краткосрочную для дополнительной обработки.

В качестве предпосылок исследований рассматривается тот факт, что вербально кодированная информация не может быть воссоздана в той же форме, в которой была воспринята. Вербализация при этом не препятствует познавательным процессам, лишь несколько замед-

ляет процесс перевода. Согласно данным К. Эриксона и Х. Саймона только одновременная вербализация мыслей может полностью отражать психическое состояние субъекта, выполняющего относительно длительное задание (на выполнение которого требуется более десяти секунд). По завершении таких “длительных” заданий часть информации переходит в долгосрочную память, оставляя ключи поиска только в краткосрочной памяти: в таких случаях вербализация, осуществляемая постфактум, затруднена и часто является неполной [3]. Кроме того, возникает вероятность интерпретации мыслительных процессов или даже генерирования их заново, а не их восстановление из долгосрочной памяти.

Важным при организации эксперимента “думай вслух” является создание таких условий, чтобы участник эксперимента не чувствовал себя вовлеченным в социальное взаимодействие. Считается, что в этом случае происходит приспособление оформления мыслей индивида устоявшимся социальным нормам общения, что в значительной степени искажает отражение ментальных процессов. Таким образом, некоторые исследователи советуют избегать взаимодействия между участником (участниками) эксперимента и экспериментатором или стремиться свести его к минимуму.

Кроме того, на количество процессов обработки информации в краткосрочной памяти может оказывать влияние практический переводческий опыт субъекта эксперимента, что приводит к автоматизации процесса перевода, отсутствию необходимости активной обработки оперативной памятью, в результате чего доступными вербализации оказывается меньшее количество мыслительных операций участников эксперимента [3: 127].

Неоспоримым является факт индивидуальных различий в знаниях и способности вербализации мыслительных процессов, что в значительной степени влияет на полученные данные и должно учитываться при анализе экспериментальных данных.

Разработанная процедура анализа “думай вслух” позволяет получить сведения о трех важных аспектах переводческого процесса. Во-первых, выявляются различные типы переводческих трудностей, как при понимании оригинала, так и при выборе варианта перевода. Во-вторых, определяется общая стратегия переводчика: последовательность его действий, методы работы со словарем, использование

дословности и пр. В-третьих, удается обнаружить некоторые принципы, которыми руководствуется переводчик при выборе окончательного варианта перевода.

В. Н. Комиссаров отмечает, что данный метод служит ценным инструментом изучения переводческого процесса, результаты подобных психолингвистических экспериментов поддаются более или менее объективной интерпретации. Позитивно оценивая метод “думай вслух” в целом, автор справедливо отмечает, что он не лишен существенных недостатков. С одной стороны, он неполно отражает реальный процесс, поскольку часть этого процесса может осуществляться интуитивно, не осознаваться и не озвучиваться переводчиком. С другой стороны, получаемая картина отражает искусственный, реально не представленный вид перевода: письменный перевод, который предварительно был выполнен устно. Кроме того, очевидно, что далеко не каждый переводчик способен достаточно полно и правдиво озвучить свои мысли [2].

Одной из основных неразрешенных проблем, связанных с применением данного метода, является недостаточная дифференциация самого термина “стратегия перевода”. Согласно данным С. Бернардини, большинство исследователей или избегают конкретизировать данное понятие, или используют термин в недостаточно четко определенном смысле, придерживаясь определения В. Лёшера (который, в свою очередь, использует дефиницию К. Ферха и Г. Каспера): “осознанная процедура решения проблемы, с которой сталкивается индивид в процессе перевода сегмента текста с одного языка на другой” [5: 76]. В. Лёшер считает, что каждая стратегия перевода формируется из последовательности основных элементов, объединенных различными способами. Процесс перевода, в свою очередь, представляет собой комбинацию стратегий. Несмотря на индивидуальные различия и вариативность процесса перевода, можно выделить закономерности, позволяющие классифицировать стратегии перевода. Результаты проведенных В. Лёшером экспериментов позволяют констатировать отсутствие специальных переводческих стратегий — речь идет о применении стратегий обработки текста применительно к конкретным переводческим задачам.

Х. Крингс вследствие проведенных исследований с применением метода “думай вслух” выделяет следующие стратегии перевода:

стратегия понимания (логические выводы и использование справочной литературы), эквивалентного поиска (особенно межъязыковых и внутриязыковых ассоциаций), эквивалентного мониторинга (сопоставление исходного текста и текста перевода), принятия решения (выбор между двумя равноценными вариантами) и сокращение (например, маркированных или метафорических частей текста) [6].

Более сложная классификация переводческих стратегий предложена П. Герлофф. Под данным термином автор понимает "...любые металингвистические или метакогнитивные комментарии или конкретные действия, направленные на решение проблем при переводе текста" [7]. Исследовательница выделяет следующие категории: идентификация проблемы, лингвистический анализ, накапливание и извлечение информации, общий поиск и отбор, умозаключение и объяснение, контекстуализация текста и мониторинг задач.

М. Мондал и К. Йенсен выделяют стратегии перевода и стратегии оценки перевода [8]. Первые, в свою очередь, подразделяются на стратегии процесса перевода и стратегии сокращения. Среди стратегий процесса перевода, которые направлены на сохранение исходного текста, выделяются стратегия спонтанности ассоциации и переформулировки. Среди стратегий сокращения, которые направлены на коррекцию перевода, различают стратегию предотвращения маркирования исходного текста и немаркированной передачи маркированных элементов исходного текста. К стратегиям оценки перевода исследователи относят стратегии адекватности и приемлемости переводных эквивалентов [8].

В. Лёшер дифференцирует стратегии в зависимости от профессионального уровня переводчика (профессионалы и непрофессионалы). Автор указывает, что, оперируя одинаковым набором стратегий перевода, группы переводчиков применяют их с различной частотностью. Кроме того, в рамках его исследований были отмечены различия в выборе подхода к осуществлению перевода (ориентированность на форму исходного сообщения у непрофессионалов, на передачу смысла у профессионалов), в размере единицы перевода (более высокий профессиональный уровень предполагает увеличение единицы перевода), объеме редактирования переведенного текста, учете стилистической и типологической адекватности (последние два параметра значительно выше у профессионалов) [5].

Анализ результатов приведенных исследований позволяет констатировать отсутствие четкой теоретической базы переводческих исследований с применением метода “думай вслух”. Выдвигая оп-ределение стратегий перевода в качестве одной из задач подобных экспериментов, исследователи приводят достаточно размытые кри-терии, лежащие в основе данного понятия, что в значительной мере снижает ценность и достоверность полученных результатов. Кроме того, недостаточно четко, на наш взгляд, дифференцированы понятия “профессионал” / “непрофессионал”. Требуют дополнительных ис-следований вопросы, связанные с автоматизацией процесса перево-да. Необходимо определить экспериментальные условия проведения исследований с применением данного метода.

Очевидно, с учетом относительной неопределенности и нерешен-ности вопросов в данной области, В. Н. Комиссаров, рассуждая от-носительно целесообразности применения метода “думай вслух” в трансляционных исследованиях, высказывает сомнения, приходя к выводу, что изучение перевода лингвистическими методами вполне обоснованно и продуктивно [2: 150–166].

Подводя итог проанализированным научным исследованиям, проведенным с применением метода “думай вслух”, следует отме-тить, что методология проведения подобных экспериментов в об-ласти переводоведения находится в процессе становления; требует формализации и унификации терминологического аппарата, реле-вантного для подобных исследований. Тем не менее, метод “думай вслух” представляется перспективным в переводоведческих экспери-ментах. Можно предположить, что критический анализ и выявление спорных моментов будут способствовать дальнейшим теоретическим и практическим разработкам в данной области исследования.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Bernardini S. Think-aloud protocols in translation research. Achievements, limits, future prospects [Електронний ресурс] / S. Bernardini. — Режим доступу: <http://www3.uji.es/~aferna/EA0921/3c-TAPs.pdf>
2. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение: Учебное пособие / В. Н. Комиссаров. — М.: ЭТС, 2001. — 424 с.
3. Ericsson K. A. Protocol analysis — Verbal reports as data. [Електронний ресурс] / K. A. Ericsson, H. A. Simon. — Режим доступу: <http://ammonwiemers.com/IdetPort->

- folio/articles/Assessment/Protocol %20Analysis %20-- %20Verbal %20Reports %20as %20Data.pdf
4. Schmidt M. A. (2005). How do you do it anyway? A longitudinal study of three translator students translating from Russian into Swedish. [Електронний ресурс] / M. A. Schmidt. — Режим доступу: <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:197703/FULLTEXT01.pdf>
  5. Lüscher W. A psycholinguistic analysis of translation processes. / W. Lüscher. — Meta 41, 1996. — P. 26–32.
  6. Krings H. P. Translation problems and translation strategies of advanced German learners of French (L2) / H. P. Krings // House, J. and S. Blum-Kulka (eds) Interlingual and intercultural communication. — Tübingen: Gunter Narr, 1986. — P. 263–75.
  7. Gerloff P. Second language learners' reports on the interpretive process: Talk-aloud protocols of translation / P. Gerloff // House, J. and S. Blum-Kulka (eds) Interlingual and intercultural communication. — Tübingen: Gunter Narr, 1986. — P. 243–62.
  8. Mondahl M. Lexical search strategies in translation / M. Mondahl, K. A. Jensen Meta 41, 1, 1996. — P. 97–112.

АНАЛІЗ ТИПОЛОГІЙ МОВНИХ СИТУАЦІЙ У. СТЮАРТА Й Ч. ФЕРГЮСОНА В ПРАЦЯХ О. Д. ШВЕЙЦЕРА

У статті репрезентовано результати зробленого О. Д. Швейцером зіставного аналізу побудови типологій мовних ситуацій американськими вченими У. Стюартом й Ч. Фергюсоном. Висвітлено базові критерії виокремлення типологічних ознак, узагальнено лінгвоісторіографічний доробок ученого в дослідження даної проблематики. В працях О. Д. Швейцера окреслено загальні риси й різні позиції обох дослідників щодо створення концепції мовних ситуацій, схарактеризовано недоліки й переваги типологічних моделей. Проаналізовано представлену О. Д. Швейцером узагальнюючу схему Стюарта-Фергюсона, в якій об'єднано всі значущі чинники й за допомогою індексів уможливила створення універсальної формули мовної ситуації. Теоретичні положення, висунуті О. Д. Швейцером мають велике значення для поглибленого дослідження явища мовної ситуації в лінгвістиці.

Ключові слова: лінгвоісторіографія, типологія, мовна ситуація, комунікативна сфера.

В статтю представлені результати сопоставительного аналізу побудови типологій мовних ситуацій американськими ученими У. Стюартом й Ч. Фергюсоном, проведеного А. Д. Швейцером. Обозначены основные критерии типологических признаков, обобщен лингвоисториографический вклад ученого в исследование данной проблематики. В трудах А. Д. Швейцера обозначены общие черты, а также отражены разные мнения обоих ученых относительно построения типологий языковых ситуаций, отмечены преимущества и недостатки. Проанализирована представленная А. Д. Швейцером обобщающая схема Стюарта-Фергюсона, которая объединила все значимые параметры и таким образом позволила с помощью индексов создавать универсальные формулы языковых ситуаций. Теоретические положения, выдвинутые А. Д. Швейцером, имеют большое значение для исследования явления языковой ситуации в лингвистике.

Ключевые слова: лингвоисториография, типология, языковая ситуация, коммуникативная среда.

The article revealed the results of A.D. Schweizer's comparative analysis of the linguistic situation typology structure in the works of American linguists W. Stuart and Ch. Ferguson. The basic criteria of the typological features distinction have been reviewed and the scholar's contribution to the linguistic and historical survey of the delineated problem has been summarized.

The common features and the distinctive approaches of the both researchers' to the linguistic situation typology conception formation have been studied, the advantages and disadvantages of the typological models have been analyzed in A. Schweizer's works.

The specified characteristics have been studied which formed the basis for Stuart-Ferguson general scheme comprising all the relevant factors and resulting in the universal linguistic situation formula postulation. The theoretical and practical fundamentals introduced by A. Schweizer inspire further investigation of the linguistic situation phenomenon in today's linguistics.

Key words: *linguistic history, typology, linguistic situation, communicative sphere.*

Постановка проблеми. Одна з найбільш дієвих процедур наукового мислення, типологія, спирається на виявлення подібностей та відмінностей досліджуваних об'єктів, на пошук надійних способів їх ідентифікації. Типологія займається пошуками універсалій, тобто тверджень, імовірно вірних щодо всіх або більшості мовних явищ. Особливо тісно типологія пов'язана з лінгвістичними теоріями функціонального напрямку, тобто такими, які пояснюють межі спостережуваного різноманіття мов, умови та мету їх використання. Соціологічна типологія передбачає облік і зіставний аналіз низки параметрів — диференційних ознак, що визначають разом тип мовних ситуацій та уможливають конструювання типологій. Лінгвістична типологія прагне не тільки відзначати й покласти факти відмінності та подібності мовних явищ, а й пояснювати їх.

Типологічну класифікацію мовних ситуацій у зарубіжній лінгвістиці започатковано У. Стюартом, Ч. Фергюсоном, Дж. Гамперцем, Дж. Фішманом, Х. Клоссом, Е. Хаугенем, Д. Хаймсом; у радянському мовознавстві — В. О. Авроріним, В. О. Виноградовим, Ю. Д. Дешерієвим, Л. Б. Нікольським, Г. В. Степановим, О. Д. Швейцером.

Мета статті — ретельний огляд робіт О. Д. Швейцера стосовно аналізу специфіки побудови типологічної класифікації мовних ситуацій, які були запроваджені американськими соціолінгвістами — початківцями розвитку теорії мовної ситуації — У. Стюартом й Ч. Фергюсоном.

Виклад основного матеріалу. Низка публікацій, присвячених вивченню проблеми мовної ситуації, належать відомому мовознавцю О. Д. Швейцеру [1; 2; 3]. Найбільш важливим внеском ученого в дослідження даної проблематики ми вважаємо ґрунтовний аналіз спадщини американських науковців середини ХХ ст. У. Стюарта й Ч. Фергюсона, які вперше здійснили спроби покласифікувати мовні ситуації й створити загальну формулу конструювання типологічних моделей. О. Д. Швейцер наголошував, що під час опису мовних ситуацій “особливого значення набуває розробка єдиної метамови” [1: 134]. Дослідник зазначив саме У. Стюарта початківцем у спробі виокремити метамову типології мовних ситуацій. У. Стюарт розрізнявав чотири атрибути мови, які впливають на соціальні настанови, що існують відповідно до них: 1) історична обумовленість, тобто зв’язок мови з національною та етнічною традицією; 2) стандартизація (наявність у мові кодифікованих норм); 3) життєздатність (наявність колективу, для якого певна мова є рідною); 4) гомогенність (лексика і структура мови зумовлені єдиним, більш раннім етапом її розвитку). На підставі цих чотирьох параметрів дослідник вивів п’ять типів мови й позначив їх індексами: стандартний — S (наявні всі чотири атрибути, але інколи четвертий може бути відсутнім); класичний — C (відсутній третій атрибут); місцевий — V (відсутній другий атрибут); креольський — K (відсутній другий та четвертий атрибути). Тип, коли перший атрибут (історична обумовленість, зв’язок з національною традицією) відсутній, не виокремлено, але вочевидь, стає зрозумілим, що ми тоді будемо мати справу з імпортованою мовою.

Другим етапом у створенні типології за У. Стюартом О. Д. Швейцер позначив виокремлення функцій мов. У. Стюарт розрізняє такі функції: офіційну (індекс o) — використання мови в політичній сфері та сфері державного управління, групову (індекс g) — застосування мови в межах тієї чи тієї етнічної або соціокультурної групи, мову широкої комунікації (індекс w) — функціонування мови в якості *lingua franca* в межах держави, освітню (індекс e) — використання певної мови (окрім офіційної) в освітньому просторі, літературну (індекс l) — застосування певної мови (окрім офіційної) у літературі й науці, релігійну (індекс r) — застосування мови в релігійних обрядах, технічну (індекс t) — функціонування мови для забезпечення доступу до науково-технічної літератури. У. Стюарт урахував також явище диглосії й увів тильду для її позначення.

О. Д. Швейцер наголосив на відсутності у типології розмежування між мовою та її різновидами, що пояснює використання У. Стюартом лише терміна *мова*. Ще одним недоліком у схемі У. Стюарта О. Д. Швейцер називав те, що лінгвіст оперував тільки двома індексами — типом і функцією. О. Д. Швейцер вважав схеми, побудовані на одній або двох ознаках, недостатніми й неповними для ґрунтовного опису мовних ситуацій. Тому дослідник наполягав на необхідності створення єдиної багатопланової шкали, яка б уможливила відображення найбільш суттєвих рис, які визначають співвідношення й ієрархію соціально-комунікативних систем і підсистем у межах певного ареалу. Саме схема Ч. Фергюсона відповідає цим вимогам [1: 136].

Ч. Фергюсон як автор двох моделей, що відображають два етапи становлення його типологічної думки, використовує в першій схемі два показники: ступінь нормованості мови та широту діапазону вживання мови.

Заслуговує на увагу розподіл усіх мов на три групи за комунікативною значущістю: 1) основні (L maj); 2) другорядні (L min) й 3) спеціальні (L spec). До першої групи належать мови, які задовольняють хоча б одну із таких умов: а) вони є рідними не менш ніж для чверті населення певної країни; б) ними спілкується не менше ніж мільйон осіб; в) ними послуговуються не менш ніж половина випускників середніх шкіл; г) вони є державними. До другої групи належать мови відповідно: а) ними спілкуються від 5 до 25 % населення країни; б) ними володіють від ста тисяч до мільйона осіб, в) менше половини випускників середньої школи; г) вони не є державними. До третьої групи належать мови з обмеженою сферою застосування, наприклад, чужі мови, що використовують тільки в релігійних обрядах, в художній літературі тощо.

Використання таких індексів дало змогу Ч. Фергюсону репрезентувати мовну ситуацію в країні за допомогою формули. Наприклад, мовна ситуація в Іспанії має такий вигляд:

$$5 L = 2 L \text{ maj} + 1 L \text{ min} + 2 L \text{ spec}.$$

Згідно цієї формули існує дві “основні” мови — іспанська державна мова й каталонська, якою послуговується 5 млн осіб, одна “другорядна” мова — баскська, яка є рідною для 800 тис. і дві “спеціальні” мови — латинська (мова католицької церкви) і французька (яку вивчають у середній школі). Сам автор уважав за необхідне до-

повнити формулу інформацією щодо типів і функцій, запозичену із схеми У. Стюарта. Отже, розгорнута об'єднана формула (так звана “формула соціолінгвістичного профілю країн”) має такий вигляд:

$$5 L = 2 L \text{ maj} (So, Sg) + 1 L \text{ min} (Vg) + 2 L \text{ spec} (Cr, Sc).$$

Ця формула читається наступним чином: мовна ситуація в країні характеризується функціонуванням п'ятох мов, з яких дві “основні” (maj) — одна стандартна, яка виконує офіційну функцію (So), і одна стандартна в груповій функції (Sg), одна “другорядна” (min) — місцева мова в груповій функції (Vg) та дві “спеціальні” — мова релігійних обрядів (Cr) і мова, яка вивчається у школі як іноземна (Sc).

Отже, розроблену типологічну концепцію О. Д. Швейцер запропонував номінувати схемою Стюарта — Фергюсона. На думку вченого, така схема уможливує опис різних ситуацій і дозволяє “лаконічно проаналізувати мовну ситуацію за допомогою низки літерних та цифрових індексів” [2: 79].

Оцінюючи основні положення і принципи побудови типологічних класифікацій У. Стюартом і Ч. Фергюсоном, О. Д. Швейцер виявив певні недоліки, а саме:

1) розподіл мов на “основні”, “другорядні” і “спеціальні” ґрунтується на вільному поєднанні кількісних та якісних критеріїв. Як зазначав дослідник, “до однієї категорії — “основна” — належать такі різні за значущістю соціальних функцій мови, як, скажімо, іспанська й каталонська в Іспанії й ірландська в Ірландській республіці. Незрозумілим для О. Д. Швейцера виявився параметр, за яким функція “державної мови” співвіднесена за своєю соціальною значущістю до кількості її носіїв” [1: 138];

2) чинник “офіційності” мови є домінантним, а чинник реального стану мови в суспільстві ігнорується зовсім: наведена схема мовної ситуації в Іспанії репрезентує дві мови, які вважають “основними”, але ця схема не визначає домінантну роль іспанської у всіх сферах життя;

3) автори схеми не урахували соціальну ієрархію мовних систем, а обмежилися функціональною (“місцева мова”, мова широкого використання тощо).

О. Д. Швейцер запропонував доповнити понятійний апарат соціолінгвістичної типології такими категоріями, як *національний варіант мови* та *варіант літературної мови*. Проаналізувавши обидві

типології мовних ситуацій У. Стюарта та Ч. Фергюсона, О. Д. Швейцер окреслив такі основні параметри, як: соціальний статус мови, соціально-комунікативна роль мовних систем, наявність письмової форми мовних систем. Окремо вчений пропонує аналізувати комплекс функціонально-стилістичних характеристик, складовими якого є сукупність функціональних стилів певної мови чи її діалектів. Не менш важливим параметром учений вважав нормованість мови, тобто рівень створення її норм, а також тенденцію розвитку, яка характеризує співвідношення мов, варіантів та діалектів у динаміці [1: 143].

О. Д. Швейцер вважав за необхідне під час аналізу мовної ситуації спиратись на лінгвістичні, культурно-історичні, демографічні, економічні, географічні, соціально-історичні, політичні чинники. На думку вченого, схема Стюарта — Фергюсона не охоплює різноманіття детермінантів мовної ситуації та їх взаємодію. Дослідник дійшов висновку про необхідність створення такої шкали чітко з'ясованих ознак, які б не тільки уможливили аналіз конкретної мовної ситуації, а й дозволили отримати зіставні дані огляду декількох ситуацій [1: 145].

Висновки. Докладний аналіз робіт американських лінгвістів дозволив О. Д. Швейцеру дійти висновку, що посилення вчених на актуальні проблеми соціолінгвістики свідчить про спроби подолати кризу, яка виникла в дескриптивній лінгвістиці в 40–50-х рр. ХХ ст. В роботах соціолінгвістів О. Д. Швейцер знайшов глибокі міркування щодо проблеми соціальної стратифікації мови. Але й тут простежив наслідки дискриптивізму, що “значно звужує межі досліджень і впливає на інтерпретацію матеріалу” [2: 80]. Аналізуючи лінгвістичну спадщину американських учених, дослідник помітив вплив на роботи американських учених неопозитивістських напрямків соціології та соціальної психології.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Швейцер А. Д. Современная социолингвистика. Теория, проблемы, методы / Александр Давидович Швейцер. — М. : Наука, 1976. — 176 с.
2. Швейцер А. Д. Вопросы социологии языка в современной американской лингвистике / Александр Давидович Швейцер. — Л. : Наука, 1971. — 105 с.
3. Швейцер А. Д. Введение в социолингвистику: для ин-тов и фак. иностр. яз. [Учеб. пособие для пед. ин-тов по спец. № 2103 “Иностр. яз.”] / Александр Давидович Швейцер, Леонид Борисович Никольский. — М. : Высш. школа, 1978. — 216 с.

ГРАММАТИЧЕСКАЯ ОМОНИМИЯ АНГЛИЙСКИХ ПРИЛАГАТЕЛЬНЫХ И НАРЕЧИЙ В ДИАХРОНИИ

Целью статьи является диахронический анализ грамматической омонимии прилагательных и наречий, их взаимодействия и взаимопроникновения. Материалом исследования послужили оригинальные художественные тексты как британских, так и американских авторов. Проведенное исследование позволило выявить следующее: явление грамматической омонимии английских прилагательных и наречий напрямую связано с процессом развития английского языка. Коренная перестройка морфологической системы английского языка привела к широкому развитию в языке грамматической омонимии.

Ключевые слова: диахрония, омонимия, прилагательное, наречие, морфологическая система.

Метою статті є діахронічний аналіз граматичної омонімії прикметників і прислівників, їх взаємодії та взаємопроникнення. Матеріалом дослідження слугували оригінальні художні тексти як британських, так і американських авторів. Проведене дослідження дозволило виявити наступне: явище граматичної омонімії англійських прикметників і прислівників прямо пов'язане з процесом розвитку англійської мови. Корінна перебудова морфологічної системи англійської мови призвела до широкого розвитку в мові граматичної омонімії.

Ключові слова: діахронія, омонімія, прикметник, прислівник, морфологічна система.

This article has been aimed at the diachronic analysis of the English adjectives and adverbs grammatical homonymy, their interaction and interpenetration. The research has been performed on the basis of the authentic literary texts by both British and American authors. The results of the study have revealed the following: the phenomenon of the English adjectives and adverbs grammatical homonymy is directly related to the English language development process. The radical reconstruction of the English language morphological system has resulted in the grammatical homonymy extensive development.

Key words: diachrony, homonymy, adjective, adverb, morphological system.

Целью статьи является диахронический анализ грамматической прилагательных и наречий, их взаимодействие и взаимопроникновение. Материалом исследования послужили оригинальные художественные тексты как британских, так и американских авторов, а также некоторые примеры из использованной нами литературы и других источников.

Явление грамматической омонимии английских прилагательных и наречий напрямую связано с процессом развития английского языка. Коренная перестройка морфологической системы английского языка привела к широкому развитию в языке грамматической омонимии [1: 284]. Кажущееся упрощение морфологической системы английского языка на самом деле знаменовало собой значительное усложнение последней ввиду утраты этой системой той меры морфологической четкости, которая была ей присуща на более раннем этапе развития английского языка — в древнеанглийский период.

Наречия в древнеанглийском языке делились на два основных типа — первичные, т. е. не образованные от какой-либо другой части речи, и вторичные, т. е. образованные от другой части речи. В то время как группа первичных наречий была незначительна по объему, вторичные наречия, произведенные от существительных и от прилагательных, были гораздо более многочисленны [2]. Образование таких наречий заключалось в том, что какая-нибудь падежная форма существительного или прилагательного отрывалась от системы склонения и застывала как наречие, так что падежное окончание превращалось в словообразовательный суффикс или совсем переставало быть отдельной морфемой [3].

Целая категория наречий, наречия на **-e** (*diope, faeste, hlude*), возникла из застывшей формы творительного падежа единственного числа прилагательных среднего рода. Это **-e** превратилось в словообразовательный суффикс. Такие наречия могли в принципе быть образованы от всякого прилагательного, значение которого допускает образование наречия. Для дальнейшего развития морфологии наречий в английском языке большое значение имело то обстоятельство, что в древнеанглийском языке существовал суффикс прилагательных **-lic** (по происхождению — существительное, означавшее “образ”, “вид”, и прилагательное, означавшее “подоб-

ный”, “образный”) [4: 172]. С помощью этого суффикса были образованы, например, прилагательные *claelic* и *deadlic*. В некоторых случаях существовали и параллельные варианты прилагательных с суффиксом **-lic** и без него, например, *gesaelig* и *gesaeliglic* “блаженный”, а следовательно, и параллельные варианты наречий: *gesaelige* и *gesaeliglice*. При таких условиях наречие *gesaeliglice* могло быть понято как образованное прямо от прилагательного *gesaelig*, т. е. — **lice**, представлявшее собой первоначально сочетание двух суффиксов (**-lic** + **-e**), превращалось в единый словообразовательный суффикс наречия. Отсюда уже появлялась возможность образовывать наречие на **-lice** и от такого прилагательного, у которого вовсе не было параллельного варианта с суффиксом **-lic**, например наречие *freolice* от *freo* “свободный”, хотя прилагательного *freolic* не существовало [5:4].

В среднеанглийском языке продолжают существовать унаследованные от древнеанглийского наречия, образованные от прилагательных при помощи суффикса **-e**, например *fayre* от прилагательного *fayr* “прекрасный”, *faste* от *fast* “крепкий”, “быстрый”.

Наряду с этим развивается сложившийся в древнеанглийском языке способ образования наречий при помощи суффикса **-lic**, перешедшего в среднеанглийском в **-ly**, например от *special* — *specially*, от *thrifty* — *thriftily*.

Основной процесс в области морфологии наречий, характеризующий новоанглийский период в отличие от среднеанглийского, заключается в том, что суффикс **-ly** стал единственным универсальным средством образования наречий от прилагательных. Этот суффикс можно принципиально присоединить к основе любого прилагательного, значение которого допускает образование наречия.

Среднеанглийские наречия с суффиксом **-e**, унаследованные от древнеанглийского периода, в связи с отпадением неударного **-e**, совпали по внешнему виду с прилагательными. Небольшое число таких наречий, не отличающихся по виду от прилагательных, сохранилось и в новоанглийском языке [6: 23].

К сожалению, объем данной работы не позволяет привести словарные статьи всех существующих омонимичных рядов прилагательных и наречий. Дополнительно ниже приводится список омонимичных пар, не включенных в список словарных статей:

clear	clear	clearly
clean	clean	cleanly
close	close	closely
dead	dead	deadly
dear	dear	dearly
deep	deep	deeply
direct	direct	directly
easy	easy	easily
fair	fair	fairly
fine	fine	finely
flat	flat	flatly
free	free	freely
hard	hard	hardly
high	high	highly
heavy	heavy	heavily
just	just	justly
late	late	lately
loud	loud	loudly
light	light	lightly
near	near	nearly
pretty	pretty	prettily
quick	quick	quickly
right	right	rightly
scarce	scarce	scarcely
sharp	sharp	sharply
short	short	shortly
slow	slow	slowly
straight	straight	straightly
wide	wide	widely
wrong	wrong	wrongly

Этот список может быть легко продолжен, так как данное явление наблюдается у большого числа исконно английских прилагательных и наречий. При изучении списка словарных статей омонимичные пары можно поделить в зависимости от происхождения на следующие группы: 1) образовавшиеся в процессе развития морфологической системы наречий: *loud, wide*; 2) образовавшиеся в результате употребления прилагательных в качестве именной части составного именного сказуемого: *high, short*; 3) образовавшиеся из заимствованных слов по аналогии: *clear, direct*.

Одной из основных проблем, рассматриваемых в данной статье, является параллельное сосуществование в английском языке двух разных форм наречий: полностью совпадающих по форме с прилагательными и образованными от этих же прилагательных при помощи добавления к их основе суффикса **-ly**. Обратимся к проблеме взаимодействия и взаимопроникновения различных частей речи.

Исходным элементом системы частей речи всегда выступает слово. Оно — обязательный компонент любого класса. Совершенно очевидно поэтому, что все связи классов друг с другом должны сосредотачиваться прежде всего в словах. Тесная связь слова и части речи, их постоянная взаимная обусловленность превращают данные сущности в явления, во многом близкие и сопоставимые. Однако это не исключает и глубоких различий между ними [7: 173]. Слово отличается от части речи узостью полосы отражения действительности, узостью объема его лексико-семантического, морфологического, синтаксического и словообразовательного содержания, особыми условиями функционирования, вызываемыми необходимостью удовлетворить непосредственные потребности общения между индивидами. Слово — значимая единица языка и речи, часть речи же — это значимая единица системы классов, единица более абстрактная, лишенная конкретности, свойственной большинству слов, и никогда не воспроизводимая ни в языке, ни в речи непосредственно. В этом кроется лишь одно из противоречий между словом и частью речи. Наиболее существенным противоречием между ними, вызывающим сдвиги в статусе отдельных слов и способствующим развитию взаимных контактов между различными классами, является неоднородность состава подавляющего большинства частей речи, обнаруживающей себя в том, что в каждой части речи есть единицы, обладающие всеми признаками данной части речи, но есть и такие единицы, которые не обладают всеми признаками данной части речи, хотя и принадлежат к ней. Наличие этого противоречия имеет свои объективные корни: оно обуславливается существованием в большой массе объектов природы сравнительно ограниченного числа “эталонов”, которым другие, внешне тождественные объекты того же самого типа или класса, соответствуют не точно, не абсолютно, а лишь в тех или иных пределах — “от” и “до”. Нарушение допустимого предела, переход через него может привести к утрате “неэталонными” сущностями их

существенных отличительных признаков, а известная степень утраты этих признаков способствует созданию благоприятной почвы для качественного преобразования данных сущностей и для выхода их из того видowego или родового целого, которое объединяло их с определенными эталонами. Ввиду того, что всякая утрата старого качества непременно сопровождается приобретением какого-то нового качества, преобразующийся объект закономерно вступает в связи с другими объектами, в которых новое для него качество оказывается представленным в той или иной мере [8].

С подобной же ситуацией мы сталкиваемся и в случае со словами конституентами различных частей речи: чем более заметно отклонение характеристик тех или иных слов от основных характеристик эталонных слов, тем более они утрачивают качественную определенность и, удаляясь постепенно на периферию своего класса, могут со временем выйти из него совсем. Дальняя зона периферии каждой части речи — из-за размытости признаков конституентов, находящихся в этой зоне, — выступает, следовательно, как участок, где происходит постоянное взаимопроникновение разных классов слов.

Дальняя зона периферии является между тем не единственно возможной полосой совмещения плоскостей взаимодействующих классов. Соприкосновение последних происходит также и в зонах сосредоточения единиц, близких по своим основным характеристикам к эталонным словам. Наблюдения показывают, что конституентам, занимающим эти зоны, хотя и в меньшей степени, чем конституентам зоны периферии, тоже присущи признаки других частей речи, но такие признаки не принадлежат обычно к разряду существенных, что, вполне понятно, не может повлечь за собой и изменение сущностного статуса единиц — их носителей. Факт взаимодействия классов в этом случае остается тем не менее непреложным. В связи со сказанным важно подчеркнуть еще один момент. Выраженность в конституентах рассматриваемых зон максимума признаков своих классов в каком-то смысле препятствует прямому передвижению слов одних частей речи в другие, но не исключает его целиком. Конверсия в английском языке может служить примером подобного передвижения, способного втянуть в свою сферу практически любой конституент класса, в том числе и ядерный. Все признаки взаимодействия, независимо от степени их фактической устойчивости, рассматриваемые с пози-

ций синхронии, предстают в общем как явление более устойчивое, чем эти же признаки с позиций чисто диахронических, т. е. в аспекте их становления у тех или иных из взаимодействующих сущностей. Отмеченный момент несомненно говорит о том, что один и тот же признак или группа признаков могут трактоваться как более устойчивые в одном отношении и менее устойчивые в другом отношении, что подчеркивает диалектическую противоречивость устойчивого/неустойчивого и их взаимообусловленность. Подтверждение сказанному мы находим также и при анализе языковых фактов, связанных с синхронным состоянием языка. Так, “обмен” частей речи производящими основами, сопровождающийся переносом ряда признаков класса-источника в другие классы системы, есть не что иное, как преобразование существенного в несущественное, более устойчивого в менее устойчивое, на что четко и однозначно указывает неидентичность рангового статуса переносимых признаков в общей иерархии признаков соответствующих частей речи. В то же время приобретение производящей основой через посредство соединяющегося с ней ориентированного аффикса лексико-грамматических характеристик нового класса знаменует собой развитие на определенной “иностранной” базе черт существенного и устойчивого типичного именно для того класса, который принял данную производящую основу [9].

Функциональная зависимость отражает наиболее устойчивые связи между различными материальными явлениями. Она обнаруживает себя в том, что изменения в одних явлениях, их сторонах и свойствах закономерно влекут за собой количественные изменения в других явлениях, их сторонах и свойствах. Функциональная зависимость выражается в виде законов и отношений, обладающих точной количественной определенностью. Компонентам языка, в отличие от многих явлений физической природы, обычно не свойственны точные физические и количественные характеристики, поэтому количественные соотношения между ними, как правило, трактуются не как жесткие и строгие, а как приблизительные и колеблющиеся [10]. Специфика языка, следовательно, не позволяет передать в точных выражениях и формулах все переходы одного количества в другое, но тем не менее каждый язык располагает фактами, недвусмысленно указывающими на наличие в нем подобных переходов. Так, выделение из состава тех или иных частей речи и формирование на их базе

ядра конститuentов новых лексико-грамматических классов имеют своим результатом уменьшение числа словесных единиц, представленных в части речи — генетическом источнике, и увеличение общего количества частей речи в рамках всей системы классов. Приобретение словом какой-либо части речи новых признаков, вызванное особыми условиями его употребления, ведет к ослаблению связей этого слова с ядром своего класса. Распад флексии в английском языке среднеанглийского периода необходимо приводит силу тесной связи и взаимообусловленности морфологии и синтаксиса к заметному увеличению конструктивной и идентифицирующей значимости порядка слов. Примеры такой соотносимости свидетельствуют о том, что “язык чутко реагирует на любые количественные сдвиги внутри него, противопоставляя тенденциям одного плана контртенденции аналогичного или несколько иного плана, что позволяет говорить о существовании в языке функциональной зависимости элементов, проявляющей себя, правда, далеко не всегда в строго классических формах” [11; 12].

Итак, при рассмотрении явления грамматической омонимии прилагательных и наречий с позиций семантики, совершенно очевидно, что наиболее тесные семантические контакты, складывающиеся на почве единства категориальной семантической базы, возникают у прилагательного с качественными наречиями, образуемыми в большинстве своем непосредственно от качественных прилагательных. Общность семантического основания, бесспорно существующая в данном случае, заставляет некоторых лингвистов критически оценить традиционное разделение качественных прилагательных и наречий по разным лексико-грамматическим классам слов и высказать мысль о целесообразности их отнесения к единицам одной и той же части речи — прилагательному [6: 201]. Семантическое тождество рассматриваемых групп слов не исключает и заметных различий между ними: качественные прилагательные всегда обозначают признак предмета, качественные же наречия — признак действия или признак признака и намного реже признак предмета.

Нивелирование морфологических различий между прилагательным и наречием, находящимся на стыке изменяемых и неизменяемых классов, так же как и расширение состава неизменяемых конститuentов внутри частей речи, формально относимых к изменяемым,

не может не способствовать морфологическому сближению обеих рассматриваемых групп и их взаимопроникновению. Как нам кажется, изначально, в древнеанглийском языке функцию качественных наречий выполняли прилагательные (а конкретно, форма творительного падежа единственного числа среднего рода прилагательных), и лишь в дальнейшем эти наречия оформились в отдельный класс. Возрастание в среднеанглийский период роли наречий на **-ly** связано с тем, что наречия и прилагательные совпадали по форме, и их разделения только по их синтаксической функции уже не хватало для эффективной дифференциации этих классов слов. Поэтому, в связи с тем, что язык является саморегулирующейся системой, чутко реагирующей на любые количественные сдвиги внутри него, на передний план вышли наречия, образуемые посредством прибавления к основе прилагательных суффикса **-ly**, в качестве контртенденции существованию в английском языке грамматической омонимии прилагательных и наречий [13].

Явление же существования в современном английском языке параллельных вариантов наречий, полностью совпадающих по форме с прилагательным и образующихся при помощи прибавления к основе суффикса **-ly**, объясняется тем, что в процессе развития языка произошла смысловая и стилистическая дифференциация этих наречий, то есть эти параллельные формы наречий имеют разные значения или принадлежат к разным стилистическим регистрам (см. словарные статьи). Некоторые наречия на **-ly**, например *cleanly* и *deadly*, совсем не соотносятся ни с прилагательным, ни с наречием омонимичной пары, так как произошли они от других прилагательных: от *cleanly* и *deadly* [14].

Из проведенного исследования видно, что параллельные формы наречий на **-ly** составляют в большинстве случаев меньшую долю, нежели наречия, совпадающие по форме с прилагательными. В ряде случаев наибольший контраст между процентом употребления наречий, грамматических омонимов прилагательных и процентом употребления наречий, параллельных форм на **-ly** наблюдается в диалогической речи. В этом случае мы имеем дело с разными стилистическими вариантами наречий, напр.: *close* — *closely*, *direct* — *directly*, *quick* — *quickly*. В остальных случаях мы сталкиваемся с ситуацией, когда исконно английские наречия, совпадающие по форме с прила-

гательными, оказываются сильнее своих параллельных форм, образованных посредством прибавления к основе прилагательного суффикса *-ly*. Нам кажется, что причиной этого является тот факт, что эти наречия-омонимы, будучи более древними, обладают как бы более сильной “валентностью” в плане употребления, в результате чего им удалось “зарезервировать” наиболее употребительные значения.

Проведенное исследование позволило выявить следующие основные особенности грамматической омонимии прилагательных и наречий английского языка:

1. Грамматическая омонимия — явление, непосредственно вытекающее из факта неизоморфности плана выражения и плана содержания. Понятие асимметрии, имманентно присущей языковым знакам, раскрывается в двух рядах явлений, тесно связанных между собой: 1) качественная асимметрия — несоответствия, которые наблюдаются между сторонами знака, несмотря на их нерасторжимое единство; 2) количественная асимметрия, возможная в силу известной автономности сторон знаков и детерминированная экстралингвистическими факторами, она проявляется в отсутствии однозначных соответствий между составляющими двух множеств, представляющих совокупный потенциал естественного языка; реализуется количественная асимметрия в виде двух противоположных феноменов — многозначности и синонимии.

2. Грамматическая омонимия — закономерный результат стихийного развития языка. Явление грамматической омонимии английских прилагательных и наречий напрямую связано с процессом развития английского языка. Коренная перестройка морфологической системы английского языка привела к широкому развитию в языке грамматической омонимии. Кажущееся упрощение морфологической системы английского языка на самом деле знаменовало собой значительное ее усложнение ввиду утраты этой системой той меры морфологической четкости, которая была ей присуща на более раннем этапе развития английского языка — в древнеанглийский период.

3. Грамматическая омонимия прилагательных и наречий английского языка — результат взаимодействия и взаимопроникновения различных частей речи (конкретно прилагательного и наречия). Сглаживание морфологических различий между прилагательным и наречием, находящимся на стыке изменяемых и неизменяемых клас-

сов, так же как и расширение состава неизменяемых составляющих внутри частей речи, формально относимых к изменяемым, не может не способствовать морфологическому сближению обеих рассматриваемых групп и их взаимопроникновению.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Князева Г. Ю. Источники омонимии в английском языке / Г. Ю. Князева // Ученые записки МГПИИЯ. Т. 29. — М., 1959. — С. 283–298.
2. Малаховский М. П. Теория лексической и грамматической омонимии английского языка / М. П. Малаховский. — М., 1989. — 28 с.
3. Аракин В. Д. История английского языка / В. Д. Аракин. — М., 2003. — 272 с.
4. Зыкова И. В. Практический курс английской лексикологии: Учеб. пособие для студ. лингв. вузов и фак. ин. языков / Ирина Владимировна Зыкова. — М.: Издательский центр “Академия”, 2006. — 288 с.
5. Богданова И. А. Структурно-семантическая характеристика лексической и лексико-грамматической омонимии современного английского языка: Автореферат дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Ирина Анатольевна Богданова. — Ростов-на-Дону, 2003. — 23 с.
6. Шевченко В. Д. Основы теории английского языка / В. Д. Шевченко. — Самара: Сам ТАПС, 2004. — 72 с.
7. Антрушина Г. Б., Афанасьева О. В., Морозова Н. Н. Лексикология английского языка: Учеб. пособие для студентов / Г. Б. Антрушина, О. В. Афанасьева, Н. Н. Морозова. — 3-е изд. — М.: Дрофа, 2001. — С.173–175.
8. Ивашкин М. П. Синхронно-диахронический анализ переходных процессов в английском языке / М. П. Ивашкин. — М., 1988. — 171 с.
9. Тышлер И. С. О проблемах омонимии в английском языке / И. С. Тышлер // Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. — М., 1966. — 21 с.
10. Пономарева М. И. К вопросу о разграничении омонимии и полисемии / М. И. Пономарева // Разноуровневые черты языковых и речевых явлений. — Пятигорск, 2006. — Вып. 12. — С. 163–167.
11. Маулер Ф. И. Грамматическая омонимия в английском языке / Ф. И. Маулер. — Ростов-на-Дону: Издательство Ростовского университета, 1983. — 136 с.
12. Маулер Ф. И. Грамматическая омонимия в английском языке: Автореферат дис. ... док. филол. наук: 10.02.04 / Ф. И. Маулер. — М., 1985. — 18 с.
13. Костюченко Ю. П. Количество и место омонимов в современном английском языке: Автореферат дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Ю. П. Костюченко. — КГУ, 1954. — 15 с.
14. Малаховский Л. В. Словарь английских омонимов и омоформ: ок. 9000 омонимических рядов / М. П. Малаховский. — М.: Рус. яз., 1995. — 624 с.

УДК 861: 11' 221.112.231

К. А. Кантур

СРАВНИТЕЛЬНО-ИСТОРИЧЕСКИЙ МЕТОД В РУССКОЙ КОМПАРАТИВИСТИКЕ СЕРЕДИНЫ XIX в.: Ф. И. БУСЛАЕВ, И. И. СРЕЗНЕВСКИЙ

Статья посвящена приемам и процедурам сравнительно-исторического метода в трудах русских компаративистов Ф. И. Буслаева и И. И. Срезневского (в контексте сравнительно-исторического языкознания 20-х — 60-х гг. XIX в.). Автор рассматривает лингвистический метод как сложную единицу, в пределах которой могут быть выделены онтологический, телеологический и операциональный компоненты. Последний включает в себя такие приемы и процедуры, как генетическое отождествление фактов, лингвистическая реконструкция, хронологизация и локализация языковых явлений и их системно связанных совокупностей.

Ключевые слова: *сравнительно-исторический метод, операциональный компонент, генетическое отождествление фактов, лингвистическая реконструкция, хронологизация, локализация.*

Статья посвящена приемам и процедурам порівняльно-історичного методу в працях російських компаративістів Ф. І. Буслаєва та І. І. Срезневського (в контексті порівняльно-історичного мовознавства 20-х — 60-х рр. XIX ст.). Автор розглядає лінгвістичний метод як складну одиницю, в межах якої можуть бути виділені онтологічний, телеологічний і операціональний компоненти. Останній включає в себе такі прийоми і процедури, як генетичне ототожнення фактів, лінгвістична реконструкція, хронологізація і локалізація мовних явищ та їх системно пов'язаних сукупностей.

Ключові слова: *порівняльно-історичний метод, операціональний компонент, генетичне ототожнення фактів, лінгвістична реконструкція, хронологізація, локалізація.*

The article is devoted to the methods and procedures of the comparative-historical method in the works of Russian comparatists F. Buslaev and I. Sreznevsky (in the context of comparative linguistics of the 20th — 60th of the 19-th century).

The author examines the linguistic method as a complex unit, within the ontological, teleological and operational components can be distinguished. The latter includes such methods and procedures as genetic identification of facts, linguistic reconstruction, chronicling and localization of linguistic phenomena and their associated systemic constellations.

Key words: *comparative-historical method, the operational component, the genetic identification of facts, linguistic reconstruction, chronicling localization.*

В данной статье предпринята попытка дать максимально полную характеристику операционального компонента сравнительно-исторического метода в трудах крупнейших русских компаративистов середины XIX в. — Ф. И. Буслаева (1818–1897) и И. И. Срезневского (1812–1880).

Постановка проблемы. Операциональному компоненту лингвистических методов, в том числе сравнительно-исторического, уделяется недостаточно внимания. Это приводит к неполной, обедненной характеристике сравнительно-исторического метода и компаративистики в целом. Таким образом, обращение к операциональному компоненту сравнительно-исторического метода в лингвоисториографическом аспекте (с концентрацией внимания на трудах выдающихся русских языковедов середины XIX в.) представляется чрезвычайно актуальным.

Анализ последних достижений и публикаций. В статье В. А. Глушенко и В. Н. Овчаренко “Сравнительно-исторический метод в трудах Ф. И. Буслаева” [1] идет речь также главным образом об онтологическом компоненте. При этом исследователи не ставили перед собой цель столь же подробно осветить особенности операционального компонента этого метода. Существующий “пробел”, надеемся, будет заполнен в данной публикации.

Целью предлагаемой статьи является раскрытие специфики операционального компонента сравнительно-исторического метода в трудах Буслаева и Срезневского, всесторонняя характеристика приемов и процедур этого метода. Для осуществления такого анализа необходимо обратиться к современным представлениям о сравнительно-историческом методе.

Эта цель конкретизируется в таких **задачах**: 1) раскрыть структуру операционального компонента сравнительно-исторического метода; 2) дать всестороннюю характеристику приемов и процедур этого ме-

тогда в работах Буслаева и Срезневского (в контексте русской компаративистики 20-х — 60-х гг. XIX в.).

Изложение основного материала исследования. Термин *метод* употребляется лингвистами в различных значениях. Чаще всего его трактуют в узком смысле, как совокупность приемов, используемых в исследовании языка [2: 232]. Однако такая интерпретация не в полной мере соответствует значению слова *метод* как определенного способа подхода к действительности [3: 89], обедняет понятие лингвистического метода. Перспективной представляется широкая трактовка метода как сложной логической единицы гетерогенного характера [4: 258].

Наиболее расчлененные представления и средства для адекватного описания лингвистического метода выработаны в рамках понимания метода как сложной единицы, включающей в себя три разнородных компонента: онтологический, операциональный и телеологический [5: 24; 6: 17]. Комплекс научных приемов и процедур и методика их применения представляет собой лишь один из компонентов метода — операциональный. Правомерность включения в структуру метода телеологического компонента обусловлена тем, что любой метод неразрывно связан с целью исследования [7: 17].

Лингвистика XIX–XX вв. позволяет представить сравнительно-исторический метод как важнейший инструмент познания языковой истории, который имеет, во-первых, определенные особенности и, во-вторых, определенные границы применения [8: 6].

Отметим, что, анализируя труды представителей компаративистики XIX в. — начала XX в., специалисты в области лингвистической историографии выделяют следующие периоды развития сравнительно-исторического языкознания: первый (20-е — 60-е гг. XIX в.) и второй (70-е гг. XIX в. — 30-е гг. XX в.) [9; 5: 5].

К числу первых компаративистов в России принадлежат Буслаев и Срезневский, развивавшие идеи основоположников сравнительно-исторического метода.

Буслаев и Срезневский обосновывали тесную взаимосвязь исторического и сравнительного исследования языка [10: 192–193; 11: 95]. Однако для их трудов, как и вообще для лингвистических работ 20-х — 60-х гг. XIX в., характерно отсутствие синтеза исторического и сравнительного изучения языков [12: 163–199].

Изучение работ Буслаева и Срезневского позволяет сделать вывод, что в плане применения приемов и процедур сравнительно-исторического метода для них было характерно преобладание приема **генетического отождествления фактов** над процедурой лингвистической реконструкции [6: 25]. Именно в этом приеме становление сравнительно-исторического метода осуществлялось в первую очередь и к тому же наиболее полно и последовательно. Срезневский ставил перед лингвистами задачу “отличать древние формы от новых”, для чего необходимо “не опускать из виду общего хода изменения языка, понимать ход изменений других родственных языков и наречий” и с помощью “методы сравнительной” изучать в памятниках “отрывочные остатки древности” [13: 34].

Компаративисты 20-х — 60-х гг. XIX в. понимали отождествленные звуки как продукт ряда эпох; они отождествляли факты разной хронологии, отраженные в современных языках и в древних письменных памятниках. Классическим примером является открытие Востоковым носовых гласных в праславянском языке. Оно стало возможным благодаря сравнению кириллических юсов с носовыми гласными звуками современного польского языка: старославянским *z@áú* “зуб”, *ð@êà* “рука”, *êë#dâà* “клятва”, *ĩ#dù* “пять” соответствуют польские *z@b*, *rêka*, *kl@twa*, *piêć* [14: 8–9]. Генетическое отождествление одной и той же морфемы, а отсюда и всех звуков в ней в старославянском и современном польском языках обеспечило расшифровку фонетического значения юсов. Однако качественные характеристики (артикуляционные признаки) праславянских носовых гласных и пути возникновения этих звуков для лингвистов первого периода, в том числе для Буслаева и Срезневского, остались во многом невыясненными (см. ниже).

В использовании приема генетического отождествления фактов в это время проявилась и определенная ограниченность исторического подхода к языковым явлениям. Так, если Востоков близко подошел к пониманию артикуляционных особенностей [ъ] и [ь], которые он называл “полугласными” [15: 7–10] (к такому выводу о качестве праславянских редуцированных ученый пришел в результате сравнения рефлексов [ъ] и [ь] в современных ему славянских языках), то Г. П. Павский интерпретировал редуцированные (в терминологии языкознания 20-х — 60-х гг. XIX в. — “глухие”) как “придыхания”

[16: 39–42], что не находит подтверждения ни в истории славянских языков, ни в их современном состоянии. Украинский же филолог М. А. Максимович рассматривал редуцированные [ъ] и [ь] как специфическую старославянскую особенность, не присущую другим древним славянским языкам [17: 71, 76]; таким образом, исследователь отрицал праславянское происхождение редуцированных.

Как и Востоков, Буслаев видел в [ъ] и [ь] праславянское наследие [18: 53]. Так же интерпретировал редуцированные Срезневский [13: 29]. Буслаев применительно к ним иногда употреблял восточковский термин *полугласные* [18: 55, 56], но чаще он называл их *краткими гласными* [там же: 53, 54], отмечая, что [ъ] относится к “гласным твердым”, а [ь] — к “гласным мягким” [там же: 55]. Для Срезневского [ъ] и [ь] — краткие гласные, причем [ъ] употребляется в “словах твердых”, а [ь] — в “словах мягких” [13: 29].

Архетипы, реконструированные в трудах русских компаративистов первого периода, совпадают с рефлексами одного из дочерних языков. Так, наличие в части славянских языков взрывного, а в части — фрикативного звонкого заднеязычного согласного заставило Срезневского предположить, что “оба звука для славянского языка одинаково древни, так же как одинаково древни два подобных звука — *к* и *х*” [там же: 47]. На этой основе ученый доказывал такую же древность согласных [дж] и [ж] как результата палатализации [g] и [ɣ] [там же: 47–48].

Развитие языка, как считал Срезневский, является закономерным процессом; поэтому задача языкознания — раскрывать законы развития языков [там же: 17]. Возникло такое понимание фонетических законов, согласно которому звуковые изменения осуществляются в форме медленной эволюции. Так, согласно Срезневскому, восточнославянское полногласие “обнаружилось с решительной силой при начале отделения русского (православнославянского. — К. К.) языка от других наречий (древних славянских языков. — К. К.)”, но оно “не разом разошлось по всему составу языка” [там же: 30]. Отсюда тенденция к выделению этапов действия фонетических законов. Так, украинский языковед Я. Ф. Головацкий, сославшись на юго-западные письменные памятники украинского языка, в переходе [o] в [i] реконструировал промежуточный звук [y]: *конь* > *кунь* > *кінь* [19: 31].

Вместе с тем звуковые изменения в трактовке историков языка нередко выступают как имеющие вневременной характер. Буслаев утверждал: законы, действовавшие в праславянском языке, сохранились в современных восточнославянских языках.

Так, ученый писал о том, что “гортанные звуки *г, к, х* по закону, господствующему в славянском языке, смягчаются в *з, ц, с* и потом в *ж, ч, ш*” [18: 26]. Что в интерпретации Буслаева обозначает термин *славянский язык*? Это, с одной стороны, славянская группа индоевропейской семьи языков (“славянский язык, по своим наречиям, делится на два отдела: юго-восточный и западный”, в состав которых входят церковнославянское, “новоболгарское”, сербское, “великорусское”, украинское, белорусское, чешское, словацкое, польское и другие “наречия”); с другой стороны, “разделение” славянского языка на наречия “относится к эпохе доисторической”, т. е. термин *славянский язык* используется для обозначения праязыка славян, иначе говоря, праславянского языка [там же: 22–23]. Из цитированного фрагмента неясно, в каком из этих двух значений применен термин *славянский язык*. Если Буслаев имел в виду славянскую группу индоевропейской семьи языков, то необходимо отметить, что для современных Буслаеву славянских языков законы первой, второй и третьей палатализаций заднеязычных (действовавшие в доисторическую эпоху, в праславянском языке) были (и остаются в настоящее время) историческими, а не позиционными. Если же исследователь писал о праславянском языке, почему он использовал причастие и спрягаемую форму глагола в настоящем времени (“по закону, **господствующему** в славянском языке, **смягчаются** в *з, ц, с* и потом в *ж, ч, ш*”, выделено нами. — К. К.)? Ответа на этот вопрос нет. Почему ученый говорил о том, что “гортанные звуки *г, к, х* ... смягчаются в *з, ц, с* и **потом** (выделено нами. — К. К.) в *ж, ч, ш*”? Что значит *потом*? Последовательность “смягчений”? Позднее лингвисты установили, что в праславянском языке [г], [к], [х] сначала изменились в [ж], [ч], [ш] (первая палатализация), а затем в [з], [ц], [с] (вторая и третья палатализации).

Реконструкция фонетических законов в ряде случаев имела ограниченный характер. Немотивированное определение направления фонетических изменений, первичных и вторичных архетипов представлено в реконструкции Буслаевым перехода носового гласного [ɛ]

в сочетании [ьн], [ьм] в правосточнославянском языке (**жьмоу** “жму”, **жьноу** “жну”). Буслаев считал, что сочетания [ьн], [ьм] в правосточнославянском языке возникли из носового гласного [e] [там же: 57, 66]. Более поздние исследования историков восточнославянских языков показали, что направление процесса было обратным.

Подобную интерпретацию давал и Срезневский. Сравнив древнерусские формы **дути** — **дъму**, **жати** — **жьну**, Срезневский реконструировал переходы [y] > [м], [а] > [н] [6: 29–30]. Позднее было установлено, что содержание и направление фонетических изменений было иным: сочетание [ьм] в **дъму** является исконным (оно не перешло в носовой гласный переднего ряда, т. к. находится в положении перед гласным); гласный [y] в **дути** восходит к носовому гласному переднего ряда, обозначавшемуся кириллическим юсом большим; таким же образом сочетание [ьн] в **жьну** исконно, а гласный [а] в **жати** восходит к носовому гласному переднего ряда (в кириллице обозначался юсом малым).

Недостаточная изученность ряда вопросов (связанная, на наш взгляд, как с нехваткой конкретного материала, так и с неразработанностью методики сравнительно-исторического изучения языков, находящейся в стадии становления) привела и к другим необоснованным интерпретациям Срезневского: возведению полногласных восточнославянских форм (норов, берег) к неполногласным старославянским, отождествлению *h* в *млкo* и в *слдъ* [там же: 30].

Безусловным достижением сравнительно-исторического языкознания первого периода стало стремление ученых определять временные границы возникновения и существования того или иного фонетического явления. Анализ работ русских историков языка свидетельствует, что **хронологизация** архетипов и фонетических законов в них имела, как правило, абсолютный характер. При этом следует учитывать, что ученые часто лишь указывали на первые фиксации тех или иных фонетических явлений и процессов в древних письменных памятниках, не освещая вопроса о времени их появления в самом языке (диалекте). Так, “смешение **въ** с **у**” отражено в южнорусских памятниках начиная с XI в. [20: 285]. В ряде случаев устанавливалась приблизительная хронология: переход [ě] > [e] осуществлялся в “древнем русском языке” до XIII в. [21: 46], а если уточнить эту дату — не позднее XII в. [там же: 115]; такие особенности “наречия

новгородского”, как “взаимозамена *ц* и *ч*”, утрата “твердости *г* и *к*”, переход [ě] > [i], возникли “ранее XII в.” [там же: 136]; изменение напряженного редуцированного [ы] в [о] в диалектах русского языка осуществлялось “по крайней мере с XIII — XI столетия” [13: 44].

Ограниченность принципа историзма в языкознании 20-х — 60-х гг. XIX в. проявилась, с одной стороны, в необоснованном “омолаживании” некоторых фонетических явлений, с другой стороны, в их чрезмерной архаизации. Так, говоря о дифтонгах в славянских языках, Срезневский отмечал: “Появление *двугласных* довольно давние; следы их есть в чешских памятниках XIII — XIV веков и в хорутанских (словенских. — К. К.) памятниках XV века. Теперь двугласные слышны уже во многих наречиях; в чешском есть *ou, eu*, в словацком *ou, yo, oi*, в лужицком *ie*, в хорутанском *ou, oa, yo, ye, ei*, в сербском *ije*” [13: 44]. Характер изложения материала в цитированном фрагменте свидетельствует о “нарастании” процесса дифтонгизации монофтонгов в истории славянских языков. Однако последующие исследования (XIX — XX вв.) показали, во-первых, что для реконструируемых гласных фонем важнейшими признаками применительно к славянским языкам являются ряд, подъем, лабиализованность и ее отсутствие, ротовой или носовой характер и долгота / краткость (монофтонгический / дифтонгический характер — это фонетический, но не фонологический признак); во-вторых, наряду с процессами дифтонгизации в истории славянских языков широкое распространение имели процессы монофтонгизации, характерные и для праславянского языка. С другой стороны, Максимович рассматривал восточнославянское полногласие как праславянскую и, более того, праиндоевропейскую по происхождению языковую особенность [17: 66–67, 82, 104].

Перспективы дальнейших исследований мы усматриваем в углубленном изучении приемов и процедур сравнительно-исторического метода в западноевропейском языкознании 20-х — 60-х гг. XIX в.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Глушенко В. А., Овчаренко В. Н. Сравнительно-исторический метод в трудах Ф. И. Буслаева // Східнослов'янська філологія : зб. наукових праць / Горлівський ін-т іноземн. мов; Донецький нац. ун-т. Редкол.: С. О. Кочетова та ін. — Вип. 24. Мовознавство. — Горлівка : Вид-во ГПМ ДВНЗ “ДДПУ”, 2013. — С. 255–267.

2. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. — М.: Сов. энциклопедия, 1966. — 608 с.
3. Звегинцев В. А. Очерки по общему языкознанию. — М.: Изд-во Моск. ун-та, 1962. — 384 с.
4. Серебренников Б. А. О технике сравнительно-генетических исследований // *Общее языкознание: Методы лингвистических исследований* / Отв. ред. Б. А. Серебренников. — М.: Наука, 1973. — С. 34–106.
5. Постовалова В. И. Историческая фонология и ее основания: Опыт логико-методологического анализа. — М.: Наука, 1978. — 203 с.
6. Глушенко В. А. Принципи порівняльно-історичного дослідження в українському і російському мовознавстві (70-ті рр. XIX ст. — 20-ті рр. XX ст.) // *НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Відп. ред. О. Б. Ткаченко*. — Донецьк, 1998. — 222 с.
7. Степанов Ю. С. Методы и принципы современной лингвистики. — М.: Наука, 1975. — 311 с.
8. Смирнов С. Н. Элементы философского содержания понятия “система” как ступени познания и общественной практики // *Системный анализ и научное знание* / Отв. ред. Д. П. Горский. — М.: Наука, 1978. — С. 60–83.
9. Макаев Э. А. Общая теория сравнительного языкознания. — М.: Наука, 1977. — 205 с.
10. Буслаев Ф. И. Историческая грамматика русского языка. — М.: Учпедгиз, 1959. — 623 с.
11. Срезневский И. И. История русского языка: Курс 1849–50 года. Составлял г. Чернышевский // *Срезневский И. И. Мысли об истории русского языка*. — М.: Учпедгиз, 1959. — С. 93–132.
12. Колесов В. В. К принципам периодизации истории русского языкознания // *Уч. зап. Тартуск. ун-та*. — 1983. — Вып. 649. — С. 122–136.
13. Срезневский И. И. Мысли об истории русского языка. — М.: Учпедгиз, 1959. — С. 16–81.
14. [Востоков А. Х.] Русская грамматика Александра Востокова, по начертанию его же сокращенной грамматики полнее изложенная. — 12-е изд. — СПб., 1874. — XII, 216 с.
15. Виноградов В. А. Методы типологии // *Общее языкознание: Методы лингвистических исследований* / Отв. ред. Б. А. Серебренников. — М.: Наука, 1973. — С. 224–256.
16. Павский Г. П. Филологические наблюдения над составом русского языка: Первое рассуждение. О буквах и слогах. — 2-е изд. — СПб., 1850. — XXIII, 141 с.
17. Максимович М. А. Начатки русской филологии: Об отношении русской речи к западнославянской // *Максимович М. А. Собр. соч.* — К., 1880. — Т. 3. — С. 25–155.
18. Буслаев Ф. И. Преподавание отечественного языка: Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. “Рус. яз. и лит.”. — М.: Просвещение, 1992. — С. 25–373.
19. Головацкий Я. Грамматика русского языка. — Львів, 1849. — 223 с.
20. Максимович М. А. Начатки русской филологии: Об отношении русской речи к западнославянской // *Максимович М. А. Собр. соч.* — К., 1880. — Т. 3. — С. 25–155.
21. Лавровский П. А. О языке северных русских летописей. — СПб., 1852. — 160 с.

22. Березин Ф. М. Русское языкознание конца XIX — начала XX в. / Отв. ред. Ф. П. Филин. — М.: Наука, 1976. — 366 с.
23. Блауберг И. В., Юдин Э. Г. Становление и сущность системного подхода. — М.: Наука, 1973. — 270 с.
24. Бодуэн де Куртэнэ И. А. Избранные труды по общему языкознанию. — М.: Изд-во АН СССР, 1963. — Т. 1. — 384 с.; Т. 2. — 391 с.
25. Вениг К. К вопросу о формировании научных теорий (на материале истории биологии) // Диалектика. Познание. Наука / Отв. ред. В. А. Лекторский, В. С. Тюхтин. — М.: Наука, 1988. — С. 88–94.
26. Востоков А. Х. Рассуждение о славянском языке, служащее введением к грамматике сего языка, составляемой по древнейшим оногo письменным памятникам // Востоков А. Х. Филологические наблюдения / Издал, по поручению 2-го отделения Академии наук, И. Срезневский. — СПб., 1865. — С. 1–27.
27. Глушенко В. А. Историзм и возникновение компаративистики // Теоретические и прикладные проблемы русской филологии: Научно-методич. сб. / Отв. ред. В. А. Глушенко. — Славянск: СГПУ, 2002. — Вып. X. Ч. 1. — С. 25–36.
28. Глушенко В. А. Лінгвістичний метод і його структура // Мовознавство. — 2010. — № 6. — С. 32–44.
29. Греч Н. И. Чтения о русском языке. — СПб., 1840. — Ч. 1. — VI, 336 с.; Ч. 2. — 404 с.
30. Журавлев В. К. Внутренняя реконструкция // Сравнительно-историческое изучение языков разных семей: Теория лингвистической реконструкции. — М.: Наука, 1988. — С. 68–90.
31. Журавлев В. К. Наука о праславянском языке: эволюция идей, понятий и методов // Бирнбаум Х. Праславянский язык: Достижения и проблемы в его реконструкции / Общ. ред. В. А. Дыбо и В. К. Журавлева. — М.: Прогресс, 1987. — С. 453–493.
32. Катков М. Н. Об элементах и формах славяно-русского языка. — М., 1845. — II, 253, II с.
33. Климов Г. А. Методика лингвогенетических исследований (Введение) // Общее языкознание: Методы лингвистических исследований / Отв. ред. Б. А. Серебренников. — М.: Наука, 1973. — С. 9–33.
34. Климов Г. А. Основы лингвистической компаративистики / Отв. ред. Н. З. Гаджиева. — М.: Наука, 1990. — 168 с.
35. Колесов В. В. Становление идеи развития в русском языкознании первой половины XIX в. // Понимание историзма и развития в языкознании первой половины XIX века / Отв. ред. А. В. Десницкая. — Л.: Наука, 1984. — С. 163–199.
36. Кубрякова Е. С., Мельников Г. П. О понятиях языковой системы и структуры языка // Общее языкознание: Внутренняя структура языка / Отв. ред. Б. А. Серебренников. — М.: Наука, 1972. — С. 8–91.
37. Лавровский П. А. Обзор замечательных особенностей наречия малорусского сравнительно с великорусским и другими славянскими наречиями // Журн. м-ва нар. просвещения. — 1859. — Ч. 102. — С. 225–266.
38. Максимович М. А. Новые письма к М. П. Погодину: О старобытности малорусского наречия // Максимович М. А. Собр. соч. — К., 1880. — Т. 3. — С. 273–311.
39. Надеждин Н. И. Великая Россия // Энциклопедический лексикон. — СПб., 1837. — С. 263–276.

40. Нерознак В. П. Сравнительно-исторический метод // Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. — М.: Сов. энциклопедия, 1990. — С. 485–486.
41. Подкорытов Г. А. О природе научного метода. — Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1988. — 224 с.
42. Серебренников Б. А. Проблема взаимоотношения общей методологии, лингвистической науки и частных методов лингвистического исследования // Общее языкознание: Методы лингвистических исследований / Отв. ред. Б. А. Серебренников. — М.: Наука, 1973. — С. 257–313.
43. Шлейхер А. Компендий сравнительной грамматики индоевропейских языков (Предисловие) // Звегинцев В. А. История языкознания XIX — XX веков в очерках и извлечениях. — 3-е изд. — М.: Просвещение, 1964. — Ч. 1. — С. 107–110.

УДК 811.111: 801.8: 82.09: 81'322.5

О. В. Коляса

КЛЮЧОВІ ОЗНАКИ МОВНОГО АБСУРДУ

В статті розглядається поняття мовного абсурду, визначаються основні ознаки крізь призму міждисциплінарного та лінгвістичного підходів. Пропонується класифікація мовного абсурду та дається визначення його типам.

В ході дослідження, беручи до уваги формальні, змістовні (семантичні), ортологічні (нормативні), металінгвістичні та функціональні характеристики мовного абсурду нам вдалося визначити, що під мовним абсурдом розуміються ненормативні, що не припускають особливої знакової конвенції і не відповідають реальній дискурсивній ситуації мовні конструкції, які складаються із значущих одиниць і семантично суперечать сформованій мовній картині світу.

Мовний абсурд як міждисциплінарний феномен володіє певними ознаками, такими як ірраціональність, наявність сенсу та порушення мовної норми, протиріччя, неможливість.

Ключові слова: мовний абсурд, міждисциплінарний підхід, ключові ознаки, ірраціональність, наявність сенсу, порушення мовної норми, протиріччя, неможливість.

В статье рассматривается понятие игрового абсурда и языкового абсурда, определяются основные признаки сквозь призму междисциплинарного и лингвистического подходов. Предлагается классификация языкового абсурда, дается определение игрового абсурда и определяются ключевые его признаки.

В ходе исследования, принимая во внимание формальные, содержательные (семантические), ортологические (нормативные), металингвистические и функциональные характеристики языкового абсурда нам удалось определить, что под языковым абсурдом понимаются ненормативные, не предполагающие особой знаковой конвенции и не соответствуют реальной дискурсивной ситуации языковые конструкции, состоящие из значимых единиц и семантически противоречат сложившейся языковой картине мира.

Языковой абсурд как междисциплинарный феномен обладает определенными признаками, такими как иррациональность, наличие смысла и нарушения языковой нормы, противоречие, невозможность.

Ключевые слова: языковой абсурд, междисциплинарный подход, ключевые признаки, иррациональность, наличие смысла, нарушение языковой нормы, противоречие, невозможность.

The article deals with the language absurd concept definition and its key features viewed in the light of the linguistic and interdisciplinary approaches. The classification of the language absurd varieties is studied.

The results of the research performed with regards to the formal content (semantic), orthological (normative), metalinguistic and functional characteristics of the language absurd have revealed that language absurd is understood as non-normative language constructions free from any special sign convention and not corresponding to the real discursive situation of language constructions consisting of meaningful units and semantically contradictory to the current language world picture.

Language absurd as an interdisciplinary phenomenon has certain characteristics, such as irrationality, presence of meaning and violation of language norm, contradiction, impossibility.

Key words: language absurd, interdisciplinary approach, key features, irrationality, presence of meaning, violation of language norms, contradiction, impossibility.

Постановка проблеми у загальному вигляді, її актуальність та зв'язок з науковими завданнями. В останні десятиліття у вітчизняній і зарубіжній лінгвістиці особливий інтерес викликають дослідження асистемних явищ у мові та мовленні (Арутюнова Н. Д., Булигіна Т. В., Новікова В. Ю.). Вони так чи інакше порушують певну мовну норму (граматичну, комунікативну, стилістичну) і підпадають під парасольковий термін “абсурдні конструкції/ абсурдні елементи” (Дельоз Ж., Йонеско Е., Беккет С., Паві П.). Крім того, у сучасній науковій літературі на позначення цих мовних явищ вживаються й інші синонімічні терміни, серед яких: “мовні аномалії” (Апресян Ю. Д., Арутюнова Н. Д.), текстові аномалії (Короткова Л. В.), мовні засоби прояву абсурду (Бабелюк О. А.), нонсенс (Падучева О. В., Овчинников В., Шкурская Е. А., Малащук-Вишневська Н. В.), “комунікативний шум” (Селіванова О. О.), “нульовий ступінь письма” (Барт Р., Гак В. Г.), “мовленнєві невдачі” (Кукушкіна О. В.), “мовні (мовленнєві) девіації” (Бацевич Ф. С.) та ін. Існування таких асистемних абсурдних конструкцій пояснюється, у першу чергу, актуалізацією у мовознавчих студіях антропоцентричної наукової парадигми, що постулює повну свободу мовної особистості у виборі тих чи інших мовних засобів у семантичній

тканині художнього тексту загалом (Бабаєва Е. Е., Арутюнова Н. Д., Єлісеєва Н., Саннікова В., Шкловський В.) і постмодерністського зокрема (Бабелюк О. А.).

Явище абсурду спочатку вивчалось тільки як логічна категорія (Камю А., Керкегор С., Сартр Ж.-П., Хайдеггер М., Шестов Л., Ясперс К.), згодом як літературне явище, властиве лише певній епосі (Ермон Востін, Норберт Леннартц), або як художній метод у творчості окремих письменників (Беккет С., Іонеско Е., Далі С., Бергман І., Тарковський А.). Найбільш знаковим у цьому сенсі вважають міжнародний колоквиум (Берлін, 1973), присвячений творчості Самюєля Беккета, на якому широке обговорення цього питання привело до того, що абсурд стали розуміти не тільки як художній метод, а значно ширше — як лінгвістичний феномен.

Явище мовного абсурду розглядалось й у різних аспектах. Так, у *комунікативно-прагматичному* ракурсі вивчалися види порушень текстових конвенцій (Кравец А. С.), комунікативних збоїв та невдач (Івлева С. В., Бацевич Ф., Падучева О. В., Смолина А. Н.), прагматичних аномалій (Арутюнова Н. Д., Булигіна Т. В., Шмельов А. Д.), визначалися рівні інтерпретації абсурдного тексту та мовні рівні абсурду (Новікова В. Ю.), особливості аномального тексту (Шаніна Н. Н.), категорії комічного (Івлева С. В., Вайс Д.), зразки парадоксальної комунікації (Сучкова Г. М.), прагматичні колізії, що виникають при створенні тексту (Радзівська Т. В.).

У *психолінгвістичному* фокусі явище мовного абсурду досліджувалося в рамках категорій “осмислене-безглузде” (Гамалей Н. С.), крізь призму функціонування значення та формування смислу в свідомості індивіда (Леонтьєв А. А., Степанов Ю. С.), описувалися нестандартні тексти (Гвоздева О. Л.), шизофренічний дискурс (Бугаєва Л. Д.).

У *лінгвокультурологічному* ключі аналізувалася семантика абсурду та взаємодія структур значення та смислу (Карасік В. І., Лукьянова Н. Н., Успенський Ф.).

Залучення до проблеми вивчення мовного абсурду *когнітивної парадигми* уможливив виявлення особливих когнітивно-семантичних структур абсурдистської картини світу (Гусаренко С. В., Малащук-Вишневська Н. В., Гравцев М. С., Урсул Н. В.), семантико-когнітивних та функціональних характеристик текстових аномалій

(Короткова Л. В.), паратракативних конструкцій та їх класифікацію (Борботько В. Г.), семантичної ентропії (Гусаренко С. С.).

У царині *лінгвопоетики* абсурд у художньому тексті інтерпретують як образ, що віддзеркалює реальність, яка виходить за межі здорового глузду, *reductio ad absurdum* якоїсь ідеї. Найчастіше він виникає на основі ототожнення елементів метафори або її різновидів (оксюморона, гротеску, парадоксу і т. д.). У результаті утворюється еквівалент істини, здатний за певних художніх або історичних умов зарекомендувати себе як абсурд (Задорнова В. Я., Клімковская Г. І.), а також особливості побудови постмодерністських абсурдистських текстів (Фатеева Н. А., Бабелюк О. А.).

У цьому зв'язку виявлення ключових ознак мовного абсурду крізь призму сучасної лінгвопоетики набуває особливої **актуальності**.

Метою статті є системне вивчення природи мовного абсурду як лінгвістичного явища та виявлення його ключових ознак в постмодерністському художньому тексті.

Зазначена мета передбачає розв'язання таких **завдань**:

- систематизувати підходи до вивчення явища мовного абсурду в сучасній лінгвістиці;
- виявити основні характеристики мовного абсурду та на їх основі сформулювати його визначення;
- виокремити ключові ознаки мовного абсурду крізь призму міждисциплінарного та лінгвістичного підходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Численні напрацювання з проблематики абсурду як лінгвістичного явища не виникло спонтанно. Воно тривалий час описувалось з різних позицій. Дослідження сутності цього мовного явища в хронологічному аспекті дозволило визначити головні підходи до визначення абсурду в гуманітарних науках. Серед них: *логіко-філософський* (Антісфен, Арістотель, Св. Августин, Гуссерль Е., Камю А., Сартр Ж.-П., Хайдеггер М., Ясперс К.), за якого абсурд трактувався як відсутність сенсу або порушення законів логіки, *літературознавчий* (Барт Р., Демурова Н. М., Тейлор А. Л.), що віддзеркалював основну ідею одноіменного літературного напрямку, та власне *лінгвістичний* (Аругюнова Н. Д., Лесеркль Ж. Ж., Малколм Н.), в рамках якого явище мовного абсурду розглядали перш за все як протиставлення сенс — нонсенс (Ісакова М. Л., Малашук-Вишневіська Н. В.).

Цікаво, що окремі наукові розвідки, присвячені розгляду мовного абсурду як антоніму понять “семантика”, “сенс”, “значення”, почали з’являтися ще починаючи з 60–70 років ХХ століття (Делез Ж., Фуко М., Звегінцев В. А.). Однак в рамках текстової семантики лінгвістів все частіше цікавили саме мовні способи і форми об’єктивації абсурду у художньому тексті: розмежування явищ нонсенсу та абсурду (Падучева О. В., Малащук-Вишневецька Н. В., Бабелюк О. А.), абсурдних висловів та текстових (Булигіна Т., Шмельов А., Короткова Л. В., Арутюнова Н. Д., Апресян Ю. Д.) чи комунікативних (Успенський Ф., Бабаева Е., Єлісеєва Н., Санніков В., Шкловський В., Бачевич Ф.) аномалій або мова абсурду загалом (Кравець А. С., Бражнікова І., Надеждіної Є., Новікової В. Ю.).

Наукові результати. Лінгвістична природа мовного абсурду характеризується відступом від мовної норми (Булигіна Т. В., Шмелев А. Д., Лихачев О. Д., Вороніна К. В., Короткова Л. В.), порушенням синтаксичної (деструктуризації) (Шмелев А. Д., Шатуновський І. Б., Дьоміна Л. А., Полторацький А. І.) та семантичної сполучуваності (десемантизації) (Кравець А. С.), логічною суперечністю (Дельоз Ж., Апресян Ю. Д.) та протиріччям між усталеними нормами (Брусенська Л. А., Новікова В. Ю.) і контр-адикторним відображенням дійсності (Арутюнова Н. Д., Малащук-Вишневецька Н. В.). Крім того, для явища мовного абсурду важливим є його інтенціональність, тобто порушення мовної норми здійснюється усвідомлено і навмисно.

У гносеологічному аспекті можна побачити дві принципово різні позиції щодо розуміння явища абсурду в цілому: раціональну та ірраціональну. В *раціональній традиції* абсурд тісно пов’язаний з логікою: це те, що суперечить здоровому глузду. Проте тут не йде мова про відсутність сенсу як такого, адже те, що вважається абсурдним у нашому світі, може бути значущим в іншому. Абсурд стоїть за рамками можливостей людського мислення, він виходить за межі розуму, це щось, наділене незбагненним для людини сенсом. З *погляду ірраціоналізму* абсурд є характеристикою реального світу, незрозумілого і ворожого людині. Тому зрозумілим видається той факт, що поняття абсурду використовується для критики наукового розуму, безсилою перед незбагненністю світу, яку можна досягнути лише через ірраціональне, зокрема, через художню свідомість. Іншими словами, абсурд — це

ситуація зіткнення з протиріччям, якому людина не здатна дати раціональне обґрунтування.

Поняття абсурду, незважаючи на міждисциплінарний характер та багатовікове використання терміну у різних гуманітарних науках, є і до теперішнього часу недостатньо визначеним. Так, у лінгвістиці існуючі у лексикографічних словниках дефініції цього поняття не відображають у повному обсязі, на наш погляд, специфіку цього явища через розмитість цього поняття та ототожнення його з іншими термінами-синонімами, такими як нонсенс, парадокс, оксюморон та ін.

Загальновідомо, що в основі абсурду лежить порівняння або протиріччя, в термінах А. Камю своєрідний “розкол” [8, 242], що виникає між порівнюваними об’єктами. Причому абсурд не існує в самих порівнюваних об’єктах, він “народжується” у процесі їх зіткнення.

Як правило, аналізуючи словникові дефініції, під явищами мовного абсурду розуміють певні мовні конструкції, сприйняття яких створює у свідомості реципієнта ефект абсурдності. Подібне розуміння є, на нашу думку, занадто розмитим і не розкриває сутності досліджуваного мовного феномена. У цьому зв’язку під поняття мовного абсурду часто підпадає різноманітний семантичний і функціонально неоднорідний мовний матеріал: паралогізми, семантичні та прагматичні парадокси, контроверзи, оксюморон, небилиці, нонсенси, адискурсивні й безладні висловлювання, мовні конструкції, в яких тією чи іншою мірою спостерігаються відступи від мовної норми та втрата сенсу.

Визначення мовного абсурду як “алогічної мовної субстанції, що складається з одиниць різних рівнів мови, аномальними стосовно мовної норми” [3, 9] теж до кінця не прояснюють природу і суть цього явища. Мовний абсурд не зводиться тільки до порушення логіки, а відступ від мовної норми автоматично не призводить до породження абсурду. Тому наведену дефініцію, на нашу думку, важко назвати вичерпною. Тракування мовного абсурду як своєрідних “збоїв, неузгодженостей між компонентами сенсу, порушень лінгвістичних і комунікативних правил його (сенсу) створення” [9, 135] також не враховує, на наш погляд, багатоаспектного характеру досліджуваного мовного явища.

Для визначення поняття мовного абсурду необхідно проаналізувати мовні явища як мінімум з п’яти точок зору і встановити відпо-

відні їм *формальні, змістовні (семантичні), ортологічні (нормативні), металінгвістичні та функціональні характеристики* мовного абсурду.

З *формальної точки зору*, мовна одиниця, яка може бути класифікована як явище мовного абсурду, має складатися (як правило) з двох семантично значущих одиниць. Абсурд (у тому числі мовний), як зазначалося вище, створюється виключно в результаті порівняння. Порівняння ж, як відомо, можливе за наявності двох або більше компонентів та підстави для їх порівняння.

Явища мовного абсурду мають синтаксичну природу і реалізуються в межах речення, складного синтаксичного цілого або тексту. У цьому сенсі оксюморон та конструкції з порушеною семантичною або синтаксичною сполучуваністю отримують статус явищ мовного абсурду тільки в тому випадку, якщо вони поширюють ідею абсурду через семантичний простір тексту або його фрагментів.

Із *змістовної точки зору*, до явищ мовного абсурду слід відносити конструкції, семантика яких вступає в протиріччя з концептуальною картиною світу. Основні риси концептуальної картини світу як продукту колективною мовної свідомості відбиваються в мові, що призводить до створення так званої “мовної картини світу”.

У сучасній науці під мовною картиною світу розуміється “система відображених у мовній семантиці образів, що інтерпретують досвід народу, що говорить цією мовою” [15, 224].

Дослідження семантики абсурду дозволяє перейти від статичного вивчення мовної картини світу до вивчення змін, що відбуваються в ній, і опису їх динаміки. У змістовному плані мовний абсурд реалізується як анти-сенса, піддає сумніву істинність знань про світ, зафіксованих у семантичній підсистемі мови. Саме в цьому полягає потужний гносеологічний потенціал мовного абсурду. Феномен абсурду протистоїть традиційному погляду на світ. Нове сприйняття світу вимагає існування нової мови. У цьому сенсі конструкції мовного абсурду є вираженням нового сприйняття світу.

Важливе значення у визначенні мовного абсурду має його ставлення до мовної норми. Деякі дослідники відводять *ортологічному (нормативному)* аспекту головну роль в описі значення розглянутого терміна. Зокрема, В. Ю. Новікова пропонує під мовним абсурдом розуміти алогічну мовну субстанцію, представлену одиницями мови різних рівнів, які є аномальними щодо мовної норми [3].

Безперечно, нехтування мовною нормою характеризує явище мовного абсурду. Разом з тим далеко не всякий відступ від норми призводить до створення мовного абсурду в тексті, іншими словами, ненормативні конструкції та явища мовного абсурду знаходяться у відносинах додаткової дистрибуції [16].

Перш за все, приналежність не відповідних нормі мовних одиниць явищ мовного абсурду визначається фактором інтенціональності, тобто порушення мовної норми має бути усвідомлено і вчинятися навмисно, як “свідомо організованої нісенітниці” [11, 270]. Більше того, є всі підстави для розмежування абсурдних висловлювань та семантичних аномалій.

Явища лінгвістичного абсурду відображають глибинні зміни, які відбуваються в сучасній свідомості, а семантичні аномалії являють собою просте порушення мовної норми [17, 105].

Таким чином, явища мовного абсурду характеризуються відступом від мовної норми в тих випадках, коли останні виступають як спосіб вираження кардинальних змін, що відбуваються у свідомості.

У визначенні мовного абсурду важливу роль відіграють його **металінгвістичні характеристики**. Саме металінгвістичний аспект даного поняття дозволяє диференціювати явища лінгвістичного абсурду та суміжні поняття мови.

До явищ мовного абсурду не належать конструкції, які сприймаються як абсурдні зважаючи на відсутність у реципієнта знань про існуючу спеціальну знакову конвенцію. Мовний абсурд не є метамовою у власному розумінні цього терміна, хоча він здатний передавати інформацію експліцитно, не виражену в тексті (скажімо, містити алюзії з приводу сумнівів у раціональності і впорядкованості світу).

З функціональної точки зору, мовний абсурд представляється категорією дискурсу. Саме порушення дискурсивної обумовленості вживання висловлювання або групи висловлювань призводить до створення лінгвістичного абсурду.

Таким чином, під мовним абсурдом розуміються *ненормативні, що не припускають особливої знакової конвенції і не відповідають реальній дискурсивній ситуації мовні конструкції, які складаються із значущих одиниць і семантично суперечать сформованій мовній картині світу.*

Вивчення природи мовного абсурду, як і явища абсурду загалом, крізь призму міждисциплінарного та лінгвістичного підходів зробило можливим виявлення його ключових ознак.

Логіко-філософський підхід. Найважливішим змістовним параметром абсурду є його *іраціональність*. Відмова від властивих раціональності способів пізнання і пояснення дійсності створює передумови для виникнення області абсурдної реальності.

Абсурдна реальність (у площині раціональності) повинна практично проявляти себе в протиріччях, що свідчать про обмеженість пізнавальної здатності *ratio*. Як відомо, вчення про фундаментальну роль суперечностей у світі найбільш докладно розвинено у філософії Г. Гегеля.

Найбільш поширеними формами протиріч є хибність і неможливість, які також визначають абсурд і абсурдну реальність.

Питання про співвідношення помилкового і неможливого виник ще в Античність. Для Аристотеля “неможливе” не є “хибне”; для розмежування цих понять стає можливим опис методу приведення до абсурду. “Неможливе” (абсурдне) виводиться через “неправдиве”: “Доведення через неможливе відрізняється від прямого доведення тим, що в ньому за істину приймається те, що хочуть заперечити” [18, I: 23]. Абсурд логічніше буде розглядатися як “неможливе”, оману ж — як “хибне”. Між цими поняттями давнє розмежування: “Видно, що якщо припустити щось помилкове, але неможливе, то і наслідком такого припущення буде щось помилкове, але неможливе” [18, II: 148].

Підсумовуючи, *абсурд пов’язаний з категорією неможливого, вистілює помилкове через визнання його як істинного*. Абсурд є крайнім ступенем внутрішньої (іманентної) суперечливості явища або феномену, характеризується в цьому випадку безглуздістю, неможливістю (і пов’язаною з цим хибністю).

Таким чином, згідно *логіко-філософського трактування* абсурду, базовими компонентами даного поняття виступає *іраціональність, неможливість* (і пов’язана з цим хибність), *грубі логічні протиріччя*, що руйнують сенс феномена (явища).

Естетичний підхід. На початку 50-х років XX століття у театрах Франції почали з’являтися незвичайні вистави, виконання яких було позбавлене елементарної логіки, репліки суперечили одна одній, а зміст, який відтворювався на сцені, був незрозумілий глядачам. Ці

незвичні вистави мали і дивну назву — “театр абсурду”, або “мистецтво абсурду”.

Абсурдисти намагалися ствердити думку, що людина сама винна у своїх нещастях, що вона не варта кращої участі, коли не в змозі і не в силах змінити життя на краще. Автори театру “абсурду” протиставляли своїх героїв суспільству, але не конкретному, яке пригноблювало людину, а суспільству взагалі.

Основними характеристиками абсурду, які знаходять відображення в “театрі абсурду”, стають: *ізолюваність, індивідуалізм і замкнутість; беззмістовність активних дій; недосяжність мети.*

Психологічний підхід. Абсурд набагато раніше, ніж виявив себе у естетичній якості, був відрефлектований в науковій, насамперед психологічній традиції. Аналізуючи специфіку сновидіння, в якій З. Фрейд бачив аналогію творчого процесу і говорить про “абсурдний характер” сновидінь як про результат того, що фрагменти життєвих вражень (думок) “зіставлені без посередніх переходів” [19]. При “згущенні” і “пересуванні” невід’ємних акцій несвідомого в процесі створення сновидінь життєвий матеріал позбавляється “більшої частини своїх внутрішніх відносин” [19].

В цьому процесі абсурдність є органічною властивістю (або результатом) роботи несвідомого по згущенні життєвих уявлень. Легка зміна звичного — події чи мови, невелике зміщення — і психологічний механізм конструювання абсурду вступає в дію [19].

Під час обговорення абсурдності сновидінь з’являються такі поняття, як “безглуздий”, “осмислений”, а поруч — “розумово нормальний” [21].

Психологічний аспект абсурду може бути додатково охарактеризований через категорію випадковості і випадку, на які звертав увагу К. Юнг.

Значущість випадковості розглядалося стосовно до свідомості архаїчної людини, чия психіка більш груба, глибше занурена в несвідомі процеси, ніж у сучасної людини [22]. Відзначалася схильність психіки архаїчної людини до того типу реакцій, який змістовно характеризує для нас абсурд — до гуртування “випадкових подій” [22, 5].

Отже, абсурд з точки зору психології характеризується *психологічною і моральною напругою, випадковістю, безглуздістю.*

Літературознавчий підхід. Бажаючи дати назву незвичайним п'єсами, які давно привертали увагу глядачів, англійський критик Мартін Есслін в 1961 році ввів поняття “театр абсурду”. Але Ежен Іонеско вважав термін “театр абсурду” не відповідним, він пропонував інший — “театр насмішки”. А ідея такого жанру п'єси прийшла до нього під час вивчення англійської мови за самовчителем. Е. Іонеско з подивом виявив, що в звичайних словах таїться безодня абсурду, через якого часом розумні і пишномовні фрази повністю втрачають сенс.

Події будь-якої п'єси театру абсурду далекі від реальності і не прагнуть до неї наблизитися. Неймовірно і безглузде може проявлятися як у персонажах, так і в навколишніх предметах і в явищах. Місце і час дії в таких драматичних творах, як правило, досить складно визначити. Логіки немає ні у вчинках персонажів, ні в їхніх словах.

Характерними рисами для творів театру абсурду є: *фантастичність, ірраціональність, статичність дій.*

Лінгвістичний підхід. Суть всіх концепцій цього підходу зводиться до ототожнення нонсенсу й абсурду, взаємозамінності абсурду і нонсенсу, протиставлення нонсенсу й абсурду на основі різних ознак.

Ключовими ознаками виступають *порушення мовної норми, наявність сенсу*, а не відсутність його (нонсенс), *ідея істинності* — хибність реалізації даного сенсу щодо існуючої об'єктивної дійсності. Але при цьому ідея істинності/ хибності реалізується в абсурді специфічно парадоксальним чином.

При всьому тому, що абсурд не можна ототожнити з простою безглуздістю, тим не менш, у ньому, абсурді, безглузде є одним з його ціннісних складових, постійно активізуючи і різноманітно обігруючи ідею істинності /хибності. Абсурд — це те, що “існує без значення... що може бути ні істиною, ні брехнею” [4, 32]. Абсурд, при всьому своєму існуванні без значення, все ж не чужий значенню.

Висновки. Таким чином, підсумовуючи вищесказане, можемо зробити висновок, що ключовими характеристиками мовного абсурду є *ірраціональність, наявність сенсу та порушення мовної норми, буфанадність, протиріччя, неможливість.*

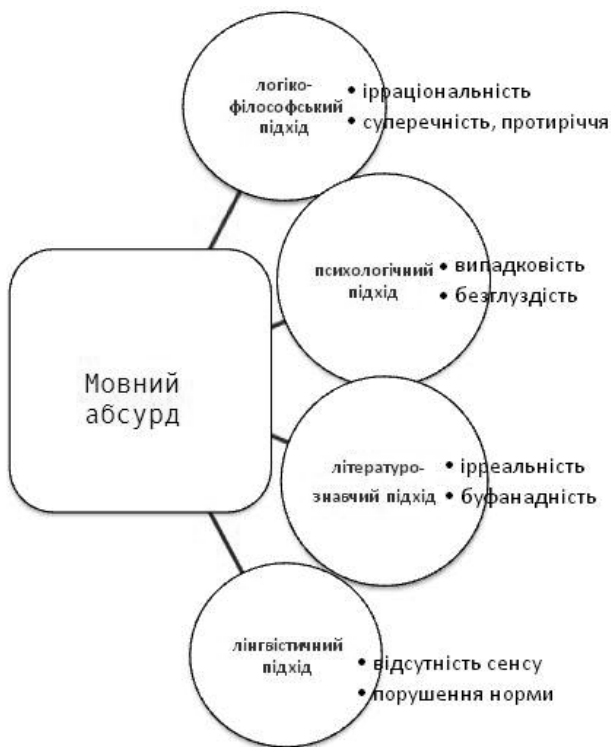

Рис. 1. Ключові ознаки мовного абсурду крізь призму міждисциплінарного підходу

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Арутюнова Н. Д. Аномалии и язык (К проблеме языковой “картины мира”) / Н. Д. Арутюнова // Вопросы языкознания. — 1987. — № 3. — С. 3–19.
2. Булыгина Т. В., Шмелев А. Д. Аномалии в тексте: Проблемы интерпретации / Т. В. Булыгина, А. Д. Шмелев // Логический анализ языка: Противоречивость и аномальность текста. — М.: Наука, 1990. — С. 94–106.
3. Новикова В. Ю. Понятие абсурда и сложности в его сигнификации / В. Ю. Новикова. — Краснодар: КубГУ, 2001 б. — 17 с.
4. Делез Ж. Логика смысла / Ж. Делез. — М.: Раритет; Екатеринбург: Деловая книга, 1998. — 480 с.

5. Апресян Ю. Д. Языковая аномалия и логическое противоречие / Ю. Д. Апресян // *Jezyk. Poetyka*. — Wrocław: Ossolineum, 1978. — С. 127–151.
6. Санников В. З. Русский язык в зеркале языковой игры / В. З. Санников. — М.: Языки славянской культуры, 2002. — 552 с.
7. Бабелюк О. А. Принципи постмодерністського текстотворення / О. А. Бабелюк. — Київ — Дрогобич, 2009. — 295 с.
8. Камю А. Миф о Сизифе. Эссе об абсурде / А. Камю // *Сумерки богов* / пер. А. А. Яковлева. — М.: Политиздат, 198. — С. 222–318.
9. Кравец А. С. Абсурд как нарушение смысла / А. С. Кравец // *Вестник ВГУ. Серия Гуманитарные науки*. — 2004. — № 2. — С. 133–178.
10. Кравченко О. В. Семиотика абсурда / О. В. Кравченко // *Вопросы теории языка и методики преподавания иностранных языков. Сб. трудов Международной научной конференции*. — Таганрог: ТГПИ, 2007. — С. 107–114.
11. Вайс Д. Абсурд как преддверие смеха / Д. Вайс // *Абсурд и вокруг: сб. статей* / Отв. ред. О. Д. Буренина. — М.: Языки славянской культуры, 2004. — С. 259–272.
12. Карасик В. И. О типах дискурса / В. И. Карасик // *Языковая личность: Институциональный и персональный дискурс*. — Волгоград, 2000. — С. 5–20.
13. Карасик В. И. Аспекты и характеристики дискурса / И. Карасик // *Аксиологическая лингвистика: Проблемы теории дискурса, стилистики, семантики и грамматики*. — Волгоград, 2002. — С. 3–13.
14. Борботько В. Г. Принципы формирования дискурса: От психолингвистики к лингвосинергетике / В. Г. Борботько. — М., 2006. — 288 с.
15. Иная ментальность / В. И. Карасик, О. Г. Прохвачева, Я. В. Зубкова, Э. В. Грабарова. — М.: Гнозис, 2005. — 352 с.
16. Кравченко О. В. К вопросу об определении понятия “лингвистический абсурд” / О. В. Кравченко // *Языковая система и речевая деятельность: лингвокультурологический и прагматический аспекты. Выпуск 1. Материалы международной научной конференции*. — Ростов н/Д: Логос, 2007. — С. 87–89.
17. Булыгина Т. В., Шмелев А. Д. Языковая концептуализация мира (на материале русской грамматики) / Т. В. Булыгина, А. Д. Шмелев. — М.: Языки русской культуры, 1997. — 574 с.
18. Аристотель. Сочинения в 4-х томах. Том 1, 2, 3 / Аристотель. — М.: Мысль, 1976.
19. Фрейд З. Деятельность сновидения: О клиническом психоанализе: Избр. соч. / З. Фрейд. — М., 1991. — С. 140–168.
20. Юнг К. Проблемы души нашего времени / К. Юнг. — М., 1996. — С. 177.
21. Русский абсурд: классические истоки и актуальные практики // *Современные трансформации российской культуры*. — М.: Наука, 2005; *Абсурд* // *Культурология: Энциклопедия*: в 2 т. — М.: РОССПЭН, 2007.
22. *Стилистический энциклопедический словарь русского языка* / Под ред. М. Н. Кожинной. — М.: Флинта; Наука, 2006. — 696 с.
23. Esslin, M. *The Theatre of the Absurd* [Текст] / M. Esslin. — Woodstock, — N. Y.: Overlook Press, 1961.
24. Hassan, I. *Joyce, Beckett und die post-moderne Imaginatio* / I. Joyce Hassan // I. Mayer, U. Johnson (Hrsg.) *Das Werk von Samuel Beckett: Berliner Colloquium*. — Frankfurt: Suhrkamp, 1975. — S. 1–25.

УДК 81'42+32+801.8

С. В. Лазаренко, А. І. Ротар

ВИДИ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ В СУЧАСНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ (на матеріалі політичних звернень)

Стаття присвячена видам і підвидам інтертекстуальності, що функціонують у виступах політиків і політичних діячів. З'ясована сутність поняття «інтертекстуальність», встановлена типологія підвидів міжтекстових взаємодій. На прикладах проаналізовані підвиди метатекстуальності, як інтертекст-переказ і варіації на тему предтексту.

Отже, інституціональний дискурс моделює інтереси суспільства, тобто він формується авторами і «споживачами», а основними тенденціями інтертекстуального підходу є акцент на створення будь-якого тексту із уривків виступів політичних діячів, зменшення ролі автора та збільшення ролі незалежних від його волі міжтекстових взаємодій.

Ключові слова: політичний дискурс, інтертекстуальність.

В статье рассматриваются виды и подвиды интертекстуальности, функционирующие у политиков и политических деятелей. Выяснена сущность понятия «интертекстуальность», установлена типология подвидов межтекстовых взаимодействий. На примерах проанализированы подвиды метатекстуальности, как интертекст — перевод и вариации на тему предтекст.

Итак, институциональный дискурс моделирует интересы общества, то есть он формируется авторами и «потребителями». а основными тенденциями интертекстуального подхода является акцент на создание лобного текста с отрывков выступлений политических деятелей, уменьшение роли автора и увеличение роли независимых от его воли межтекстовых взаимодействий.

Ключевые слова: политический дискурс, интертекстуальность.

In the focus of the article there are types and subtypes of intertextuality which are at work in the politicians' and political leaders' speeches. The essence of the concept "intertextuality" is being determined, the typology of the intertextual relationship subtypes is being established. Such subtypes of metatextual-

ity as the intertext-retelling and the variations on the pre-text topic are being studied.

Thus, the institutional discourse predetermines the society's needs, that is it's being constructed by the authors and "the customers" while the main tendencies in the intertextual approach can be defined as the priority of a text creation on the basis of the extracts from political leaders' speeches, the understatement of the author's influence and the overstatement of the intertextual relationship effect.

Key words: *political discourse, intertextuality, intertextual relationship.*

Теорія інтертекстуальності виникла у другій половині ХХ століття як одне з ключових питань міждисциплінарної теорії тексту, що поєднує дані багатьох інших наук, зокрема лінгвістики тексту, семіотики, текстології, риторики, психолінгвістики, герменевтики, поезики тощо. Засновник цієї теорії — французький семіолог і літературознавець Ю. Кристева — стверджує: “Будь-який текст побудований як мозаїка цитат, є продуктом всмоктування та трансформації якогонебудь іншого тексту” [1, с. 429]. Отже, текст реалізує множинність міжтекстових (інтертекстуальних) зв'язків.

Теорія інтертекстуальності активно розроблена в літературознавстві та семіотиці (М. Бахтін, Ю. Лотман, Ю. Кристева, Р. Барт, Ж. Жетт, Р. Лахманн, Ж. Деррида, І. Лльїн, Т. Винокур тощо). Лінгвістичні дослідження в цій галузі пов'язані переважно з аналізом художнього дискурсу (І. Смірнов, Н. Фадеєва, І. Арнольд, Н. Кузьміна, К. Сидоренко, Ю. Солодуб, Ю. Степанов, М. Гаспаров), наукового дискурсу (К. Дайрова, О. Михайлова, В. Чернявська, О. Баженова) і дискурсу ЗМІ (О. Земська, С. Сметаніна).

Сучасний політичний дискурс також містить інтертекстуальні зв'язки. Адже, як зазначає один із дослідників політичної комунікації А. Чудінов, “Сучасний політичний текст часто побудований і сприймається як своєрідний діалог з іншими текстами: автор розвиває та деталізує ідеї, що були висловлені раніше, дає власну інтерпретацію фактів, акцентує власну позицію. Такий текст є насиченим безліччю імпліцитних та експліцитних цитат, ремінісценцій, алюзій, прецедентних метафор; його повне сприйняття можливо лише в дискурсі, з використанням безлічі фонових знань з різних галузей культури” [2, с. 91].

Незважаючи на те, що в сучасних наукових розвідках засвідчений факт існування інтертекстуальних зв'язків у політичному дискурсі

(А. Баранов, М. Бахтін, Р. Барт, Д. Гудков, В. Красних, Ю. Кристева, Н. Кузьміна, С. Сметаніна, А. Чудінов, Т. Марченко, О. Спіридовський), комплексного дослідження інтертекстуальних зв'язків у зазначеному типі дискурсу в україністиці немає. Це обумовлює необхідність комплексного дослідження політичного дискурсу в аспекті теорії інтертекстуальності.

Актуальність дослідження обумовлена потребою комплексного вивчення інтертекстуальних зв'язків сучасного українського політичного дискурсу. **Мета** — виявити та класифікувати основні види інтертекстуальності, що функціонують у сучасному українському політичному дискурсі, зокрема в зверненнях українських політиків і політичних діячів. **Предметом** вивчення є інтертекстуальні зв'язки в сучасному українському політичному дискурсі. **Матеріалом** слугували звернення та виступи українських політиків і політичних діячів 2004–2005 рр. та 2013–2014 рр. Вибір матеріалу обумовлений екстралінгвістичними факторами, а саме бурхливими змінами в політичному, економічному, культурному житті країни, що знайшло відображення в політичному дискурсі.

Найзагальніші класифікації інтертекстуальних відношень представлені в дослідженнях П. Торопа та Ж. Женетта. Свої класифікації, що засновані на різних комбінаціях ознак міжтекстової взаємодії, пропонують Н. Фадеєва, І. Арнольд, І. Толочин, К. Іванова, О. Михайлова, Б. Отт (Brian Ott), К. Уолтер (Cameron Walter). У нашому дослідженні ми послуговуємося класифікацією Н. Фадеєвої, що заснована на одночасному врахуванні різних критеріїв розмежування міжтекстової взаємодії і, на нашу думку, є найбільш повною та детальною. Як зауважує сама автор: “В основі нашої класифікації основні класи інтертекстуальних відношень, що виокремив Женетт, а принципи, що запропонував Тороп (виокремлення способів і рівнів примикання), стають точкою відліку для таких категорій, як атрибутивність — неатрибутивність, запозичення тексту або його частини, явний чи прихований характер атрибуції, спосіб та обсяг представлення початкового тексту в тексті-реципієнті” [3, с. 121]. Крім того, класифікація Н. Фадеєвої враховує розмежування конструктивної та реконструктивної контекстуальності, що розробив І. Смірнов.

У своїй класифікації Н. Фадеєва виокремлює такі види та підвиди міжтекстової взаємодії:

I. *Власне інтертекстуальність*, що утворює конструкції “текст у тексті”: 1) цитати (цитати з атрибуцією (цитати з атрибуцією та точним відтворенням зразка; цитати з атрибуцією, але неточним відтворенням зразка; атрибутивні перекладні цитати), цитати без атрибуції); 2) алюзії (атрибутивні та неатрибутивні); 3) центонні тексти.

II. *Паратекстуальність*, або відношення тексту до свого заголовку, епіграфу, післямови: 1) цитати-заголовки; 2) епіграф.

III. *Метатекстуальність* як переказ і посилення-коментування на передтексте: 1) інтертекст-переказ; 2) варіації на тему передтексту; 3) дописування “чужого” тексту; 4) мовна гра з передтекстами.

IV. *Гіпертекстуальність* як осміювання або пародіювання одним текстом іншого.

V. *Архітекстуальність* як жанровий зв’язок текстів.

VI. *Інші моделі та випадки інтертекстуальності*: 1) інтертекст як троп або стилістична фігура; 2) інтермедіальні тропи та стилістичні фігури; 3) позичення прийому.

VII. *Поетична парадигма*. Аналіз сучасного політичного дискурсу дозволяє констатувати, що досить активно в сучасному політичному дискурсі функціонують усі підвиди власне інтертекстуальності. Найчастотнішими є цитати. *Господь почув святу Шевченкову молитву: “І всім нам вкупі на землі Єдиноми́сліє подай і братолюбіє пошли”* (В. Ющенко), *Як писав Василь Симоненко: “Україно... Хай мовчать Америки й Росії, коли я з тобою говорю!”* (Л. Кравчук) — атрибутивні цитати з точним відтворенням зразка; *Як казав Шевченко, “І буде суд, і буде кара... — хай про це пам’ятають звірі з Печерських пагорбів* (О. Тягнибок) — атрибутивна цитата, але з неточним відтворенням зразка; *Але, як казав великий Блез Паскаль, “існує достатньо світла для тих, хто хоче бачити, і достатньо темряви для тих, хто не хоче”* (І. Сукач) — атрибутивна перекладна цитата; *Тільки разом! Борітеся — поборете!* (Й. Зісельс) — цитата без атрибуції, *Зі свого боку я з якнайбільшим розумінням і прихильністю буду ставитися до потреб і прагнень людей, враховуючи ті помилки, які бувають у кожній владі, бо ж помилок не припускається лише той, хто нічого не робить* (В. Янукович) — перекладна цитата без атрибуції. Досить продуктивно в сучасному українському політичному дискурсі функціонують й алюзії. Зауважимо, що в дослідженні ми послуговуємося широким підходом до розуміння природи алюзії й услід за М. Воробйовою визначаємо алюзію як “натяк на

відомий історичний, легендарний або побутовий факт, який створює узагальнений підтекст; відсилання у тексті до інших подій, як правило, відомих людям з досвіду, з фонових знань” [Воробйова М. В. Алюзії на британську систему освіти в оригіналі та перекладі роману Дж. К. Роулінг “Гаррі Поттер і філософський камінь” // *In Statu Nascendi: Збірка наукових статей студентів.* — Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна. — 2005. — Вип. 6. — С. 38]. У сучасному українському політичному дискурсі здебільшого функціонують історичні алюзії. *Бо саме американці і Європа, використовуючи спецфонди, робили все для формування “п’ятої колони” в Україні* (П. Симоненко); *Хтось думав, що, воюючи проти прем’єр-міністра, відкривають дорогу до влади. Але насправді вийшла піррова перемога!* (Ю. Тимошенко); *Так звана “опозиція”, її фюрери, зважаючи на те, що традиційні страшилки, які спрацьовували протягом двох місяців, уже не спрацьовують, почали оновлювати арсенал страшилок* (П. Цибенко). Щодо функціонування в сучасному українському політичному дискурсі центонних текстів, то необхідно зупинитися на підході до визначення поняття “політичний дискурс”. Можна виокремити вузький і широкий підхід до його розуміння. Вузького підходу до розуміння природи політичного дискурсу дотримується Т. Ван Дейк, який вважає, що політичний дискурс — це клас жанрів, обмежений соціальною сферою, а саме політикою. Урядові обговорення, парламентські дебати, партійні програми, мовлення політиків — це ті жанри, що належать сфері політики. Політичний дискурс — це дискурс політиків. Обмежуючи політичний дискурс професійними ознаками, діяльністю політиків, учений зауважує, що політичний дискурс є формою інституціонального дискурсу, тобто дискурсами політиків є ті дискурси, що продукують у такому інституціональному навколишньому середовищі, як засідання уряду, сесія парламенту, з’їзд політичної партії. Отже, дискурс є політичним, коли він супроводжує політичний акт у політичному середовищі [4]. Широкого підходу до розуміння політичного дискурсу дотримується О. Шейгал, яка до політичних дискурсів уналежнює “будь-які мовленнєві утворення, суб’єкт, адресат або зміст яких належать до сфери політики” [5, с. 23]; а також А. Баранов, який визначає політичний дискурс як “сукупність дискурсивних практик, що ідентифікують учасників політичного дискурсу або формують конкретну тематику політичної комунікації” [6, с. 246]; або в іншій науковій розвідці: політичний дискурс — це су-

купність “усіх мовленнєвих актів, що використовують у політичних дискусіях, а також правил публічної політики, що освячені традицією та перевірені досвідом” [7, с. 6]. Аналіз матеріалу дозволяє констатувати, що в сучасному українському політичному дискурсі при вузькому розумінні його природи центонні тексти функціонують украй рідко, проте все ж таки їх функціонування можна засвідчити. Наприклад, лист-звернення ЛМГО “Союз Українок” до народу закінчується центонним текстом, до складу якого входять уривки з поезій Т. Шевченка “О люди! люди небораки!..” та Марія: *Чи буде суд! Чи буде кара!/ Царям, царятам на землі?/ Чи буде правда меж людьми?/ Повинна быть, бо сонце стане/ І осквернену землю спалить./ Все упованіє моє/ На тебе, мати, возлагаю./ Святая сило всіх святих,/ Пренепорочная, благая!/ Молюся, плачу і ридаю:/ Воззри, пречистая, на їх,/ Отих окрадених, сліпих.* При широкому підході до визначення політичного дискурсу в сучасному українському політичному дискурсі фіксуємо більш активне функціонування центонних текстів. Яскравим прикладом є звернення до народу А. Скакодуба, в якому він описує Україну 21 століття після подій, що сталися на Майдані в січні 2014 р. Текст складено з уривків з поезій Т. Шевченка “О люди! Люди небораки!..”, “Хоча лежачого й не б’ють...”, Саул, Ликері, Осія. Глава XIV, Подражаніє Іезекілію, “Мій боже милий, знову лихо!...” Подражаніє 11 Псалму, Юродивий, “Якби ви знали, паничі.....” “Заросли шляхи теренами...”, “Дурні та гордії ми люди...”, “І виріс я на чужині...”, І мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружніє посланіє, Розрита могила. *Світе тихий, краю милий./ Моя Україно,/ За що тебе сплюндровано,/ За що, мамо, гинеш?/ Нащо здалися вам царі?/ Нащо здалися вам псарі?/ Ви ж таки люди, не собаки!/ Чи буде суд! Чи буде кара!/ Царям, царятам на землі?/ Чи буде правда меж людьми?/ Повинна быть, бо сонце стане/ І осквернену землю спалить./ Ми в раї пекло розвели./ А в Тебе другого благаєм,/ Дурні та гордії ми люди/ На всіх шляхах, по всій усяді,/ У тім хорошому селі./ Чорніше чорної землі/ Блукають люди, повсихали/ Прокляту ниву, проросла/ Колочим терном. Горе! Горе!/ Гірше ляха свої діти/ Її розпинають./ Заміс [т]ь пива праведную/ Кров із ребер точать.../ Обніміться ж брати мої./ Молю вас, благаю!*

У сучасному українському політичному дискурсі функціонують також такі підвиди метатекстуальності, як інтертекст-переказ і варіації на тему передтексту. Наприклад: *Зараз у нас щось відбувається*

навпаки. Стоять палатки — немає людей. Мені це нагадує, вибачте, той хороший єврейський анекдот, в якому говориться: “Господин секретар, чи товариш секретар, ваше указание выполнено, за два дня создан колхоз тчк шлите колхозников” (В. Ющенко) — основну думку свого виступу В. Ющенко акцентує переказом загальновідомого анекдоту, що також слугує яскравою ілюстрацією його позиції щодо подій, що відбувалися на Майдані в 2006 році. Ви казали, що ми подолаємо всі труднощі на шляху розбудови нашої держави. Нашої, саме нашої. То зробіть усе від вас залежне, щоби цими “труднощами” не стали ви, Партія регіонів чи міліція (А. Дмитрієв) — автор у зверненні до В. Януковича обіграє основні ідеї, викладені у його виступі; тобто, беручи за основу слова президента, автор, полемізуючи з ним, створює власний текст.

Аналіз сучасного українського політичного дискурсу засвідчує також вживання в ньому й інших моделей і випадків інтертекстуальності. Наприклад, Будемо менше дихати, чи вдіємо як Чіполіно? (Є. Захаров), Фактично, саміт, який повинен був бути якоюсь підсумковою віхою, став лише констатацією факту того, що, власне, переговори “щодо сенсів” закінчено. Залишилися тільки питання політичного характеру, які сьогоднішня влада не просто не в змозі вирішити, а не хоче вирішувати принципово і демонстративно. Загалом — ні туди і ні сюди. Приблизно як Вінні-Пух, який застряг у кролика в нірці (К. Ляпіна) — інтертекст як троп; Парламент не повинен бути “фабрикою проблем” (В. Ющенко), Принцип: “А Баба Яга против” — это не наш принцип (Н. Шуфрич) — інтермедіальний троп.

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що в сучасному українському політичному дискурсі (у широкому розумінні цього поняття) інтертекстуальні елементи функціонують досить активно; застосовуючи класифікацію Н. Фатеевої, виокремлюємо такі найпоширеніші види та підвиди інтертекстуальності: власне інтертекстуальність (цитати з атрибуцією та без атрибуції, перекладні цитати, цитати з тотожним відтворенням першоджерела та не з тотожним відтворенням; алузії (здебільшого історичні); центонні тексти; метатекстуальність (інтертекст-переказ та інтерпретації на тему передтексту); Констатуємо, що запропоноване дослідження не є вичерпним. Перспективи подальшого наукового пошуку полягають в аналізі інших жанрів українського політичного дискурсу в аспекті функціонування в них інтертекстуальних елементів, а саме: виявленні та класифікації видів

інтертекстуальності у різних жанрах сучасного політичного дискурсу, встановленні джерел походження інтертекстуальних елементів, способів їх трансформації, функціонально-стилістичного навантаження тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Кристева Ю. Бахтин М. М., слово, диалог и роман // Французская семиотика: От структурализма к постструктурализму / Пер. с франц., сост., вступ. ст. Г. К. Косикова. — М.: ИГППрогресс, 2000. — С. 427–457.
2. Современная политическая коммуникация: Учебное пособие / Отв. ред. А. П. Чудинов; Урал. гос. пед. ун-т. — Екатеринбург, 2009. — 292 с.
3. Фатеева Н. А. Контрапункт интертекстуальности, или Интертекст в мире текстов. — М., 2000. — 280 с.
4. Van Dijk, T. A. What is political discourse analysis? // Political linguistics; ed. Jan Blommaert, Chris Bulcaen. — Amsterdam, 1998. — 279 p.
5. Шейгал Е. Семиотика политического дискурса. — М.: Гнозис, 2004. — 324 с.
6. Баранов А. Н. Введение в прикладную лингвистику. — М.: УРСС Эдиториал, 2001. — 360 с.
7. Баранов А. Н., Казакевич Е. Г. Парламентские дебаты: традиции и новации. М.: Знание, 1991. — 63 с.
8. Воробійова М. В. Алюзії на британську систему освіти в оригіналі та перекладі роману Дж. К. Роулінг “Гаррі Поттер і філософський камінь” // In Statu Nascendi: Збірка наукових статей студентів. — Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна. — 2005. — Вип. 6. — С. 5–10.

УДК: 82.0+316.346.2—055.2+821.111

M. N. Milova

FEMINISM IN LITERATURE OF GREAT BRITAIN (THE END OF THE 20TH — THE BEGINNING OF THE 21ST CENTURY)

The article aims at disclosing the aspects of Britain's literary processes, particularly the movement of feminism and its influence on literature of Great Britain. First, the notion "feminism" is given definitions. Secondly, some glimpses on the history on the of issue of rights for women were given. The focus of the author's interest lies within the events of the second wave feminism as it was the source of a literary movement of the period under analysis. Many British women writers emerged (or were already established) in the late 1960s and 1970s who were keen to engage with feminist issues such as A. S. Byatt, Angela Carter, Margaret Drabble, Janice Galloway, Doris Lessing, Emma Tennant and Fay Weldon.

Having thrown some light on the literary activity of Margaret Drabble, the author of the article concludes, that the question is far from being revealed as the feminist movement in Great Britain is of a huge power nowadays and its research is of a great potential.

Key words: *feminism, novel, freedom, literature of Great Britain, social factors.*

Стаття піднімає питання впливу феміністичної течії на літературу Великої Британії, висвітлюються основні події та літературні твори її представників. Автор порушує питання історичних подій, що призвели до виникнення літературної феміністичної течії у Великій Британії наприкінці 19 сторіччя, потім, розкриває принципи "другої хвилі" фемінізму — течії, що виникла у 1960-ті ХХ століття.

Предметом наукового інтересу автора в розкритті даної теми є літературна спадщина А. С. Бьятт, Анжели Картер, Маргарет Дреббл, Дженіс Геллоуей, Доріс Лессінг, Емми Теннант та Фей Уелдон, де проголошуються цінності цієї течії. Автор статті робить висновок, що проблема є не повністю освітленою, оскільки феміністична літературна течія Великої Британії знаходиться у розквіті та представляє великий інтерес до подальшого дослідження.

Ключові слова: *фемінізм, роман, свобода, література Великої Британії.*

В статті розглядається питання про вплив феміністического руху на літературу Великої Британії, освітаються основні події, сприятливі цьому впливу і наводяться приклади літературних творів, що представляють даний напрям. Автор визначає дане поняття. Далі, автор розглядає історію питання, де освітаються події перших феміністических рухів в часи Французької і Американської революції кінця 18 століття, подій, що вплинули на життя суспільства Великої Британії в кінці 19 століття і вплинули на значні політичні зміни. Автор також розкриває принципи “другої хвилі” фемінізму, напрямку, що виник в 1960-х і його відображення в англійській літературі, зокрема, в роботах Бетті Фрідан і Жермен Грір.

Предметом інтересу автора в дослідженні даної теми як раз і є цей період; в літературній спадщині А. С. Бьятт, Анжели Картер, Маргарет Дрэбл, Дженис Геллоуэй, Дорис Лессінг, Емми Тэннант і Фей Уэлдон висувються цінності, провозглашаємі даним напрямком. Автор статті робить висновок, що проблема не освітана, оскільки феміністический літературний рух Великої Британії знаходиться в розквіті і представляє величезний потенціал для подальшого дослідження.

***Ключевые слова:** фемінізм, роман, свобода, література Великої Британії.*

The article aims at disclosing the aspects of Britain’s literary processes, particularly the movement of feminism and its influence on literature of Great Britain.

Initially, the term itself should be given a special attention. The notion “feminism” is given such a definition in Oxford dictionary: “the advocacy of women’s rights on the ground of the equality of the sexes [1].

Encyclopedia Britannica gives more than one definition of the notion:

1) the belief that men and women should have equal rights and opportunities;

2) organized activity in support of women’s rights and interests [2].

The issue of rights for women first became prominent during the French and American revolutions in the late 18th century. In Britain it was not until the emergence of the suffragette movement in the late 19th century that there was significant political change. A ‘second wave’ of feminism arose in the 1960s, with an emphasis on unity and sisterhood; seminal figures included Betty Friedan and Germaine Greer.

The focus of our interest lies within the events of the second wave feminism as it was the source of a literary movement of the period under analysis.

In 1949, Simone de Beauvoir published “*The Second Sex*”, a text which can be identified as a founding moment of second wave feminism. One of the central theses of the book was summed up by the line, ‘I am not born a woman I become one’. This position recognized that although individuals are born as male or female, the development of masculinity and femininity is not determined at birth, but is learned through the process of socialization.

Feminism movement argued for a resistance to the way in which society had conventionally demarcated roles for men and women. Since the 1960s it has, arguably, exploded like no other movement, and now impacts on all areas of literary criticism and concepts of the ‘literary canon’; the literature taught in schools and universities now includes writers such as Mary Sidney, Aemilia Lanyer, Aphra Behn and Christina Rossetti. Notably, in recent years the term ‘post-feminist’ has been evoked to suggest that feminism is itself passiv, or overly reductive in its definition of female identity and concerns. Many of the essays in this collection engage implicitly with the idea of post-feminism, arguing that the female writers at issue are ‘not *only* feminist’ or are ‘feminist in a unique kind of way’.

It was far from a monolithic movement. In America, Betty Friedan, one of those involved in the development of the new wave, advocated a form of feminism based on equal rights for women and a sharing of the roles that society currently divided between the genders. In her important 1963 book “*The Feminine Mystique*” she challenged the way in which women had been designated certain roles which kept them subjugated, and advocated the development of a society where women could enter into public and professional life on an equal footing with men.

Its publisher did not expect the occasionally dense analysis of women’s condition to do so well; only 3000 copies were produced in the first printing. But the book quickly climbed toward the top of the bestseller list and provoked widespread discussion.

Ironically, Friedan had intended to write a book challenging the widespread belief that a college education soured women on lives of domesticity. But when she interviewed former classmates at Smith College in preparation, she discovered something entirely different: they were vaguely, often apologetically, dissatisfied with their lives. Many of them enjoyed reasonable prosperity, healthy children, and caring husbands, but they felt “empty,” “incomplete,” or chronically “tired.” They were talented and well educated but they felt profound discontent.

Friedan labeled this discontent the “problem that has no name” and she linked it largely to the pressures women faced to conform to an idealized vision of femininity. Many young women attained first-rate educations, and many launched successful careers. But they felt obliged to abandon their academic or career plans upon marriage. Unable to pursue their own ambitions, they were forced to construct identities through their husbands and to find meaning in their roles as housewives and mothers. When many did not, they felt guilty and inadequate.

This form of feminism, however, tended to focus on women in middle-class and upper-class environments and developed into ideas that came to be referred to as liberal feminism.

In Britain, feminist writers and activists were often closely associated with socialist political movements and tended to see women’s rights as part of a wider social agenda that included class.

In the British context there was also a strong literary element to the Women’s Liberation Movement including notable figures such as playwright Michelene Wandor and literary critic Germaine Greer.

The influence of feminism on British fiction has been profound, to the extent that today, contemporary women novelists are just as likely to gain major literary awards and to be included on contemporary fiction syllabuses as men. This is certainly not the case if you look at any other period of British literature (with the possible exception of the Victorian novel). Many British women writers emerged (or were already established) in the late 1960s and 1970s who were keen to engage with feminist issues such as A. S. Byatt, Angela Carter, Margaret Drabble, Janice Galloway, Doris Lessing, Emma Tennant and Fay Weldon.

Alongside the Anglo-American tradition in feminist literary criticism, certain British novelists have been more influenced by the French feminists: Нїліне Сіхous, Luce Irigaray and Julia Kristeva. This body of work tended to engage more with poststructuralist theories of language. Нїліне Сіхous, for example, argues that the whole basis of Western language and philosophy has been based on ‘dual, hierarchical systems’ such as Activity/Passivity, Sun/Moon, Culture/Nature and Man/Woman that place the female in either a position of inferiority or invisibility: ‘Either woman is passive or she does not exist’. Her own writing seeks to rectify this imbalance by creating a new type of writing that combines literary creation with criticism in an attempt to represent female experience through the use of language and syn-

tax. This experiment with writing and language, labelled *écriture féminine*, identifies gender difference in the very understanding of, and relationship between, words. This was not entirely new in a British context, as Virginia Woolf had speculated some years earlier on the way in which sentence structure could be gendered. In 'To Cambridge Women' she identifies what she calls a 'man's sentence' as 'unsuited for a woman's use', and implicitly advocates that women should try to develop a style of writing that distanced itself from the male tradition.¹⁸ Contemporary British writers such as Jeanette Winterson and Janice Galloway have experimented with language in a way that evokes this kind of gendered writing.

One of the problems associated with this line of thinking, however, is that the kinds of sentence that are designated as female tend to be loose, rambling, resist making a firm point and value expression over logic. This, of course, could be construed as reproducing the very characteristics that had traditionally been associated with femininity in a patriarchal discourse. A different approach was the taking over by women of those characteristics normally associated with masculinity and a figure that we have already encountered looms large here. Margaret Thatcher has in many ways become an unlikely icon of this kind of feminism, unlikely because she openly disagreed with the main arguments put forward by feminists in the 1970s and 80s. She was, however, a visible example of the way in which women could achieve top positions of power in the 1980s. To do so, however, often involved her taking on what many regarded as masculine characteristics. This fact in itself, though, suggested that gender signification was independent of biological sex. To cite Thatcher as a feminist icon is misleading in many ways, as the make-up of parliament in the 1980s was overwhelmingly male, as was the demographic of the leading figures in British industry and public services. Nevertheless, a certain amount of the success of the arguments put forward by feminism in the 1980s and into the 1990s can be attributed to the fact that Britain had, for the first time in its history, a female Prime Minister.

The success that feminism achieved in the 1970s and 1980s in changing cultural perceptions of the accepted roles for men and women in society began to be more noticeable in the 1990s, to the extent that some cultural commentators and theorists began to talk of a *post-feminist* situation. The concept of post-feminism can be understood in two senses. Firstly, it can refer to the fact that most of the main aims of second wave feminism from

the 1960s to the 1980s had been achieved and consequently were no longer relevant in the 1990s. Secondly, and in contradiction to this argument, post-feminism could refer to the sense that although successes had been achieved in equal rights, the most powerful and highly paid positions in Britain were still predominately occupied by men. This form of post-feminism recognized that the original objectives of the Women's Liberation Movement were still legitimate areas for political campaigning despite the successes that had already been achieved. Associated with the idea of post-feminism, the 1990s saw the rise of significant popular cultural movements and trends. One of these was the so-called 'ladette' culture, a form of social behaviour that advocated the pleasures and codes of practice that had previously been the enclave of young men, such as heavy drinking, clubbing, and active pursuit of sexual partners. This popular movement was led by phenomena such as the success of the Spice Girls, who presented themselves as a kind of post-feminist gang, who used sexuality on their own terms. The main spokesperson of the band, Geri Halliwell, a fan of Mrs Thatcher, advocated a culture where young women had the confidence to tell you what they 'really, really want', and were able to get it.

Another Margaret that deserves a special attention is Margaret Drabble, whose literary activity is devoted to the problems of a woman's overcoming men's prejudices.

Margaret Drabble, the author of prize-winning fiction, has received most of her popularity and critical acclaim through her novels. Due to this, her short fiction, written over the span of almost forty years and presently amounting to fourteen short stories, has suffered the lack of due attention. Importantly enough, it is namely through her short stories that the changing social circumstances in the British women's lives are to be traced so easily. Drabble's short fiction, which has for the first time been located in a single collection and entitled "A Day in the Life of a Smiling Woman: Complete Short Stories" is valuable, among other things, in that it shows the dynamically changing lifestyles over the second half of the twentieth century. A Day in the Life carries the reader through the turbulence of the 1960s, the booming social lives and women's careers of the 1970s, to peaceful get-aways in pre-retirement years of the late 1990s. The characteristic themes of Drabble's novels, which include feminism, class conflicts, women's social standing, self-imposed loneliness and many others, appear in almost all short stories in the collection. The story, written in 1973 tells the reader

about Jenny Jamieson, a famous and successful TV presenter, a wife and a mother of three. Jenny has an outburst of anger after being mentally abused by her husband, and after that she becomes “a different woman”. The next day she for the first time becomes aware of the cynicism of her work colleagues, the futility of her TV show, the limitations of the people she meets. She begins to understand that “some little mechanism in [her] has broken” [3; 123], for she no longer seems to be able to smile and ignore the shortcomings of the system of nepotism which she believes rules the system at work. Having been diagnosed with a gynaecological tumor and in need of operation, Jenny starts thinking she will die. During the train journey from the hospital and to the official reception at a comprehensive school, Jenny contemplates on whether her children would remember her after her death. She rethinks her attitude to God and blames him for his “weakness”. For the twenty minutes of delivering a speech at school, Jenny bleeds profusely from the earlier examination. In the meanwhile, she understands that she will not die because in her mind she has already faced what she feared most in death — the inability to fulfill her obligations to her children. The story’s end implicitly suggests that Jenny has not died.

All the factors, mentioned above give us a way to further research due to a great potential of the problem under study.

BIBLIOGRAPHY

1. <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/feminism>
2. <http://www.merriam-webster.com/dictionary/feminism>
3. Drabble Margaret. *A Day in the Life of a Smiling Woman: Complete Short Stories* / Margaret Drabble: Boston — New York: Houghton Mifflin Harcourt, 2011. — 256 p.
4. Hannam June. *Women’s history, feminist history* / June Hannam [Электронный ресурс] // http://www.history.ac.uk/makinghistory/resources/articles/womens_history.html

УДК 811.111+81'373.7+81'255.4

О. В. Попова, Ж. М. Спинова

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО ХУДОЖНЬОГО ІНТЕРПРЕТУВАННЯ- ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ (на матеріалі трагедій В. Шекспіра)

Стаття присвячена актуальній проблемі сучасного художнього інтерпретування-перекладу англомовних фразеологізмів українською мовою на матеріалі трагедій В. Шекспіра. Досліджуються структура і семантика фразеологічних одиниць, використаних англійським класиком; аналізуються сучасні засоби відтворення означених фразеологічних одиниць українською мовою. У ході дослідження виявлено: 1) найбільш розповсюдженими структурами фразеологічних одиниць з трагедій Вільяма Шекспіра є $N+N$, $V+N$, $A + (as)+N$, $conj. + clause$; 2) адекватними засобами і прийомами перекладу фразеологічних одиниць за вищенаведеною структурою вважаються: еквівалентний переклад, калькування, функціональна заміна, додавання, поширення тощо.

***Ключові слова:** фразеологічні одиниці, перекладацька трансформація, образність, еквівалент, аналог, калькування, описовий переклад, комбінований переклад, функціональна заміна, додавання, поширення.*

Статья посвящена актуальной проблеме современного художественного интерпретирования-перевода англоязычных фразеологизмов на украинский язык на материале трагедий В. Шекспира. Исследуются структура и семантика фразеологических единиц, использованных английским классиком; анализируются современные средства воспроизводства определённых фразеологических единиц на украинский язык. В ходе исследования выявлено: 1) самыми распространёнными структурами фразеологических единиц из трагедий В. Шекспира являются $N+N$, $V+N$, $A + (as)+N$, $conj. + clause$; 2) адекватными способами и приемами перевода фразеологических единиц, обладающих вышеупомянутыми структурами,

считаются: эквивалентный перевод, калькирование, функциональная замена, добавление, распространение.

Ключевые слова: фразеологические единицы, переводческая трансформация, образность, эквивалент, аналог, калькирование, описательный перевод, комбинированный перевод, функциональная замена, добавление, распространение.

The article is devoted to an acute problem of modern interpretation-translation of English phraseological units into Ukrainian on the material of W. Shakespeare's tragedies. The structure and semantics of the phraseological units used by the English classic are investigated; the modern means aimed at the re-creating the aforesaid phraseological units into Ukrainian are analysed. In the course of the study it was discovered that 1) the most widespread structures of the phraseological units used in W. Shakespeare's literary works are N+N, V+N, A+ (as)+N, conj. + clause; 2) the adequate translation means of the phraseological units possessing the abovementioned structures are equivalent translation, calquing, functional substitution, supplement, expansion.

Key words: phraseological units, translational transformation, imagery, equivalent, analogue, calquing, descriptive translation, combined translation, functional substitution, supplement, expansion.

Класична англійська література займає провідне місце в історії світової літератури та відображає своєрідність англійської мови, країнознавчі особливості Великої Британії. У творах класиків демонструється спектр історичних подій, досягнення видатних діячів країни, соціально-культурних досягнень, економіко-політичних реформ, людських взаємин. Глибинне ознайомлення читачів інших країн з Англією уможливорюється завдяки коректному перекладу означених творів. Відтак, твори англійського класика В. Шекспіра і сьогодні викликають неабиякий інтерес в україномовних читачів, зокрема його трагедії. Відомо, що художній стиль класика характеризується наявністю “яскравих” фразеологізмів, що додають образам та явищам експресивності.

У лінгвістиці фразеологізмам відводиться значне місце, оскільки вони відображають виразність мови, мають емоційно-експресивне забарвлення, образно і точно передають задум автора. Фразеологічні одиниці віддзеркалюють ставлення автора до висловлювання та викликають емоції. Коректний переклад фразеологічних одиниць певної мови дозволяє ознайомитися з її характерними рисами і колоритом епохи, в якій вони були створені. Проте процес перекладу передбачає певні труднощі для перекладача, а саме зберігання імпліцитного смислу самого фразеологізму.

На сьогодні існує брак розробок у сучасному перекладознавстві з проблем сучасного інтерпретування-перекладу творів класиків англійської мови українськими фахівцями; взагалі неповно висвітлено труднощі сучасного інтерпретування-перекладу фразеологічних одиниць в трагедіях Вільяма Шекспіра українською мовою. Саме тому дослідження лінгвістичних особливостей його творів та засобів відтворення змісту фразеологічних одиниць вважається своєчасним і зумовлює актуальність даного дослідження.

Метою дослідження є виявлення особливостей сучасного інтерпретування-перекладу змісту фразеологічних одиниць, що використовуються в трагедіях Вільяма Шекспіра українськими перекладачами. Дослідження мети означеного дослідження передбачає вирішення таких **завдань**:

– вивчення структури і семантики англомовних фразеологізмів з трагедій В. Шекспіра;

– аналіз сучасних засобів відтворення означених фразеологічних одиниць українською мовою.

Матеріалом дослідження слугували тексти-оригінали та тексти перекладів трагедій Вільяма Шекспіра “Гамлет”, “Король Лір”, “Макбет”, “Ромео та Джульєтта”, здійснені Миколою Рудницьким, Іриною Стешенко та Григорієм Кочурою.

Теоретичні основи фразеології були закладені на початку ХХ століття швейцарським лінгвістом Ш. Баллі, який одним із перших висвітлив стійкі комплекси слів на матеріалі французької мови у стилістико-семантичному плані. Він вперше поставив питання про дослідження фразеології у власне лінгвістичному аспекті. Проблеми, які висунув Ш. Баллі, стосувалися загальнотеоретичних проблем фразеології і мали принципове значення для становлення фразеології як лінгвістичної дисципліни. Академік В. В. Виноградов, використовуючи творчий доробок своїх попередників і перш за все Ш. Баллі, розширив завдання фразеології, а також поставив нові проблеми. Він, зокрема, зазначив, що сфера мовленнєвої діяльності майже не досліджена, хоч існує велика відмінність між дослідженням фразеологічних проблем у рамках системи мови та мовленнєвої діяльності, зокрема, індивідуального стилю.

Парадигма фразеологічних досліджень змінюється з плином часу, змінюються також й акценти у фразеологічних розвідках вітчизняних

та зарубіжних мовознавців. Якщо раніше фразеологи звертали увагу, перш за все, на вивчення фразеологізмів у площині системи мови (В. В. Виноградов, О. І. Смирницький, О. С. Ахманова, Н. М. Амосова, В. А. Архангельський, В. П. Жуков, О. В. Кунін), то з 70-х років увага дослідників акцентується на функціонуванні фразеологізмів у мовленні, на їх комунікативних та функціональних характеристиках (М. Ф. Алефіренко, С. Г. Гаврін, Ю. А. Гвоздарьов). Сучасні науковці ведуть дослідження різних проблем фразеології, вирішення яких має теоретичне та практичне значення, оскільки воно може внести суттєві корективи в наші уявлення про мову як систему та про механізми мовлення. Вивченням та дослідженням фразеологічних одиниць (ФО) активно займалися українські мовознавці О. Потебня, І. Срезневський, Л. Авксентьев, Л. Булаховський, Ф. Медведєв, Л. Скрипник, В. Ужченко. До фразеологізмів можна віднести досить широке коло одиниць: ідіоми, фразеологічні сполучення і стійкі вислови (в тому числі крилаті вислови, афоризми, фрази-привітання). Перекладу ФО приділено чималу увагу. Так, Я. Рецкер у своєму посібнику “Теория перевода и переводческая практика” відзначає, що “перекладач повинен уміти самостійно розбиратися в основних питаннях теорії фразеології, виділяти ФО, розкривати їх значення й передавати їх експресивно-емоційні функції в перекладі” [2, с. 19–38]. Отже, завдання, що стоїть перед перекладачем, — відтворити не тільки семантичне значення фразеологізму, але і його експресивно-емоційну функцію, відтінок значення.

Аналіз теоретичних джерел з проблеми дослідження показав, що для досягнення максимальної еквівалентності при перекладі фразеологічних одиниць з англійської на українську мову в межах художнього тексту трагедій В. Шекспіра наразі доцільно використати такі засоби:

— **переклад шляхом еквіваленту**, тобто такого наявного в українській мові адекватного фразеологічного звороту, що співпадає з англійським зворотом за змістом і за образною основою;

— **пошук аналогу**, тобто такого стійкого обороту, який за значенням адекватний англійському, але за образною основою відрізняється від неї повністю або частково;

— **калькування** — копіювання іншомовного слова за допомогою свого, незапозиченого матеріалу, або поморфемний переклад іншомовного слова;

— **експлікація або описовий переклад** — тлумачення значення фразеологізму за допомогою пояснення, порівняння;

— **комбінований переклад** застосовується у тих випадках, коли український або російський аналог не повністю передає значення англійського фразеологізму або ж має інший специфічний колорит місця й часу, то дається калькований переклад, а потім використовується описовий переклад і аналог для порівняння [3, с. 75].

Результати проведеного дослідження особливостей застосування трансформацій при перекладі фразеологізмів з трагедій В. Шекспіра сучасними українськими перекладачами можна представити таким чином (див. таблицю 1).

Перекладацький аналіз засобів сучасного інтерпретування-перекладу фразеологізмів з трагедій В. Шекспіра сучасними українськими перекладачами показав, що найрозповсюдженим способом перекладу фразеологічних одиниць з трагедій Вільяма Шекспіра на українську мову на лексико-граматичному рівні є переклад фразеологізмів за допомогою еквіваленту, який налічує 29 %. Наприклад: “something is rotten in the State of Denmark” — “не все гаразд в Данському королівстві”; “leave her to heaven” — “Бог їй суддя”. На другому місці знаходиться калькування — 24 %. Наприклад: “What a piece of work is a man!” — “що за мистецьке створіння — людина!”. Останнє місце відводиться описовому перекладу, який складає 11 %. Наприклад: “a fortnight and odd days” — “15 днів (2 тижні і ще непарне число)”; “vestal livery” — “білий одяг (одяг весталки, служительки Діани, зазвичай білий).

Таблиця 1

**Засоби і прийоми перекладу фразеологізмів з трагедій В. Шекспіра,
загальні дані у відсотках %**

<i>Засоби та прийоми перекладу</i>	<i>Кількість фразеологізмів, у %</i>
Еквівалент	29
Калькування	24
Аналог	20
Описовий переклад	11
Комбінований переклад	16

Дані фразеологічні одиниці співпадають за змістом та структурним складом компонентів і є абсолютними адекватними фразеологічними виразами.

Згідно класифікації, запропонованої російським вченим І. В. Арнольдом, фразеологічні одиниці можна характеризувати на основі подібності морфологічних форм. Спираючись на дану класифікацію, можна зробити висновок, що фразеологічні одиниці відповідно до їх граматичної структури виконують ті самі функції як в англійському тексті, так і в українському. Розповсюдженими фразеологічними одиницями за граматичною структурою є фразеологізми виду N+N (N+prep.+N; N's+N), далі фразеологізми виду V+N (V+prep+(one's)+N, V+adj+N), A+ (as)+N, conj.+clause та фразеологічні одиниці, що функціонують як вигуки.

Аналіз дослідження граматичних трансформацій на основі схожості морфологічних форм англійської та української мов відображено в таблиці 2.

Результати дослідження показали, що найбільш розповсюдженими граматичними трансформаціями при перекладі англійських

Таблиця 2

Граматичні трансформації при перекладі фразеологізмів з трагедій В. Шекспіра на основі подібності морфологічних форм англійської та української мов, у відсотках %

Граматичні трансформації Назва трагедії	Повний переклад	Частковий переклад	Функціональна заміна	Додавання	Опущення
“Ромео і Джульєтта”	10,0	13,0	38,0	24,0	15,0
“Гамлет”	12,0	10,0	27,0	26,0	25,0
“Отелло”	7,0	15,0	34,0	24,0	20,0
“Макбет”	14,0	10,0	36,0	22,0	18,0
“Король Лір”	6,0	10,0	34,0	28,0	22,0

фразеологізмів на українську мову на основі схожості морфологічних форм є функціональна заміна і складає 38 % (наприклад: “with bated breath” — “затаївши подих”), додавання, яке складає 24 % (“every inch a king” — “справжній в усіх відношеннях король”) та опущення (15 %) (наприклад: “to chronicle small beer” — “відмічати дрібниці”). Це можна пояснити намаганнями перекладачів приблизити оригінальні структури фразеологізми до українських з метою їх адекватного розуміння читачем. Абсолютно схожих структур в складі дослі-

джуваних мов дуже мало, саме тому повний переклад становить 10 % (наприклад: “To be or not to be?” — “Бути чи не бути?”) та частковий переклад — 13 % (наприклад: “to make assurance double sure” — “для дужчої вірності”) займають останні позиції після зазначених трансформацій.

Дослідження граматичних трансформацій на основі відмінності морфологічних форм англійської та української мов продемонструвало такі результати (дивись таблицю 3).

Проведене дослідження граматичних трансформацій при перекладі фразеологізмів з трагедій В. Шекспіра на основі відмінності морфологічних форм дозволяє дійти наступних висновків: найчастіше вживаною граматичною трансформацією при перекладі-інтерпретуванні фразеологізмів на українську мову з трагедій В. Шекспіра на основі відмінності морфологічних форм є функціональна заміна (28 %) (наприклад: “our wishes are unprung” — “звинувачення нас не уражають”); поширення (21 %) (“caviar to general” — “дуже тонка страва

Таблиця 3

Граматичні трансформації при перекладі фразеологізмів з трагедій В. Шекспіра на основі відмінності морфологічних форм англійської та української мов, у відсотках %

Грамматичні трансформації Назва трагедії	Частковий переклад	Нульовий переклад	Функціональна заміна	Поширення	Стягнення
“Ромео і Джульєтта”	19,0	16,0	28,0	21,0	16,0
“Гамлет”	18,0	20,0	22,0	24,0	16,0
“Отелло”	15,0	19,0	29,0	23,0	14,0
“Макбет”	16,0	18,0	25,0	21,0	20,0
“Король Лір”	18,0	19,0	28,0	20,0	15,0

для грубого смаку”), та частковий переклад (19 %) — “the better part of valour is discretion” — “одна з прикрас хоробрості є сором’язливість”. Такий стан даних зумовлений відмінностями у структурі досліджуваних англомовних одиниць. До найбільш розповсюджених англомовних фразеологічних одиниць за граматичною структурою є фразеологізми виду V+N (V+prep+(one’s)+N, V+adj+N), далі фразеологізми типу N+N (N+prep.+N; N’s+N), A+ (as)+N, conj.+clause

та фразеологічні одиниці, що функціонують як вигуки. Граматичні трансформації використовуються перекладачами для сучасного перекладу-інтерпретування залежно від того, чи морфологічні форми в англійській мові схожі або відмінні у порівнянні з морфологічними формами в українській мові.

Отже, задля збереження оригінального значення фразеологізмів переклад шляхом еквіваленту є провідним способом сучасного інтерпретування-перекладу фразеологічних одиниць сучасними перекладачами на українську мову. Щодо структури та семантики англомовних фразеологічних одиниць, то найбільш розповсюдженими граматичними трансформаціями при перекладі англомовних фразеологізмів на українську мову на основі подібності морфологічних форм є функціональна заміна, додавання та опущення. Це можна пояснити намаганнями перекладачів приблизити оригінальні структури фразеологізмів до українських з метою їх адекватного розуміння читачем. Найчастіше вживаною граматичною трансформацією при перекладі-інтерпретуванні фразеологізмів на українську мову з трагедій В. Шекспіра на основі відмінності морфологічних форм є функціональна заміна, поширення та частковий переклад. Функціональна заміна є найбільш частим прийомом під час перекладу присудка. Поширення застосовується як граматична трансформація, в наслідок якої збільшується кількість слів при перекладі. Такий стан даних можна пояснити наявністю в англійській мові дієслівних форм та зворотів; їх категоріальні значення відсутні в українській мові, тому перекладачі змінюють морфологічну структуру вихідної граматичної одиниці.

Диференційна лінгвістична природа англійської та української мов зумовлює використання вищепроаналізованих лексико-граматичних трансформацій при сучасному перекладі-інтерпретуванні фразеологізмів з трагедій Вільяма Шекспіра сучасними українськими перекладачами. У подальшому доцільним вважається дослідження проблеми в спектрі порівняння з російськомовними текстами перекладу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ажнюк М. Т. Актуальні питання перекладу художньої літератури: (текст лекцій) / М. Т. Ажнюк. — Ужгород: Ужгор. ун-т, 1981. — 32 с.
2. Амосова Н. Н. Основы английской фразеологии. — Л.: Изд-во ЛГУ, 1963. — 130 с.
3. Вітушко Н. Перекладач з світовим ім'ям / Н. Вітушко // Кролевецький вісник. — 1993. — 16 квітня. — С. 3.
4. Волков А. Р., Гайнічеру О. І., Мегела І. П. Проблема художнього перекладу з неслов'янських мов на слов'янські // IX Міжнародний з'їзд славістів: Слов'янські літератури: Доповіді / А. Р. Волков, О. І. Гайнічеру, І. П. Магела. — Київ, 1983. — С. 220–221.
5. Jennifer Seidl, W. McMordie. English Idioms and how to use them. — М: Высшая школа, 2009. 272 с.

ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ЯЗЫКОВОЙ НОРМЫ КАК ЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ КАТЕГОРИИ

В данной статье автор уточняет определение лингвистической категории — “языковая норма”. Языковая норма может быть лингвистической, исторической и социальной. Основными признаками, которые характеризуют языковую норму, являются ее стойкость и динамизм. Статья доказывает, что по речи человека можно судить о том, откуда он и к какому социальному классу принадлежит, а степень владения нормой индивида может свидетельствовать о его происхождении и социальном положении.

Ключевые слова: норма, диалект, региональный стандарт, британская национальная орфоэпическая норма RP, языковой коллектив, социальный класс.

У даній статті автор уточнює визначення лінгвістичної категорії — “мовна норма”. Мовна норма є лінгвістичною, історичною та соціальною категорією. Основними ознаками, які характеризують мовну норму, є її стійкість та динамізм. Стаття доводить, що по мовленню людини можна судити про те, звідки вона і до якого соціального класу вона належить, а ступінь володіння нормою індивіда може свідчити про його походження та соціальний стан.

Ключові слова: норма, діалект, регіональний стандарт, британська національна орфоепічна норма RP, мовний колектив, соціальний клас.

In the given article the author specifies the definition to such a concept as “communication standarts”. The communication standarts are the linguistic, historical and social category and the main features which characterize the language standard are its dynamism and stability. The article proves that according to the humans’ speech one can form an opinion where from this person is and to which social class he (she) belongs. Possibility to speak the standard language can show the place of birth and social status of a person.

Key words: standard, dialect, regional standard, British national pronouncing standard RP, language group, social class.

Современная лингвистика характеризуется значительным интересом к изучению социального функционирования языка, в том числе к проблеме нормы и ее вариативности и факторам, обусловившим эту вариативность [1; 2]. Интерес к проблеме языковой нормы, интонационной нормы, в частности, лингвисты проявили сравнительно недавно. Проблемы языковой нормы, регулирования литературного языка и культуры речи считались темами, недопустимыми в языкознании, так как, по мнению лингвистов, при определении нормативности явлений необходимо руководствоваться собственными привычками и вкусами, ибо не существует объективных критериев “правильности” и “неправильности” речи [3]. Однако, несмотря на отрицательное отношение некоторых лингвистов к проблеме языковой нормы, вопрос о языковой норме так же стар, как и сам язык, так как без языка нормы не существует. Актуальность данной проблемы определяется возрастающим интересом к изучению, с одной стороны, реального функционирования современного английского языка как языка международного общения, как средства достижения взаимопонимания между людьми различных культур, осуществляющими совместную деятельность, с другой стороны, языковой личности в различных проявлениях языковой деятельности.

Целью данного исследования является выявление основных тенденций развития нормы, обусловленных социально-историческими условиями развития общества. “Норма — неотъемлемый атрибут языка на всех этапах его развития” [4: 337]. “Языковая норма — это совокупность наиболее устойчивых традиционных реализаций языковой системы, отобранных и закрепленных в процессе общественной коммуникации. Норма как совокупность стабильных и унифицированных языковых средств и правил их употребления, сознательно фиксируемых и культивируемых обществом, является специфическим признаком литературного языка национального периода” [4: 337]. В понятие стабильности нормы входят следующие признаки: историческая устойчивость, традиционность, некоторое ограничение возможных колебаний и вариантов [5].

Лингвисты описывают норму как социально одобряемое правило, изменяющееся в процессе исторического развития общества. То есть норма, как и сам язык, явление постоянно развивающееся: историческое развитие языковой нормы является формой ее существова-

ния. Языковая норма изменяется, потому что функционирует в изменяющемся обществе и должна отвечать потребностям общественной жизни, подчиняться условиям этой жизни. Таким образом, “понятие языковой нормы диалектически основывается на признаках устойчивости языковой структуры и динамики языкового развития” [2]. Вышеизложенное позволяет отнести динамизм и устойчивость нормы к основным признакам, характеризующим языковую норму.

Выделяют три основных отличия литературной нормы от диалектов и разговорной речи: 1) более высокая осознанность, что объясняется фактом сознательной оценки нормы и принятия ее обществом; 2) более строгая обязательность, что закрепляется ее кодификацией; 3) большая функциональная и стилистическая дифференциация [6]. О динамизме развития нормы пишет У. Лабов в своих исследованиях. Языковое изменение начинается с того, что распространяется на всех членов одной социальной подгруппы (“изменение снизу”, то есть изменение, находящееся ниже уровня социальной осознанности; на этом этапе языковая переменная является показателем, который определяется как функция от принадлежности к группе); далее в той же подгруппе языковое явление претерпевает “социальное давление”, которое У. Лабов называет “гиперкоррекцией снизу” — здесь языковой переменной является функция от групповой принадлежности и возраста. На этом этапе решается “судьба” данного языкового явления: лишь изменение, которое возникло в группе, имеющей высший социальный статус, становится господствующим образцом для всех членов языкового коллектива, то есть принимается всеми остальными социальными группами (в противном случае измененная форма подвергается осуждению и может либо претерпеть изменение в сторону престижных образцов, либо исчезнуть вовсе). Когда языковое изменение достигает предела в своем распространении, языковая переменная становится элементом нормы, характеризующим языковой коллектив, все члены которого начинают одинаково реагировать на его употребление. На этом этапе переменная становится маркером и обнаруживает стилистическое варьирование [3; 7].

Итак, признание нормативности основывается на: 1) соответствии структуре языка; 2) факте массовой и регулярной воспроизводимости данного явления в процессе коммуникации; 3) общественном одобрении и признании соответствующего явления нормативным [4:

338]. В Великобританії за останні п'ять століть найбільш престижне положення завойовував тип произношення, який внаслідок Д. Джоунза традиційно називається Received Pronunciation (RP) — орфоепіческа норма англійського літературного произношення або британська національна орфоепіческа норма, сформувана на основі южноанглійського типу произношення. В передмові до першого видання свого словника Д. Джоунз визначив RP як тип произношення, який найбільш часто можна почути в повсякденній мові в сім'ях южан, чоловіча половина яких отримала освіту в привілейованих “публік-скулз” — приватних середніх школах, випускники яких внаслідок займають ключові посади в політичній та економічній житті країни [7]. Однак більшість сучасних британських лінгвістів вважають визначення, дане Д. Джоунзом, не зовсім підходящим для сучасного британського суспільства [8; 6; 9]. Сьогодні коло людей, що говорять на RP, значно розширилося і більше не обмежується вибраною “верхівкою” суспільства. Це пояснюється тим, що за останні п'ятьдесят років все населення Великобританії було піддано впливу орфоепіческої норми через засоби масової інформації, виступи публічних діячів і т. д. В сучасній Великобританії значна більшість освітаних людей користуються одним з варіантів RP або регіональних варіантів стандартного произношення (регіональний стандарт).

На території Британських островів існують: британська орфоепіческа норма, а також північний, шотландський, ірландський регіональні стандарти.

Орфоепіческа норма вважається “нелокалізуємою”, регіонально “нейтральною” типом произношення. Однак лінгвісти стверджують, що історично сформувана на базі южно-англійського типу произношення орфоепіческа норма зберігає всі риси північного типу произношення, на якому говорять освітани жителі Лондона та півдня Англії [10]. В межах кожного произносительного стандарту існує і соціальна варіативність, пов'язана з факторами як стратифікаційного, так і ситуативного характеру. Обидва ці поняття — стандарт і варіант — невіддільні одне від одного, і їх необхідно розглядати в взаємозв'язку, так як розвиток норми здійснюється через варіанти. Іменно на прикладі варіант-

ных способов выражения можно проследить систематичность, последовательность влияния социального на языковое [6].

Характерной чертой фонетической вариативности является то, что количество допустимых нормой вариантов больше, чем на других уровнях, что обусловлено территориальными и социальными (возрастными, профессиональными, образовательными) характеристиками. Таким образом, функциональная дифференциация языковой нормы в синхронии объясняется: а) существованием региональных вариантов или субвариантов литературного языка; б) социальной стратификацией литературного языка [11].

Английские ученые считают, что лучше всего изменения нормы прослеживаются у дикторов Би-Би-Си, читающих радионовости [12; 13]. Орфоэпическая норма английского литературного произношения RP (Received Pronunciation) была изначально выбрана для чтения новостей потому, что это произношение наиболее понятно всем носителям английского языка и не вызывает критики со стороны носителей регионального произношения [1]. RP получил широкое признание британцев как ни один другой региональный тип произношения. Именно поэтому RP иногда называют “BBC English” — английский язык Би-Би-Си. Простейшие данные, свидетельствующие о наличии изменений нормы, могут быть получены из наблюдений за двумя последовательными поколениями людей с сопоставимой социальной принадлежностью, владеющих нормой, то есть представляющих разные стадии развития одного языкового коллектива. Например, в результате наблюдения за группой людей, принадлежащих к одной возрастной и социальной группе и говорящих на “авангардистском” RP, Дж. Уэллс пришел к выводу, что некоторые черты произношения из прошлых лет “возвращаются” и считаются сегодня особым “шиком”: например, произношение [a] вместо [ж], что в 60-е годы считалось провинциализмом [9]. Наблюдение за речью дикторов 30-х — 90-х годов выявило следующее: в 30-е—40-е годы радионовости читались “шикарным” (“posh”) голосом со строгим соблюдением орфоэпической нормы. В эти годы отклонения от орфоэпической нормы практически исключались. Даже рекламы строго соответствовали произносительному стандарту. В 30-е годы дикторы в вечерних костюмах вещали языком, не уступавшем “королевскому английскому” [13]. В 60-е — 70-е годы отмечается расслоение RP на

две ветви: консервативную (соотносимую с представителями элиты и старшего поколения) и общеанглийскую (General RP) — произношение средних классов, преподаваемое в общедоступных средних школах, то есть заметно расширяется использование менее регламентированных речевых форм за счет бесед, интервью и выступлений по радио носителей регионального произношения, диалектов просторечия, молодёжного жаргона. Образ диктора Би-Би-Си из “чопорной тётушки” со “строгой, назидательной манерой (“Aunty”)” говорить на “правильном” языке превращается в “друга семьи” (“Family friend”), то есть начинается процесс интимизации, демократизации и “персонификации” (варьирования языка в зависимости от текста); речь становится раскованней.

В 80-е — 90-е годы процесс демократизации языка передач Би-Би-Си продолжается. Возрастает удельный вес “дискжокейного стиля”, ориентированного на молодёжь, и ситуативного стиля (“topic-related style”). “Официальные требования к произношению дикторов, читающих новости Би-Би-Си, стали гораздо менее жесткими, чем были в 30-е годы” [2]. Именно в это время начинается противостояние мнений ревнителей “чистоты языка” (“purists”) и тех, кто выступает за либерализацию норм речи [12]. Сегодня стиль радионовостей стал еще более разговорным (“chatty”) и оживленным, в чтении возможны диалектные “вкрапления”. Д. Кристал пишет, что речь дикторов Би-Би-Си, оставаясь образцом речи образованных людей, демонстрирует сегодня значительную региональную вариативность и множество существующих модифицированных форм RP. Он считает, что орфоэпическая норма RP утратила свой былой социальный престиж, особенно в среде молодёжи, и многие сейчас предпочитают регионально маркированные типы произношения [10]. Более того, некоторые новости читаются на диалектах, причем предпочтение отдается южным региональным диалектам, таким как корнуольский, бристольский и гемпширский, которые, согласно социологическому опросу, звучат наиболее “приятно” и понятно, так как похожи на норму. Диалектные “вкрапления”, более высокий темп речи, “домашний” голос придают нормализованному произношению разговорный характер. Однако данные социологического опроса, проведенного английскими социолингвистами, свидетельствуют о том, что не всем нравится регионально маркиро-

ванная речь и большинство опрошенных англоговорящих утверждают, что не воспринимают серьезно и не верят новостям, прочитанным в разговорном стиле [14]. В целом, помимо изменения стиля чтения новостей, сама произносительная норма изменилась незначительно и малозаметно. Норма неоднородна по составу входящих в неё явлений. Ядро нормы составляют стилистически нейтральные и, следовательно, наиболее широкие употребляемые формы, периферию — явления архаические и новые, а также явления функционально и территориально маркированные, но использующиеся, тем не менее, в рамках литературной нормы [2].

Представляется необходимым определить термин “диалект”, противопоставляемый понятию “норма”. В современной лингвистике разночтений в определении понятия “диалект” не существует. Так, по мнению американских исследователей, диалект есть лишь обычный вариант языка, отличающийся от других подобных ему вариантов рядом черт фонетического, грамматического или лексического характера. Диалекты возникают при наличии географических и социальных барьеров в системе обращения: чем выше барьер, тем резче проявляются диалектные различия [1; 12]. Британский лингвист Д. Кристал также определяет диалект как вариант языка, отличающийся от других вариантов определенным набором слов и грамматических структур на региональном и социальном уровнях; устные диалекты связаны с различиями в произношении [10: 103]. А. Травкина определяет диалект как разновидность языка, которая употребляется более или менее ограниченной группой людей, связанных территориальной или социальной общностью [11: 2], то есть нелингвистическими категориями.

Таким образом, наряду с территориальными диалектами имеются ещё и социальные. Социальный диалект — это принятый в данном сообществе субвариант речи, который благодаря действию определенных общественных сил является характерным для определения этнических, религиозных и экономических групп или групп индивидуумов с определенным типом образования. Вообще, чем большее предпочтение отдается какому-либо из субвариантов в данном сообществе, тем большее различие обнаруживается между ним и его менее удачливыми соперниками [6]. Нет ни одного сообщества, в котором бы не было социальных диалектов.

Различие между единообразием и разнообразием диалектов становится менее важным, чем различие между индивидуальным и общественным. Д. Гамперц считает, что современное языковое варьирование принимает две формы: диалектальное и наслаивающееся. Диалектальное варьирование происходит в группах, различающихся в социальном или территориальном отношении, и отражает индивидуальную историю говорящего, то есть указывают на происхождение его семьи, а также на всякое последующее изменение в групповых связях — например, на переезд из одной области в другую или на изменение в социальном положении. Итак, под диалектальным (межличностным) варьированием Д. Гамперц подразумевает как территориальные, так и социальные диалекты. Под наслаивающимся (внутриличностным) варьированием он понимает отражение действительности индивидуума в его регулярной повседневной практике, а именно социальные роли [7: 35]. Таким образом, по речи человека можно судить о том, откуда и к какому социальному классу он принадлежит. Многие лингвисты отмечают, что особенно важными в социальной дифференциации оказываются фонологические показатели, то есть показатели, основанные на элементах звуковой системы языка, которые коррелируются с абстрактной мерой социального положения. Т. И. Шевченко отмечает, что значительная доля данных о личности говорящего зависит от его произношения [12].

Итак, суммируя вышеизложенное, можно сделать следующие выводы:

1) языковая норма является лингвистической, исторической и социальной категорией; 2) основными признаками, характеризующими языковую норму, являются ее устойчивость и динамизм; 3) степень владения нормой индивида может свидетельствовать о его происхождении и социальном положении.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Диалект, акцент, просодия / Сост. Т. И. Шевченко. — М., 1999. — 47 с.
2. Hughes A., Trudgill P. English accents and dialects / A. Hughes, P. Trudgill. — Arnold, 1996. — 142 p.
3. Labov W. Principles of linguistic change / W. Labo. — Blackwell, 1992. — 250 p.
4. Лингвистический энциклопедический словарь. — М.: “Советская энциклопедия”, 1990. — 683 с.

5. Hudson R. R. *Sociolinguistics* / R. R. Hudson. — Cambridge University Press, 1996. — 279 p.
6. Trudgill P. *Introducing language and society* / P. Trudgill. — Penguin Books Ltd., 1992. — 79 p.
7. Jones D. *An Outline of English Phonetics* / D. Jones. — Cambridge University Press, 1997. — 378 p.
8. Gimson A. *An Introduction to the Pronunciation of English* / A. Gimson. — NY, 1989. — 364 p.
9. Wells J. C. *Accents of English* / J. C. Wells. — Cambridge University Press, 1982. — Vol. 2. — 465 p.
10. Crystal D. *The English Language* / D. Crystal. — London: Penguin Books, 1990. — 288 p.
11. Травкина А. Д. Английское региональное произношение / А. Д. Травкина. — КГУ, 1986. — 60 с.
12. Шевченко Т. И. Социальная дифференциация английского произношения / Т. И. Шевченко. — М.: Высшая школа, — 1990. — 144 с.
13. Gumperz J. J. *Language in Social groups* / J. J. Gumperz. — Stanford University Press, 1971. — 350 p.
14. Labov W. *Sociolinguistic Patterns* / W. Labov. — University of Pennsylvania Press, 1991. — 344 p.

УДК 80=111+80=161.2+81'342.9

Є. Ю. Савченко

ВПЛИВ НЕЗАВЕРШЕНОСТІ ВИСЛОВЛЮВАННЯ НА ТРАНСФОРМАЦІЮ МОДЕЛІ ПРОСОДИЧНОЇ СТРУКТУРИ ТЕМА-РЕМАТИЧНОГО ЧЛЕНУВАННЯ ВИСЛОВЛЮВАННЯ

Статтю присвячено дослідженню просодичних засобів формування тема-рема-тичної структури висловлювання в англійському й українському мовленні. Встановлено загальні закономірності і специфічні особливості впливу незавершеності висловлювання на трансформацію моделі просодичної структури тема-рема-тичного членування висловлювання й здійснено інтерпретацію одержаних результатів.

Ключові слова: тема, рема, трансформація, тема-рема-тичне членування висловлювання.

Статья посвящена исследованию просодических средств формирования тема-рема-тичной структуры высказывания в английской и украинской речи. Установлены общие закономерности и специфические особенности влияния незавершённости высказывания на трансформацию модели просодической структуры тема-рема-тического членения высказывания и осуществлена интерпретация полученных результатов.

Ключевые слова: тема, рема, трансформация, тема-рема-тическое членение высказывания.

The article is devoted to the problem of prosodic means executing theme and rheme structural characteristics in English and Ukrainian speech. Common features and specific characteristics of the effects of the incomplete utterance on the theme and rhyme structure transformation in the two languages are found.

Key words: theme, rheme, transformation, theme and rheme utterance articulation.

Серед факторів, що зумовлюють трансформацію прототипової моделі просодичної структури тема-рема-тичного членування вислов-

лювання важливу роль відіграють інтонаційні засоби підтримання зв'язності тексту.

Метою дослідження є вивчення впливу незавершеності висловлювання на трансформацію моделі просодичної структури темарематичного членування висловлювання в англомовному та україномовному телевізійному шоу.

Для досягнення зазначеної мети передбачено виконання такого **завдання**, як виявлення принципів, що відображають сумісність обмежених масштабами висловлювання комунікативних смислів (тема і рема) з дискурсивними маркерами незавершеності тексту. Це дає можливість ідентифікувати тональні засоби відображення даних смислів та їх композицій, таких як поєднання значень “тема” плюс “незавершеність” або “рема” плюс “незавершеність”.

Об'єктом дослідження є англомовне та україномовне усне мовлення.

Предмет дослідження — просодичні засоби актуалізації темарематичного членування висловлювання в усному мовленні.

Матеріалом дослідження слугували відрізки популярних телевізійних програм “Top Gear”, “Перший тест” та “Бережись автомобіля” англійською та українською мовами. Загальний час звучання досліджуваного матеріалу становить 301 хвилину 6 секунд. Обсяг експериментального матеріалу — більше 3000 висловлювань.

О. Ф. Кривнова висунула припущення про те, що інформація про включеність складових мовленнєвого акту в структуру осяжного тексту передається слухачеві у вигляді “фонетично організованих вербально-змістових квантів, які часто відокремлені фізичними паузами і до того ж забезпечені просодичними показниками, що повідомляють про поточний стан акту висловлювання щодо його кінцевої мети” [90:10].

Відносно автономні групи слів, виділені у синтагми, за необхідності вступають у більш-менш тісні змістові відносини один з одним. Функція інтонації, що забезпечує таке співвіднесення, може бути названа функцією вираження ступеня взаємодії між одиницями членування.

У випадку найбільш незалежних і семантично завершених окремих висловлювань дана функція інтонації маніфестує слабкий зв'язок між сусідніми синтагмами, кожна з яких розміщується в межах про-

стого речення. Значно різноманітніше стає характер цих зв'язків під час виділення в декілька окремих синтагм семантично самостійних груп слів у простому реченні. Так, у реченнях із перерахуваннями зі сполучниковим або безсполучниковим зв'язком уживання однотипних тонів (наприклад висхідних) посилює значення змістової близькості кожного члена ряду, а використання різнотипних тонів (висхідних і низхідних) підкреслює змістову самостійність кожного члена цього ряду.

Не менш широкі можливості цієї функції інтонації виявляються в плані реалізації підрядних типів зв'язку між складовими частинами в складних реченнях, особливо у випадку препозиції головної частини. Тут функція інтонації не зводиться тільки до маркування завершеності / незавершеності частин речення, але й передає значення умови, наслідку, результату, означальних відносин, протиставлення.

Порівняйте:

Вона має ось такі цікаві, | наче бивні у ската, | манти. та

Вона має ось таці цікаві, наче бивні у ската, манти.

You can get it | with a 5 cylinder engine | which is exactly the same one as in the Focus ST. та

You can get it with a 5 cylinder engine which is exactly the same one as in the Focus ST.

У перших реченнях інтонаційно підкреслюється змістове навантаження і незалежність синтагм “*наче бивні у ската*” і “*with a 5 cylinder engine*”, виражених означальними підрядними реченнями. У другому випадку ослаблення семантичної самостійності речень “*наче бивні у ската*” і “*with a 5 cylinder engine*” виражається застосуванням висхідного тону і відсутністю паузи перед цими мовленнєвими відрізками.

У складносурядних реченнях інтонація, як правило, оформляє сурядний зв'язок на стику частин речення; можливості зміни інтонації завершеності / незавершеності обмежені в цьому випадку результативно-наслідковими і протиставними відносинами.

Найбільш різноманітними є засоби інтонаційного вираження згаданих відносин (як підрядних, так і сурядних) у безсполучникових поєднаннях, де відсутній основний синтаксичний маркер цих відносин і активізована роль інтонації частин безсполучникового поєднання в передачі цих відносин і їх змістової взаємодії з попереднім текстом.

Базові тональні рухи (висхідний і низхідний), як правило, інтерпретують таким чином: висхідний тон показує незавершеність висловлювання, а низхідний тон указує на завершеність.

Професійні інтонологи дають більш тонке тлумачення фазових функцій тону. Так, Е. А. Бризгунова характеризує “очікування продовження” як “архісему” висхідного тону: “... у запитанні це очікування відповіді, в оповідному висловлюванні — це очікування продовження думки мовця, у проханнях він виражає зацікавленість мовця у виконанні дії слухачем, що включає невпевненість, очікування реакції слухача” [2]. Отже, “очікування продовження” слід розглядати не тільки в термінах фазового розгортання тексту, але і з позицій відповідної когнітивної діяльності комунікантів.

Британський інтонолог А. Scuttenden застосовує схожий підхід під час трактування функції висхідного тону, характеризуючи її як абстрактний зміст *open*, що показує на відкритість, незавершеність текстової ситуації, передусім, її розумового плану [3].

Грунтуючись на тих відносинах, які існують між темою і ремою, неважко уявити, що тематичний компонент висловлювання містить очікування інформації, яку несе рема, тобто також має вигляд незавершеності, яка маркується висхідним тоном на акцентоносії:

The fuel runs /out in \twelve minutes.

Ди/зайн схожий більше на евро\нейську машину.

У українській мові на основі застосування різноманітних типів висхідних тонів формуються і стратегії маніфестації незавершеності з метою підтримання зв'язності фрагментів тексту, більших, ніж просте речення. До них належить стратегія, заснована на принципі множинних тем: некінцеві фрагменти речення виконують роль тем, кінцевий компонент — реми:

Машина ре/ве, /їде, /стогне, поки ви розга\nняєтеся на прямій ділянці.

Приклад демонструє підйоми на наголошених складах акцентоносіїв, а саме *реве, їде, стогне*, з подальшим зниженням тону на ненаголошених.

У подібних випадках події можуть інтерпретуватися як одночасні або як послідовні, але при цьому внутрішня завершеність думки у кожній із цих подій відсутня. Вони можуть служити як сюжетний фон для іншої, більш значущої події.

Дещо інша семантична структура реалізована в іншому прикладі:

Все виглядає дуже ці/вільно, виглядає дуже /гарно, це справжня ба-варська ма/шина, але вже без якихось там екстраординарних \рис.

Це висловлювання з лексико-синтаксичною структурою, що включає однорідні групи в ролі теми, реалізовані з підйомом на сло-воформах *цивільно, гарно, машина*.

Дискурсивна незавершеність у чистому вигляді в даному випад-ку відсутня, але наявне значення теми, яке межує з незавершеністю, будучи частиною поширеного речення, формує структуру, подібну зв'язаному наративу.

У наведеному вище реченні три теми. Рема останнього висловлю-вання є заключною ремою цілого фрагмента тексту.

У наративі подібні складні речення-тексти не завжди закінчуються ремами, оскільки респондент, не закінчивши оповідання, переключ-ається на інший сюжет. У подібному випадку незавершеним зали-шається не тільки розповідь, але і не завершений ремою мовленне-вий акт. Цей тип комплексного вираження локальних і дискурсивних значень, в якому не спостерігається відмінність між просодичними маркерами теми і незавершеності, називають синтетичним [4], тому що обидві ці категорії мають тут єдиний акцентоносій.

Стратегії, аналогічні українській стратегії множинних тем, є і в англійській мові. Відмінність може полягати в тому, що основний ак-цент, який обслуговує цю стратегію в українській мові, — це акцент з підйомом на наголошеному складі, а в англійській він маркується низхідно-висхідним тональним акцентом з підйомом на післянаго-лошених складах:

Close the \road, slap some new \tarmac on it, tell the health and safety people to get \stuffed and get the damn thing open as quickly as \possible.

У цьому прикладі незавершеність маркується акцентом, як і в українській мові, з підйомом тону на другому компоненті останнього або єдиного стилю акцентоносія, тобто в умовах, коли післянаголо-шені склади відсутні. У двох акцентоносіях із вишенаведеного при-кладу словоформ *road* і *stuffed* післянаголошених немає. На них чітко видно характерний низхідно-висхідний напрям руху тону.

Зауважимо також, що в англійській мові початкова тема в реченні може маркуватися як акцентом із підйомом на наголошеному складі, так і підйомом на післянаголошеному, і підйом на наголошених для початкової теми навіть більш характерний. Тим часом як показник

незавершеності тексту для англійської більш характерний підйом на післянаголошених.

В українській мові незавершеність із підйомом на післянаголошених має особливу семантику, пов'язану із зіставленням об'єктів або думок, протиставленням об'єктів, розглядом одного об'єкта на тлі інших. В англійській у підйомі на післянаголошених такої семантики немає. У цій мові підйом на післянаголошених служить немаркованим показником текстової незавершеності.

Як уже зазначалося, прототиповим засобом маркування реми є низький низхідний тон на наголошеному складі акцетоносія, семантика якого не сумісна з “архисемою” висхідного тону, що маркує незавершеність. Тому в контексті “очікування продовження” просодичне оформлення рематичного компонента не може бути тривіальним. Як показує аналіз експериментального матеріалу, в українській та англійській мовах можуть реалізовуватися одна з двох стратегій просодичного маркування реми:

– використання одного з варіантів висхідного тону як рематичного маркера;

– використання в рематичному компоненті двох акцентоносіїв: одного — для маркування реми, другого — для просодичної кваліфікації незавершеності.

Перший випадок ілюструє анологічно, як трансформується тональна структура рематичного компонента висловлювання під час оформлення загального запитання; при цьому цей висхідний тон реми в контексті значення незавершеності може реалізовуватися в усіх комунікативних типах висловлювань.

Типовий контекст низхідно-висхідного тону являють собою репліки прощання в ситуації очікування відповіді або швидкої зустрічі:

– *\Good /night!* (- *Good \night!*)

– *До \скорі /зустрічі!* (- *До \зустрічі!*)

Тут низхідно-висхідний акцент застосовується для позначення передостаннього висловлювання в процесі комунікації і вказує на передостаннього респондента. Виділяють і інші засоби акцентування передостаннього висловлювання, але в них воно не позначено як передостаннє. (У реальності репліка прощання, що несе низхідно-висхідний акцент, може виявитися не передостанньою, оскільки комуніканти можуть, попрощавшись, знову відновити бесіду.) Але під

час останнього прощання низхідно-висхідний акцент недоречний, оскільки подальшого спілкування не передбачається; природним тут буде використання низхідного акценту. При цьому значення очікування відповіді або швидкої зустрічі сходять нанівець:

Have a good \ trip!

До \вечора!

У рематичному компоненті низхідно-висхідний акцент застосовується також як маркер відповіді з викликом:

(– How interest am I in that?) – They only \found his /hand.

(– Яке авто для тебе є взірцем у класі бізнес седанів?) – П'ятірка \ БМВ.

У репліці-відповіді використано низький низхідний тон на наголошеному складі словоформ *found* і *БМВ* і підйом на післянаголошеному складі. При такій огласовці відповіді мовець протиставляє себе співрозмовникам, які, на його думку, повинні мислити інакше: “моя відповідь не відповідає вашим припущенням”, “що ви на це відповісте?”. Респондент чекає заперечень. Протиставлення думок і незавершеність бесіди тут у наявності. Важливо, що в даному використанні активізується не тільки значення незавершеності, але й активне протиставлення думок комунікантів.

Крім позначення фаз дискурсу як таких, напрям тону вказує і на процеси, взаємопов'язані з фазами: каузатії і очікування фази. Умовна зв'язність фази і тону переважно виявляється у випадку перлюкутивних мовленнєвих актів типу послідовності команд: підготовка команда оголошується висхідним тоном, виконавча (запуск дії або її припинення) — низхідним:

/One! /Two! /Three! \Go!

Приго/мовилися! Уне\ред!

Під час реалізації в ремі семи запиту інформації одночасно актуалізуються значення незавершеності — очікування відповіді. Тональне оформлення обох сем збігається, тому висхідним тоном акцентується одна словоформа, забезпечуючи при цьому передачу обох значень:

– Are you the /same person that you were before? (– Yes.)

– Вам спо/добалось авто? (– Так.)

За різних комунікативних умов під час запиту інформації можуть реалізовуватися різноманітні модифікації висхідного тону. На-

приклад, серійні запитання, як правило, оформляються низхідно-висхідним тоном:

Скільки \кінських /сил? Об'єм двигу\на?

Are you still \shou/ty? Are you still \figh/ty?

У цій ситуації передавальний незавершеність низхідно-висхідний тон маніфестує не тільки очікування відповіді, але й сигналізує про те, що чергове запитання є не кінцевим у серії.

Стратегії маніфестації незавершеності з метою підтримання зв'язності рематичних фрагментів поширеного речення також формуються на основі застосування різноманітних типів висхідних тонів.

Прототиповим акцентом для маніфестації незавершеності в українській мові є підйом на наголошеному складі акцентоносія, що завершується різким падінням на післянаголошених складах, у разі, якщо вони є:

I'd like to say thank you to all of the /nurses, and the /doctors and all the staff in \Leeds.

Тут дуже якісні матері/али, дуже м'який /пластик, зручне кер/мо та великі \кнопки.

У багатьох випадках висхідним тоном оформляються компоненти оповідного дискурсу, пов'язані з фазами описуваних подій. Така, наприклад, тональна огласовка незавершеності тривалої промови, розділеної на впорядковані етапи, кожен з яких оформляється низхідно-висхідним тоном із падінням на наголошеному складі акцентоносія і підйомом на післянаголошених:

You all must have your \boots, your \trousers, \jackets and your \hat on...

Тут з'явилися ось такі металеві \дуги, з'явився ось цей характерний вигін \даху, який переходить у вигін \скла...

Слід зазначити, що незавершеність довгого оповідання допускає різні варіанти висхідного тону на тих же акцентоносіях, але значення при цьому змінюється, оскільки значення оповідання “по порядку” в подібному випадку сходить нанівець. Під час акценту, оформленому висхідним тоном на наголошеному складі зі збереженням на післянаголошеному рівні частоти, досягнутої під час початкового підйому, розповідь набуває вигляду розумового процесу: пошуку рішення, спогади, мріяння.

Вони виділили зайві /=складки, а ще відрізали половину спи/=ни і сюди поставили такого гор/=ба...

I write /=music, I can't find anyone to write /=lyrics until I come across this /=girl who sometimes waters my plants/=...

Але якщо застосовується низький низхідний рематичний тон, незавершеність залишається невираженою: кожен етап упорядкованої розповіді розглядається як закінчений, і на те, що далі буде, жодної вказівки немає.

I play this ex-80s pop \star, fallen on hard \times, I get this new contract to write a song for a very famous singer like it might be Britney \Spears.

Один режим називається “стан\дартний”, є “ком\фортний” і є “спор\тивний”.

Суттєвий інтерес становить розгляд особливостей тональної огласовки незавершеності довгого оповідання, розділеного на впорядковані етапи, у разі коли кінцевою словоформою кожного рематичного компонента є присудок. Нетривіальність просодичного оформлення таких конструкцій в українській мові полягає в наявності двох акцентів у кожному рематичному компоненті. Їх поєднання відображає композицію двох комунікативних значень: реми і незавершеності:

Він \фари про\тер, \бампер підп\равив та залив повний бак бен\зину.

При цьому падіння тону на актанті (додаток *фари*) є показником реми, а підйом на предикаті (дієслові *протер*) — показником того, що текст ще має продовження. У реченнях цього типу спостерігається характерне для української мови аналітичне (роздільне) відображення локальних і дискурсивних показників, під час якого у реми і текстовій незавершеності використовуються різні акцентоносії.

Отже, розглянуту лінійно-акцентну стратегію можна охарактеризувати падінням на актанті — акцентоносії реми (додаток) і підйомом на присудку. Падіння в лінійному ланцюжку комунікативно релевантних акцентів передує підйому. Стратегія збереження зв'язності тексту з кінцевим присудком у ролі маркера незавершеності використовується, коли респондент хоче висловити, що кожна подія в ланцюзі подій мислиться як чергова і що опис даної події “просуває” розповідь уперед.

Це специфічна стратегія української мови, проте зрідка вона трапляється і в англійській мові. При цьому в англійській така акцентуація має уточнюючу семантику протиставлення і зумовлена композицією не двох, а трьох значень — реми, незавершеності і контрасту:

(*Since Jamie Oliver tonight first came on the \show, he now wields more political power than a \president*) — *Jamie \Oliver is our \guest — (a national \hero...)*.

Аналітизм, який можна спостерігати в англійському прикладі, пояснюється наявністю у висловлюванні уточнюючої реми (різновиди контрастних рем). Цілком можна зробити висновок, що контраст збільшує ступінь аналітизму для відображення текстової незавершеності.

Інша ситуація виникає для позначення композиції комунікативних значень “рема” з “незавершеністю” в умовах “браку” акцентоносіїв, тобто в умовах, коли претендент на роль акцентоносія обох значень у рematicьній частині речення єдиний, і ним є присудок:

(*Кемпі*) — *прода\ли...*

(*My Camaro*) — *has been \broken...*

У даних прикладах реми — одиночні словоформи присудки *продали* і *broken*, і на їх долю припадають відразу дві ролі: і роль акцентоносія реми, і роль акцентоносія незавершеності. Інтонаційно така комбінація реалізується як композиція низхідного і висхідного тонів: низхідний низький тон на наголошених складах *-da-* й *-bro-* дієслів *продали* і *broken*, який маркує реми, і підйом на післянаголошених — *-ли* й *-ken*, що слугують тональним маркером незавершеності. Інакше кажучи, даний акцент, мабуть, слід розглядати не як низхідно-висхідний, а як композицію двох тонів — низхідного і висхідного, реалізованих на одному акцентоносії.

Проаналізовані вище два типи інтонаційного вираження композиції значень текстової незавершеності і реми — аналітичний і синтетичний — можуть також ще додатково ускладнюватися значеннями контрасту, емпіази та модальності, що змінює вибір просодичних корелятивів і акцентоносіїв порівняно з висловлюваннями за відсутності цих додаткових значень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Кривнова О. Ф. Ритмизация и интонационное членение текста в “процессе речемысли” (опыт теоретико-экспериментального исследования): автореф. дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.19 / Кривнова Ольга Фёдоровна; МГУ им. М. В. Ломоносова. — М., 2007. — 53 с.
2. Брызгунова Е. А. Ответы на анкету “Об основах теории интонации” / Е. А. Брызгунова // Проблемы фонетики. — 1993. — № 1. — С. 61–66.

3. Cruttenden A. Intonation / Alan Cruttenden. — Cambridge: Cambridge University Press, 1986. — 214 p.
4. Янко Т. Е. Коммуникативные стратегии русской речи / Татьяна Евгеньевна Янко. — М.: Языки славянской культуры, 2001. — 384 с.
5. Савченко Є. Ю. Просодичні засоби формування тема-рематичної структури висловлювання в англійському й українському мовленні: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.15 / Савченко Євгенія Юріївна; ПНПУ ім. К. Д. Ушинського. — Одеса, 2013. — 219 с.

УДК 81'373.611:525:162.2

I. В. Ступак

СЕМАНТИКА ПОХІДНИХ КАУЗАТИВНИХ ДІЄСЛІВ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ “КАУЗУВАТИ БУТИ У МІСЦІ” (на матеріалі німецької та української мов)

Семантика похідних каузативних дієслів зі значенням “каузувати бути у місці” розглядається в аспекті системного підходу до вивчення лексики. Похідні каузативні дієслова локативної семантики характеризуються як загальносистемними, так і специфічними рисами, що зумовлено особливостями дієслівної системи німецької та української мов.

Ключові слова: похідні каузативні дієслова, локативність, семантична структура.

Семантика производных каузативных глаголов со значением “каузируют быть в месте” рассматривается в аспекте системного подхода к изучению лексики. Являясь частью глагольной системы, производные каузативные глаголы со значением локативности имеют как общесистемные, так и специфические признаки, обусловленные особенностями немецкого и украинского языков.

Ключевые слова: производные каузативные глаголы, локативность, семантическая структура.

The author examined the problems of lexical and syntactical structure of derived causative verbs with meaning “cause to be in place” as the part of general theory of linguistic study. Derived causative verbs as the members of general verbal system have their properties based on peculiarities of German and Ukrainian languages.

Key words: derived causative verbs, locatives, semantic structure.

1. Вступні зауваження. Категорія локативності пов'язана зі сприйняттям людиною навколишнього світу, просторових характеристик і відображенням його в мовленні, що зумовлює інтерес до вивчення

форм вияву локативності [1; 2; 3]. Локативні дієслова складають ядро мовних засобів, що відображають просторові відношення.

З погляду дослідження локативних дієслів німецька та українська мови дещо розрізняються. Так, в українській мові локативні дієслова розглядаються з позиції словотвору [4; 5; 6; 7; 8]. У німецькій мові локативні дієслова вивчаються з позиції семантичної структури [9], аналізуються їхні валентні й синтаксичні особливості [10], типологічні вияви локативності [11; 12; 13; 14].

Незважаючи на велику кількість праць, присвяченим локативним дієсловам, в них розглядаються лише часткові фрагменти похідних каузативних дієслів (далі ПКД), до того ж лексична і синтаксична семантика локативних ПКД у зіставному аспекті на матеріалі німецької та української мов не вивчалися, що й зумовлює **актуальність** даної роботи.

Мета дослідження полягає у вивченні семантики локативних ПКД у німецькій та українській мовах.

Матеріалом дослідження є ПКД, відібрані шляхом суцільної вибірки із словників та текстів художньої літератури німецької та української мов.

Об'єктом дослідження виступають ПКД зі значенням “каузувати бути в місці” у німецькій та українській мовах.

У широкому розумінні до локативних дієслів відносяться дієслова руху, позиційні та дієслова переміщення [11: 102]. Існують підходи, які розмежовують поняття руху і переміщення [12: 60; 9: 121–122; 10: 759–762]. Так, до дієслів руху (*Obergruppe der Bewegungsverben*) відносять дієслова, які вказують на спосіб зміни розташування і позначають “хаотичний” рух, наприклад, *йти, повзати*, а дієслова переміщення (*Fortbewegungsverben*) вказують на певне направлення руху щодо певної точки, наприклад, *залишати, підходити* [9: 25]. Згідно з таким розумінням дієслова переміщення характеризуються чотирма структурними елементами, до яких відносяться вихідний пункт, кінцевий пункт, шлях і напрямок.

Локативні ПКД описуються загальною ФТ “Х дією Vcause каузує Y бути / не бути в місці Loc”, де суб'єкту каузації X відповідає семантична роль Ag, Vcause представлено локативним ПКД, об'єкту каузації Y відповідають семантичні ролі Pat або Ob, локативному учаснику відповідає семантична роль місця Loc [15: 234].

2. Словотвірна семантика ПКД зі значенням “каузувати бути в місці”. Група ПКД зі значенням “каузувати бути в місці” посідає друге місце за частотністю в обох мовах дослідження, пор.: у німецькій мові вони становлять 30,6 % від загальної кількості локативних ПКД, в українській — 31,9 %. Локативні ПКД зазначеної семантики виявляються поширенішими в українській мові, ніж у німецькій, як у парадигматиці, так і в синтагматиці.

До складу цієї групи локативних ПКД входять префіксальні віддієслівні ПКД зі значенням “каузувати бути в місці” та відіменникові ПКД зі значеннями “каузувати бути в місці, названому мотиваційним іменником”, “каузувати бути у документі, названому мотиваційним іменником”.

Вони займають третє місце за продуктивністю в обох мовах, пор.: у німецькій вони складають 26,0 % від загальної кількості локативних ПКД, в українській — 28,9 %. У синтагматиці ПКД зазначеної семантики виявляють більшу поширеність, ніж у парадигматиці, і посідають друге місце за частотністю: у німецькій мові — 30,6 %, в українській — 31,9 %.

До складу локативних ПКД зі значенням “каузувати бути в місці” входять переважно відіменникові ПКД, а віддієслівні ПКД складають незначну кількість цієї групи (див. табл.1). Такий частиномовний склад локативних ПКД цієї групи призводить до превалювання ПКД без додаткових ознак. Локативні ПКД із додатковими ознаками “спосіб” і “множинність” (тільки в українській мові) відмічено тільки 3-поміж віддієслівних ПКД (див. табл.1).

2.1. Локативні ПКД зі значенням “каузувати бути в місці” без додаткових ознак. Як свідчать дані таблиці 1, локативні ПКД без додаткових ознак складають у німецькій мові 90,4 % від загальної кількості цієї групи, в українській — 56,3 %. Така кількісна розбіжність зумовлена продуктивністю в українській мові біпрефіксації та наявністю спеціалізованих префіксів зі значенням “множинності”.

2.1.1. Словотвірна семантика. До складу локативних ПКД без додаткових ознак входять відіменникові ПКД зі значенням “каузувати бути в місці, названому мотиваційним іменником”: *die Garage* ‘гараж’ → *garagieren* ‘in die Garage einstellen’ ‘ставити в гараж’; *das Quartier* ‘квартира’ → *quartieren* ‘in einem Quartier unterbringen’ ‘розмістити у квартирі’; *госпіталь* → *госпіталізувати* ‘поміщати хворого в госпіталь

або лікарню для лікування'; *парк* 'місце стоянки певних транспортних засобів' → *паркувати* 'ставити (автомобіль) на стоянку', а також відіменникові ПКД зі значенням "каузувати бути зафіксованим в документі, названому мотиваційним іменником", наприклад: *die Matrikel* 'список зарахованих у вищій навчальний заклад' → *immatrikulieren* 'in die Matrikel einer Hochschule aufnehmen' 'внести до списку зарахованих у вищій навчальний заклад'; *das Buch* 'бухгалтерська книга' → *verbuchen* 'in die Geschäftsbücher eintragen' 'внести до бухгалтерської книги; *акт* → *актувати* 'вносити, вписувати в акт'; *реєстр* → *реєструвати* 'вносити, вписувати в реєстр'.

Таблиця 1

Семантична класифікація локативних ПКД зі значенням "каузувати бути в місці" в німецькій та українській мовах

Наявність/відсутність додаткових ознак	Категорійне значення МО				Всього	
	Дієслово		Іменник			
	Німецька	Українська	Німецька	Українська	Німецька	Українська
Без додаткових ознак	45 (20,7 %)	20 (10,9 %)	152 (69,7 %)	83 (45,4 %)	197 (90,4 %)	103 (56,3)
Спосіб	21 (9,6 %)	51 (27,9 %)	—	—	21 (9,6)	51 (27,9 %)
Множинність	—	29 (15,8 %)	—	—	—	29 (15,8 %)
Разом	66 (30,3 %)	100 (54,6 %)	152 (69,7 %)	83 (45,4 %)	218 (100 %)	183 (100 %)

2.1.2. Семантичні ролі. Локативні ПКД зі значенням "каузувати бути в місці" описуються загальною ФТ "X дією V_{cause} каузує Y бути в місці Loc", де суб'єкту каузації X відповідає семантичний агент Ag, V_{cause} представлено відіменниковим або віддієслівним ПКД, у позиції об'єкта каузації Y реалізуються семантичні ролі Pat або Ob, семантична роль Loc представлена мотиваційним іменником або окремою лексемою. У межах цієї КС виявлено дві семантичні моделі Ag-V_{cause}-Ob-Loc (див. речення (1)) і Ag-V_{cause}-Pat-Loc (див. речення (2)) (див. табл.2).

Для німецьких ПКД зі значенням "каузувати бути в місці" притаманна семантична модель Ag-V_{cause}-Ob-Loc, пор.: у німецькій мові вона становить 40,4 %, в українській — 11,6 % (див. табл. 2):

Таблиця 2

**Семантичні моделі локативних ПКД зі значенням
“каузувати бути в місці” в німецькій та українській мовах**

Семантичні ознаки локатив- них ПКД	Семантичні моделі локативних ПКД зі значенням “каузувати бути в місці”												Всього	
	Ag-Vcause-Ob- -Loc		Ag-Vcause -Pat — Loc		Ag-Mode- Vcause-Ob- -Loc		Ag-Mode-Vcause -Pat- Loc							
	Нім. (%)	Укр. (%)	Нім. (%)	Укр. (%)	Нім. (%)	Укр. (%)	Нім. (%)	Укр. (%)	Нім. (%)	Укр. (%)	Нім. (%)	Укр. (%)	Нім. (%)	Укр. (%)
Без додаткових ознак	183 (40,4)	74 (11,6)	100 (22,1)	211 (33,1)	—	—	—	—	—	—	—	—	283 (62,5)	285 (44,7)
Спосіб	—	—	—	—	54 (11,9)	98 (15,4)	116 (25,6)	143 (22,4)	—	—	—	—	170 (37,5)	241 (37,8)
Множинність об'єктів каузації	—	—	—	45 (7,1)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	45 (7,1)
Множинність Pat і Loc	—	—	—	67 (10,4)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	67 (10,4)
Разом	183 (40,4)	74 (11,6)	100 (22,1)	323 (50,6)	54 (11,9)	98 (15,4)	116 (25,6)	143 (22,4)	—	—	—	—	453 (100 %)	638 (100)

(1) *Sie... versuchte sich zu erinnern, wo sie Rolfs Wagen, geparkt hatte, ...* (Frisch 1994: 260) 'Вона... намагалася згадати, де вона припаркувала авто Рольфа ...'. Локативне відіменникове ПКД *parken* 'ein Fahrzeug auf einem Platz abstellen' (DUW: 1122) 'поставити авто на стоянку' утворено від іменника *Park* 'місце для парковки', яке вказує на Лос. Речення (1) відображає ситуацію, в якій Ag, виражений особовим займенником *sie* 'вона', дією *cause parken* казує Об, представлений посесивною групою *Rolfs Wagen* 'машина Рольфа', бути в місці Лос, на яке вказує мотиваційний іменник *Park* 'місце для парковки'.

Для української мови, навпаки, характерна семантична модель Ag-*cause*-Pat-Лос, пор.: відповідно 33,1 % і 22,1 % (див. табл.2):

(2) *Це недолугий Амурат... ув'язнив його до темниці* (Іваничук 2006: 83). Відіменникове ПКД *ув'язнювати* 'помішати у в'язницю' (ВТС: 1494) утворено від мотиваційного іменника *в'язниця*, який вказує на Лос, але в реченні (2) його реалізовано окремою лексемою *темниця*. Речення (2) відображає ситуацію, в якій Ag, виражений власним іменником *Амурат*, дією *cause ув'язнювати* казує Pat, репрезентований особовим займенником у знахідному відмінку *його*, бути в місці Лос, яке представлено сполученням прийменника з іменником *до темниці*.

2.2. Локативні ПКД із додатковими ознаками

2.2.1. Локативні ПКД із додатковою ознакою "спосіб". Локативні ПКД із додатковою ознакою "спосіб" складають у німецькій мові 9,6 % від загальної кількості цієї групи, в українській — 27,9 % (див. табл. 2).

Словотвірна семантика. Локативні ПКД із додатковою ознакою "спосіб". У німецькій мові вони утворені від дієслів руху або мовлення за допомогою префікса *her-, hin-, ein-*: *beordern* 'викликати' → *herbeordern* 'an den Ort des Sprechenden beordern' 'викликати до мовця'; *rufen* 'кликати' → *herrufen* 'an den Ort des Sprechenden rufen' 'викликати до мовця'; *laden* 'запрошувати' → *einladen* 'höflich zu einem Besuch, Aufenthalt bei sich auffordern' 'запрошувати до себе у гості'.

В українській мові, як і в німецькій, додаткова ознака "спосіб" репрезентована у значенні мотиваційного дієслова, від якого утворено локативне ПКД за допомогою префікса *ви-, за-*: *звати* → *визвати* 'голосом пропонувати, просити з'явитися в призначене місце'; *кликати* → *закликати* 'кликати, запрошувати кого-небудь прийти кудись';

вести → привести 'супроводжуючи, примушувати йти з собою куди-небудь'.

2.1.3.2. Семантичні ролі. Локативні ПКД із додатковою ознакою "спосіб" відрізняються від похідних без додаткових ознак наявністю семантичної ролі Mode, яка представлена мотиваційним дієсловом руху або мовлення. Для обох мов притаманна семантична модель Ag-Mode-Vcause-Pat-Loc, яка становить у німецькій мові 25,6 %, в українській — 22,4 % (див. табл. 2):

(3) ... *der Musikmeister lud ihn ein, ... und einige Tage sein Gast zu sein* (Hesse 1998: 57) '... диригент запросив його до себе, ...і декілька днів бути його гостем'. Віддієслівне ПКД *einladen* 'höflich zu einem Besuch, Aufenthalt bei sich auffordern' (DUW: 403) 'запрошувати до себе у гості' утворено від мотиваційного дієслова *laden* 'запрошувати', яке вказує на спосіб каузації — "вербально", а префікс *ein-* уточнює місце запрошення Loc, яке збігається з місцем знаходження агенса, тобто 'до себе у гості'. Речення (3) відображає ситуацію, в якій Ag, виражений іменником-істотою *Musikmeister* 'диригент' у спосіб Mode "вербально", на що вказує семантика мотиваційного дієслова, дії Vcause *einladen* каузує Pat, представленого особовим займенником у знахідному відмінку *ihn* 'його', бути в місці Loc 'до себе у гості', яке, по-перше, вказано в значенні ПКД і збігається з місцем знаходження Ag *Musikmeister*, по-друге, підкреслено контекстом висловлювання, зокрема *sein Gast zu sein* 'бути його (Ag *Musikmeister*) гостем'. Таким чином, незважаючи на те, що ПКД *einladen* утворено не за допомогою префіксів, які реалізують "категорію суб'єктивної орієнтації", семантична роль Loc також співвідноситься зі знаходженням агенса.

2.2.2. Локативні ПКД із додатковою ознакою "множинність" відмічено тільки в українській мові в 15,8 % (див. табл. 2.).

2.2.2.1. Словотвірна семантика. Додаткова ознака "множинність" передбачає множинність об'єктів каузації або множинність місць. Основним засобом вираження значення "каузувати множинність об'єктів/суб'єктів бути у місці" виступають префікси *po-*, *poza-*: *poza-ganяти* 'примусити всіх чи багатьох увійти куди-небудь', а значення "каузувати множинність об'єктів/суб'єктів бути в різних місцях" передано префіксом *poroz-*: *poroz-кидати* 'розкидати в різні боки все чи багато чого-небудь; *poroz-кладати* 'розкласти по різних місцях все чи багато чого-небудь окремо один від одного, в різних місцях'.

2.2.2.2. Семантичні ролі. Локативним ПКД зі значенням “каузувати множинність об’єктів/суб’єктів бути у місці” і “каузувати множинність об’єктів/суб’єктів бути в різних місцях” характерна семантична модель Ag-Vcause-Ob/Pat-Loc (див. табл. 2), у якій реалізація семантичної ролі Ob або Pat зумовлена контекстом:

(4) *Де ж ті красуні, за якими ти порозсилав гінців по всіх містах країни?* (Іваничук 2006: 79). Локативне ПКД *порозсилати* ‘розіслати в різні місця всіх чи багатьох, усе чи багато чого-небудь’ (ВТС: 1070) передбачає можливість реалізації Ob або Pat, а префікс *по-* передбачає множинність об’єктів каузації, а префікс *роз-* — множинність Loc. Речення (4) відображає ситуацію, в якій Ag, виражений особовим займенником *ти*, дією Vcause *порозсилати* каузує множинність Pat, представленого іменником-істотою в множині *гінців*, бути в багатьох місцях Loc, що репрезентовано сполученням прийменника з іменником у множині *по всіх містах*.

Локативні ПКД зі значенням “каузувати множинність об’єктів/суб’єктів бути у місці” також представлені семантичною моделлю Ag-Vcause-Pat-Loc, яка має місце в 10,4 % (див. табл. 2):

(5) *Москалі позабирали їх, позапирали в темник* (Мирний 2005: 118). Значення локативного ПКД *позапирати* ‘заперти, замкнути в якомусь місці, приміщенні всіх чи багатьох, усе чи багато чого-небудь’ (ВТС: 1016) передбачає семантичні ролі Pat або Ob, однак контекст речення (5) конкретизує реалізацію саме Pat, а на множинність вказує семантика префікса *по-*. Речення (5) відображає ситуацію, в якій Ag, представлений іменником-істотою *москалі*, дією Vcause *позапирати* каузують множинність Pat, вираженого займенником *їх*, бути в місці Loc, вираженим сполученням прийменника з конкретним іменником *в темник*.

2.4. Особливості локативних ПКД зі значенням “каузувати бути в місці”. Порівнюючи кількісні показники цієї групи, можна відзначити їхню більшу частотність у синтагматиці порівняно з їхньою продуктивністю в парадигматиці, пор.: відповідно друге і третє місця (див. табл. 1).

Відмінною рисою локативних ПКД зі значенням “каузувати бути в місці” є домінування похідних без додаткових ознак, що зумовлено кількісною перевагою відіменникових над віддієслівними ПКД у складі цієї групи (табл. 2).

Порівнюючи кількісні показники локативних ПКД без додаткових ознак зі значенням “каузувати бути в місці” в обох мовах, можна констатувати, що в українській мові їх значно менше (табл. 2). Така кількісна розбіжність зумовлена продуктивністю в українській мові біпрефіксації та наявністю спеціалізованих префіксів зі значенням “множинності”.

Відмінною рисою українських локативних ПКД є реалізація додаткової ознаки “множинності”, яка може відноситися як до об’єктів каузації, так і каузованого місця (речення (1), (2)). Таким чином, розрізняються ПКД зі значенням “каузувати множинність об’єктів бути в різних місцях” і “каузувати множинність об’єктів бути в одному місці”.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бондарко А. В. Вступительные замечания / А. В. Бондарко // Теория функциональной грамматики. Локативность. Бытийность. Посессивность. Обусловленность. — СПб., 1996. — С. 5–6; 52–53.
2. Падучева Е. В. Глаголы движения и их стативные дериваты (в связи с так называемым движением времени) / Е. В. Падучева. — М., 1999. — 186 с.
3. Смирницкий А. И. Об особенностях обозначения направления движения в отдельных языках (к методике сопоставительного изучения языков) / А. И. Смирницкий // Иностраный язык в школе. — 1953. — № 2. — С. 2–14.
4. Городенська К. Г. Відміненне суфіксально-префіксальне дієслівне словотворення в сучасній українській мові / К. Г. Городенська // Мовознавчі студії. — К. : Наук. думка, 1976. — С. 11–18.
5. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті / І. Р. Вихованець. — К. : Наукова думка, 1988. — 256 с.
6. Возний Т. М. Словотвір дієслів в українській мові у порівнянні з російською та білоруською / Т. М. Возний. — Львів : Вища школа, 1981. — 187 с. Гак 1996
7. Ільїн В. С. Префікси у сучасній українській мові / В. С. Ільїн. — К. : Вид-во АН УРСР, 1953. — 167 с.
8. Усатенко Т. П. Дієслова переміщення сучасної української літературної мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Т. П. Усатенко. — Л., 1970. — 16 с.
9. Maienborn C. Position und Bewegung: Zur Semantik lokaler Verben / C. Maienborn // IWBS Report 138. — 1992. — S. 120–143.
10. Wunderlich D. Raum, Zeit und das Lexikon / D. Wunderlich // Sprache und Raum. Psychologische und linguistische Aspekte der Aneignung und Verarbeitung von Räumlichkeit. Ein Arbeitsbuch für Lehren und Forschung. — Stuttgart : Metzler, 1985. — S. 66–89.
11. Майсак Т. А. Типологія граматикизації конструкцій с глаголами движения и глаголами позиции / Т. А. Майсак. — М. : Языки славянских культур, 2005. — 480 с. Неядяков 1961

12. Плуґнян В. А. О специфике выражения именных пространственных характеристик в глаголе: категория глагольной ориентации / В. А. Плуґнян // Исследования по теории грамматики. Грамматикализация пространственных значений в языках мира. — М., 2002. — Вып. 2. — 176 с.
13. Шамне Н. Л. Семантика немецких глаголов движения и их русских эквивалентов в лингвокультурологическом освещении / Н. Л. Шамне. — Волгоград : Изд-во ВолГУ, 2000. — 392 с. Gerling, Orthen 1979.
14. Hess K. Verb und Direktivum. Ein Beitrag zum Deutsch-Spanischen und Spanisch-Deutschen Sprachvergleich / K. Hess. // Bonner Romanische Arbeiten. — Frankfurt am Main : Peter Lang GmbH, 2007. — Band 97. — 474 S.
15. Ступак І. В. Структурно-семантичні та функціональні характеристики похідних каузативних дієслів у німецькій та українській мовах / І. В. Ступак. — [Монографія]. — Типологічні, зіставні, діахронічні дослідження. — Т. 6. — Донецьк : Норд-Прес, 2010. — 470 с.

СПИСОК ТВОРІВ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Іваничук Р. Мальви / Р. Іваничук. — Харків : Фоліо, 2006. — 228 с.
Мирний П. Хіба ревуть воли, як ясла повні? / П. Мирний. — Харків : “Фоліо”, 2005. — 350 с.
Frisch M. Stiller / M. Frisch. — Frankfurt am Main : Suhrkamp Taschenbuch Verlag, 1994. — 438 S.

ЯЗЫКОВАЯ КАРТИНА МИРА В ЗЕРКАЛЕ АНГЛОЯЗЫЧНОЙ ПОЛИКОДОВОЙ ЛЕКСИКОГРАФИЧЕСКОЙ СТАТЬИ (Количественная характеристика выборки)

В исследовании проанализирована лексикографическая статья учебного словаря английского языка как поликодовый коммуникативный феномен, сущность которого состоит в двойном кодировании лексикографической информации средствами символического и иконического кодов. Изучена конфигурация информационного потенциала поликодовых статей, проанализированы причины варьирования в сторону уменьшения или увеличения объема информации в пиктографической части по сравнению с вербальной. Совокупность всех поликодовых статей рассматриваем как один из вариантов языковой картины мира, означенной средствами вербального и пиктографического кодов.

Ключевые слова: лексикографическая статья, лемма, кодирование информации, языковой код, пиктографический код, картина мира.

В дослідженні проаналізовано лексикографічну статтю навчального словника англійської мови як полікодовий комунікативний феномен, сутність якого полягає у подвійному кодуванні лексикографічної інформації засобами символічного та іконічного кодів. Вивчено конфігурацію інформаційного потенціалу полікодової статті, проаналізовано причини варіювання у бік зменшення чи збільшення обсягів інформації у пиктографічній складовій частині порівняно з вербальною. Сукупність усіх полікодових статей розглядаємо як один із варіантів мовної картини світу, що позначається засобами вербального та пиктографічного кодів.

Ключові слова: лексикографічна стаття, лема, кодування інформації, мовний код, пиктографічний код, картина світу.

The paper studies lexicographical entry of the English language learner's dictionary as a polycode communicative phenomenon, the essence of which consists in double encoding of lexicographical information by means of symbolic and

iconic codes. The research also analyzes the configuration of polycode entry in-formational potential, the reasons for variation in terms of increasing / decreasing of the information volume in the iconic constituent in comparison with the verbal one. The whole scope of polycode entries is regarded as a version of language view of the world, which is indicated by means of verbal and iconic codes.

Key words: *lexicographical entry, lemma, information encoding, language code, iconic code, view of the world.*

Постановка научной проблемы и ее значение. Актуальность настоящего исследования определяется тем, что оно посвящено проблемам семиозиса в англоязычной лексикографии и проясняет механизм двойного кодирования сообщения (вербально и пиктографически) как способ оптимизации восприятия, обработки и запоминания информации пользователем учебного толкового словаря.

Анализ исследований данной проблемы. Познание мира человеком осуществляется многочисленными способами: через практическую деятельность и взаимодействие с другими людьми, через сенсомоторное знакомство с миром предметов и мыслительное вхождение в мир идей. Познавая мир, человек шаг за шагом формирует свое представление о нем, свою картину мира.

С точки зрения В. А. Масловой, “Формирующаяся картина мира, отраженная в сознании человека, это *вторичное существование мира*, закрепленное и реализованное в особой материальной форме — языке” [1: 56]. К. Ажеж заявляет: “Языки, говоря о мире, *перевоссоздают* его” [2: 122]. И. П. Сусов акцентирует двойственную направленность языка — на действительность, с одной стороны, и, с другой стороны, на “тот мир образов, который выстраивается между действительностью и человеком, выступая как *множество знаний*, образующих в совокупности картину, или модель мира” (везде выделено нами. — А. Т.) [3: 30]. Обращаем внимание на тезис о *вторичном существовании мира*, его *перевоссозданности* в языке и на тезис о том, что *множество знаний* выстраивается между действительностью и человеком. Большая часть этих знаний парцеллирована на определенные кванты информации и, по выражению Е. С. Кубряковой, “схвачены знаком” — словом естественного языка, имеющим соответствующее значение. “Слово выступает как накопитель информации, значения слов в системе языка соотносимы с определенными блоками знания” [4: 122]. С. Д. Кацнельсон утверждал, что “лексические значения —

это своего рода умственные “концентраты”, сгустки человеческих знаний об определенных фрагментах и сторонах окружающей действительности” [5: 13].

Совокупность всех слов называют также лексиконом. Дж. Лайонз в своей монографии “Лингвистическая семантика” так определяет это понятие: “Под лексиконом можно понимать теоретический аналог словаря, и он часто так и описывается. С психологической точки зрения, лексикон является множеством (или сетью) всех лексем данного языка, хранимым в мозгу компетентного носителя” [6: 89]. В рамках данной статьи выдвигается предположение о том, что совокупность всех поликодовых статей может рассматриваться как один из вариантов языковой картины мира, означенной средствами вербального и пиктографического кодов.

Цель статьи. Данное исследование посвящено детальному изучению особенностей англоязычной поликодовой словарной статьи как коммуникативного феномена учебной лексикографии. Предыдущие публикации [7; 8] показали, сколь значительна роль пиктографического сопровождения вербальной части статьи для увеличения суммарного информационного потенциала поликодовой статьи. Основной целью данного исследования является изучение причины тематического дублирования поликодовых статей в различных учебных толковых словарях английского языка, а также определение роли тематических дублей в формировании одного из вариантов языковой картины мира, означенной средствами вербального и пиктографического кодов.

Материалом исследования послужили 5 лексикографических источников, традиционно называемых “большой пятеркой”, поскольку, по единодушному мнению специалистов, они представляют на сегодняшний день исчерпывающий арсенал учебных словарей английского языка. Это: Cambridge Advanced Learner’s Dictionary (C), Longman Dictionary of Contemporary English (L), Collins COBUILD Advanced Dictionary (Cl), Oxford Advanced Learner’s Dictionary (O) и Macmillan English Dictionary for Advanced Learners (M). Методом сплошной выборки из них были выделены поликодовые словарные статьи, т. е. статьи, содержащие вербальную дефиницию заголовного слова-леммы и пиктографическую (в виде фотографии, рисунка или чертежа) презентацию номинируемого и толкуемого референта.

Изложение основного материала и обоснование полученных результатов исследования. Анализируемая выборка составляет 1640 поликодовых статей, в которых лемма статьи и легенда пиктограммы идентичны, оба компонента поликодового целого в подавляющем большинстве случаев находятся в едином визуальном поле, т. е. на пространстве страницы или разворота, иногда по полиграфическим причинам иллюстрация находится на обороте страницы, содержащей дефиницию. Распределение выборки по каждому из пяти словарей приведено в ТАБЛИЦЕ № 1.

Таблица 1

Распределение выборки по словарям

Словарь	Количество поликодовых статей	%
С	497	30.3
L	421	25.7
СІ	271	16.5
О	249	15.2
М	202	12.3
Итого	1640	100.0

В настоящем исследовании в *расчетах* учтены только статьи, чьи леммы *озаглавливают* пиктографическую иллюстрацию.

Как говорилось в предыдущих публикациях [см. 7; 8], пиктограмма, кроме основного референта, чья номинация совпадает с легендой (леммой), может включать информационные расширители, т. е. изображение дополнительных референтов, названных с помощью слов-бирок, которые отсылают читателя к другой статье данного словаря. В этом случае “дополнительная” словарная статья также вступает в коммуникативную связь с пиктограммой и образует еще одно поликодовое сообщение, у которого, однако, вербальная дефиниция и пиктограмма значительно дистанцированы друг от друга и *не находятся* в едином визуальном поле. В данном исследовании эти дополнительные поликодовые образования рассматривались в случае необходимости, однако в расчетах они не учитывались.

Ознакомление с перечнем выделенных для изучения статей показало, что некоторые из них тематически дублируются в разных словарях. Под *тематическим дублированием* подразумеваем включение одной и той же леммы в поликодовое сообщение в разных словарях.

Разумеется, иконический компонент статьи варьирует, равно как и детали вербальной дефиниции, однако слóвники разных словарей содержат одну и ту же лемму, открывающую поликодовую статью. Такая ситуация может иметь место в двух, трех, четырех словарях. Совсем небольшая часть поликодовых статей анализируемой выборки имеет лемму, входящую во все 5 словарей. Примером может послужить лемма **magnet**. В четырех случаях статья включает рисунок, в одном случае фото подковообразного магнита. Его способность притягивать металлические предметы (о чем сообщается в вербальной дефиниции) иллюстрируется изображением гвоздей, булавок и скрепок, налипших на концы магнита (4 из 5 иллюстраций). В одном случае дефиниция сопровождается полиобъектным рисунком (традиционный подковообразный магнит и фигурный магнит, который прикрепляют к стенке холодильника).

Вербальные дефиниции таковы:

magnet [*an object that is able both to attract iron and steel objects and also push them away*] (C) **magnet** [*a piece of iron that can stick to metal or make other metal objects move towards itself*] (L) \\ **magnet** [*a piece of iron that attracts objects made of iron toward it, either naturally or because of an electric current that is passed through it; an object with a magnetic surface that you can stick onto a metal surface*] (O) \\ **magnet** [*a piece of metal that can make iron or steel objects come to it so that they seem to stick to it*] (M) \\ **magnet** [*a piece of iron or other material which attracts iron towards it*] (CL).

Поскольку некоторая часть лемм попадает одновременно в словники поликодовых статей *разных* словарей, итоговые цифры анализируемой выборки выглядят следующим образом: изучаем 1640 поликодовых статей, в которых фигурируют 1288 лемм. Удельный вес тематических дублей в поликодовых статьях анализируемых словарей, а также вариативность словника поликодовых статей в целом по выборке представлены в ТАБЛИЦЕ № 2 и ТАБЛИЦЕ № 3 соответственно.

Совокупный вокабуляр анализируемых лексикографических статей распадается на две части. Более половины лемм зарегистрированы в выборке по одному разу, т. е. только в одном из пяти словарей есть поликодовая статья с данной леммой. К примеру, только словарь Collins поясняет значение леммы **clone** с опорой на изобразительный ряд:

[A **clone** is an animal or plant that has been produced artificially, for example in a laboratory from the cells of another animal or plant. A clone is exactly the same as the original animal or plant].

Таблица 2

**Удельный вес тематических дублей в поликодовых статьях
(в целом по выборке)**

	Статьи имеют тематические дубли в выборке	Статьи не имеют тематических дублей в выборке	Общая выборка статей
количество	597	1043	1640
%	36.4	63.6	100.0

Таблица 3

**Вариативность слóвника поликодовых статей
(в целом по выборке)**

	Леммы, повторяющиеся в выборке (2–5 раз)	Леммы, не повторяющиеся в выборке	Слóвник поликодовых статей
количество	245	1043	1288
%	19.0	81.0	100.0

Статья сопровождается фотографией взрослой овцы и ягненка, между ними в виде дуги, объединяющей их, условное изображение генов, пересаженных от одного животного к другому. Остальные 4 словаря регистрируют статьи **clone**, в которых дается исключительно вербальное толкование данной леммы, что автоматически исключает их из материала нашего исследования.

Слóвник анализируемой выборки бóльшей частью состоит из лемм-одиночек. Их насчитывается 1043 единицы, или 81 % вокабуляра.

Другую часть слóвника образуют леммы, открывающие поликодовые статьи в двух, трех, четырех или пяти словарях. Выше такие статьи были обозначены нами как *тематически дублирующие* друг друга. На эту группу приходится 597 статей, дефинирующих и пиктографически иллюстрирующих 245 лемм, или 19 % списочного состава выборки. Естественно, что количество тематически дублирующих лемм обратно пропорционально частотности их повторения

в выборке. Так, *дважды* употребленных в поликодовых статьях лемм насчитывается 174 единицы, а *пятикратно* повторяющихся лемм — только 9. Сводные данные отражены в ТАБЛИЦЕ № 4.

Таблица 4

Поликодовые статьи, зарегистрированные в пяти словарях

Количество регистраций	ЛЕММЫ		СТАТЬИ	
	количество	%	количество	%
1 раз	1043	81.0	1043	63.7
2 раза	174	13.5	348	21.2
3 раза	44	3.4	132	8.0
4 раза	18	1.4	72	4.4
5 раз	9	0.7	45	2.7
Итого:	1288	100.0	1640	100.0

Предполагаем, что феномен тематического дублирования поликодовых статей коренится в актуальности дефинируемых референтов, их значимости для языковой картины мира англоязычного социума, или того, что О. Уланович называет “умственным ландшафтом” этносоциума [9: 94]. В данном вопросе мы выражаем несогласие с точкой зрения исследовательницы Г. Штайн, которая настаивает на том, что выбор лексем для поликодовых статей является совершенно произвольным (*the apparently random selection of words to be illustrated*) [10: 105]. Сам факт дублирования лемм, их неоднократного включения в число поликодовых статей говорит об интересе к соответствующим феноменам и необходимости всех или части словарей пояснить соответствующую реалию с помощью пиктограммы.

Весь массив изучаемых статей распределяется в дальнейшем на три зоны частотности: **высокочастотные** (поликодовые статьи со 100 % и 80 % заявленностью, что означает наличие статьи с идентичной леммой во всех 5 или в 4 из 5 словарях); **среднечастотные** (статьи с 60 % заявленностью в выборке, т. е. наличие в 3 словарях из 5) и **низкочастотные** (40 % заявленность, или присутствие в 2 словарях из 5). Статьи, не имеющие тематических дублей в выборке, составляют отдельную группу, которая была рассмотрена в предыдущих публикациях [см. 7; 8]. Данные о распределении разночастотных статей по разным словарям см. в ТАБЛИЦЕ № 5.

Таблиця 5

**Удельный вес тематических дублей в поликодовых статьях
(раздельно по словарям)**

Словарь	Статьи имеют тематические дубли в выборке		Статьи не имеют тематических дублей в выборке		Итого	
	количество	%	количество	%	количество	%
С	147	29.6	350	70.4	497	100.0
L	162	38.5	259	61.5	421	100.0
С1	79	29.2	192	70.8	271	100.0
О	124	49.8	125	50.2	249	100.0
М	85	42.0	117	58.0	202	100.0

Выводы и перспективы дальнейшего исследования. Анализ англоязычной картины мира в зеркале поликодовой словарной статьи выполнен на материале 1640 поликодовых статей, полученных методом сплошной выборки из пяти учебных словарей английского языка. Высокий статус и безупречная репутация этих словарей позволяет сделать вывод о том, что картина мира, создаваемая как мозаика из многочисленных словарных статей, является репрезентативной и достоверной. Особая роль в этой мозаике принадлежит поликодовым статьям, которые не только вербально описывают, но и наглядно представляют дефинируемые референты.

Количественные методы, используемые в исследовании, применялись для подсчетов только тех поликодовых статей, в которых лемма (заголовочное слово) и легенда (название пиктограммы) были идентичны. В реальности количество поликодовых статей в каждом из словарей многократно больше, поскольку многие из анализируемых статей в свою пиктографическую часть включают т. н. информационные расширители, изображение дополнительных референтов и их названий-бирок. Каждая бирка есть не что иное, как гипертекстовая ссылка, служащая сигналом к поиску соответствующей статьи в пределах словаря. Обратившись к этой дополнительной статье, читатель может узнать толкование слова-бирки и рассмотреть соответствующую часть пиктограммы в рамках еще одного поликодового комплекса: дефиниция + пиктографическая иллюстрация. В этом случае имеем разновидность поликодовой статьи с дистанцированным расположением вербального и иконического компонентов, а также с реверсивным

процессом читательской деятельности, не от леммы к пиктограмме, а от пиктограммы к иной (не заголовочной) лемме.

Сеть гипертекстовых отсылок (от бирки к другой статье) чрезвычайно разветвлена: некоторые пиктограммы предлагают по нескольку десятков информационных расширителей. Она служит для создания целых кластеров семантически связанных словарных статей и способствует значительному расширению информационного потенциала каждой статьи, а значит, улучшению качества словаря как справочного источника.

В создании картины мира средствами поликодовых статей учебных словарей особая роль принадлежит **тематическим дублям**. Так мы обозначаем статьи с идентичными леммами, зарегистрированными более чем в 1 словаре. Полагаем, что причина тематического дублирования кроется в важности описываемых референтов для носителей языка и тех, кто стремится им овладеть. Чем чаще лемма поликодовой статьи повторяется в выборке, тем выше ее значимость и тем более она приближена к ядерной части картины мира.

Весь массив изучаемых статей распределяется на **три зоны частотности**. Высокочастотные поликодовые статьи имеют 100 % и 80 % заявленность в выборке, что означает наличие статьи с идентичной леммой во всех 5 или в 4 словарях, соответственно. Среднечастотные статьи (60 % заявленность в выборке) зарегистрированы в 3 словарях и низкочастотные (40 % заявленность) присутствуют в 2 словарях.

В качестве перспективы дальнейшего исследования видим необходимость прояснить причины тематического дублирования поликодовых статей в различных словарях; а также детально изучить леммы, приближенные к ядерной части картины мира (высокочастотные, среднечастотные и низкочастотные статьи), отраженной англоязычными поликодовыми статьями.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Маслова В. А. Лингвокультурология: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В. А. Маслова. — 2-е изд., стереотип. — М.: Изд. центр “Академия”, 2004. — 208 с.
2. Ажеж Клод. Человек говорящий: Вклад лингвистики в гуманитарные науки / Клод Ажеж: Пер с фр. — М.: Едиториал УРСС, 2003. — 304 с.
3. Сусов И. П. Введение в языкознание / И. П. Сусов: учеб. для студентов лингвистич. и филологич. специальностей. — М.: АСТ: Восток — Запад, 2007. — 379 с.

4. Молчанова Г. Г. Проблемы когнитивности в межкультурной коммуникации: символ как когнитивная память культуры / Г. Г. Молчанова // Когнитивные исследования языка. — Вып. 9: Взаимодействие когнитивных и языковых структур: сб. науч. тр. / Гл. ред. серии Е. С. Кубрякова, отв. ред. вып. В. З. Демьянков. — Москва / Тамбов: Изд-ский дом ТГУ, 2001. — 2001. — С.122–135.
5. Кацнельсон С. Д. Общее и типологическое языкознание / С. Д. Кацнельсон. — Изд. 2-е, доп. — М.: Книжный дом “ЛИБРОКОМ”, 2010. — 314 с.
6. Лайонз Дж. Лингвистическая семантика: Введение / Джон Лайонз // Пер. с англ. под общ. ред. И. Б. Шатуновского. — М.: Языки славянской культуры, 2003. — 400 с.
7. Томчаковский А. Г. Невербальные средства коммуникации в англоязычных толковых словарях // Записки з романо-германської філології /Ред. І. М. Колегаєва/. — Вып. 21. — Одеса: Фенікс, 2008. — С. 160–170.
8. Томчаковский А. Г. Поликодовая лексикографическая статья как объект лингвистического исследования // Записки з романо-германської філології /Ред. І. М. Колегаєва. — Одеса: Фенікс, 2007. — Вып. 19. — С. 188–197.
9. Уланович О. И. Психолингвистика: Учеб. пособие / О. И. Уланович. — Минск: Изд-во Гревцова, 2010. — 240 с.
10. Stein G. Recent Developments in EFL Dictionaries / Gabriele Stein // Learners' dictionary: state of the art / Ed. by M. L. Tickoo. — Singapore: Seameo regional language center, 1989. — Anthology Series 23. — P. 100–114.

МАТЕРИАЛ ИССЛЕДОВАНИЯ

11. Cambridge Advanced Learner's Dictionary (Third Edition) /Ed. Elizabeth Walter. — Cambridge: Cambridge University Press, 2008. — 1699 p.
12. Collins Cobuild Advanced Dictionary / Ed. by Grant Barrett, Catherine Weller. — Boston: Heinle Cengage Learning, 2009. — 1888 p.
13. Longman Dictionary of Contemporary English (Tenth impression) /Ed. Della Summers/. — Harlow: Pearson Education Limited, 2007. — 1949 p.
14. Macmillan English Dictionary for Advanced Learners (Second Edition) /Ed. Michael Rundell/. — Oxford: Macmillan Edition, 2007. — 1748 p.
15. Oxford Advanced Learner's Dictionary (Seventh edition) /Ed. Sally Wehmeier. — Oxford: Oxford University Press, 2008. — 1780 p.

УДК 81'1+82+808.1

С. В. Форманова

ЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ ОБРАЗИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У статті висвітлено поняття “образа” в лінгвокультурній свідомості мовців, доведено, що образа містить інвективний компонент і здійснює психологічний тиск на адресата. Схарактеризовано лінгвістичні особливості образи в українській мові, проаналізовано стилістичне оформлення образи в інвективному просторі.

Ключові слова: інвектива, образа, когнітивна лінгвістика, лінгвокультурна свідомість.

В статті отображено понятие “оскорбление” в лингвокультурном сознании участников коммуникативной ситуации, доказано, что оскорбление содержит инвективный компонент и создает психологическое давление на адресата. Описаны лингвистические особенности оскорбления в украинском языке, проанализированы стилистические особенности оскорбления в инвективном пространстве.

Ключевые слова: инвектива, оскорбление, когнитивная лингвистика, лингвокультурное сознание.

In the article a concept “offense” is reflected in linguistic and cultural consciousness of persons, it is well-proven that offense contains a invective component and carries out psychological pressure on an addressee. Characterized of linguistic feature of offense in Ukrainian, stylistic registration of offense is analysed in invective space.

Key words: invective, offense, cognitive linguistics, linguistic and cultural consciousness.

Комплексна характеристика інвективи як мовленнєвого жанру уможливила аналіз когнітивних і комунікативних чинників, в основу якого покладено принцип антропоцентризму, згідно з яким у центрі уваги вчених знаходиться людина як особистість, що виражає себе на-самперед у мовленні. Тому видається актуальним дослідження мови у

новій парадигмі з позиції її участі у пізнавальній діяльності людини, що дає змогу опанувати сучасні напрями лінгвістики, експлікувати теоретичні, методологічні та практичні установки, що дозволить систематизувати основні поняття сучасного знання та реалізувати здобуті знання у процесі комунікативної інтеракції. Сучасна лінгвістика активно входить у сферу когнітивної діяльності, що уможливорює розглядати її в парадигмі антропоцентризму й ментальної семантики.

Метою нашої статті є виокремлення, описування й класифікація лінгвістичних аспектів образи в українській мові.

Мета зумовила розв'язання таких **завдань**: 1) на основі теоретичних досліджень з'ясувати лінгвістичний статус образи в сучасному мовознавстві; 2) схарактеризувати когнітивні й лінгвокультурні аспекти образи; 3) визначити ступінь образливості в свідомості мовців.

У центрі уваги когнітивної лінгвістики є мова як загальний когнітивний механізм та інструмент репрезентації та інтерпретації інформації. Когнітивна лінгвістика розглядає людину “як систему процесування інформації та інтерпретує поведінку в термінах внутрішніх станів” [1 : 17], що пояснює специфіку когнітивного в мові. Мовна форма є відображенням когнітивних структур, які знаходять своє втілення у співвідношенні мови й свідомості, а також ментальних процесів, пов'язаних з пізнанням світу й відбитих у ментальному лексиконі, концептуальній системі, всієї картини світу, яку відображено в людській психіці. Дослідженню когнітивної лінгвістики присвячено наукові розвідки Н. Арутюнової, О. Бабушкіна, Г. Берестнева, Н. Болдирева, Г. Волохіна, О. Кубрякової, З. Попової, О. Селіванової, Ю. Степанова, Й. Стерніна, В. Телії, О. Шмельова та інших мовознавців, праці яких містять важливі теоретичні положення про те, як зберігаються знання людства про світ та як вони структуруються в мові у процесі комунікації. Значний внесок у розробку цієї проблеми зробив О. Потебня.

В. Дем'янков визначає когнітивну лінгвістику як “напряму, у центрі уваги якого знаходиться мова як загальний когнітивний механізм” [2 : 21], що зумовлює аналіз лінгвістичних фактів у зв'язку з організацією поняттєвої системи. Мовні форми образи в парадигмі когнітивної лінгвістики розглядаються скрізь призму загальних знань людини про світ, накопичений досвід взаємодії з довкіллям, тісний зв'язок психологічних, комунікативних і культурних чинників і враховує не

лише мовленнєву поведінку, а й психічні процеси, що визначають та диктують подібну поведінку.

Образу В. Жельвіс визначає як виявлення вербальної агресії [3 : 7]. Він вважає, що *образа* формально містить всю гаму емоційно-оцінної лексики у формі вокатива або алюзії. Адже саме інвективне слововживання є поняттям непристойності з огляду на норми загальноприйнятої поведінки. Таким чином, інвективний узус визначається як когнітивна модель поведінки людини. Що стосується *образу*, то це мовленнєва номінація самого акту, мовленнєвої інтеракції, що зумовлена чинниками, які мають на меті змінити міжособистісні стосунки визначеними намірами. Взагалі *образу* можна порівняти з оголошенням війни супротивникові. Переможе той, хто наймайстерніше здійснить цю дію. Тоді *образа* — це акт, за допомогою якого досягається домінуюча поведінка мовця.

З метою повного й ґрунтовного висвітлення цього питання вважаємо за необхідне звернутися до словників.

“Словарь лингвистических терминов” за ред. О. Ахманової [1969] дає таке визначення образу: *Бранний*, англ. *abusive*, связанный с выражением недовольства грубыми, ругательными словами. Слово, англ. term of abuse, которое употребляется для выражения недовольства в грубой форме [4 : 68].

У “Толковом словаре живого великорусского языка” В. Даля читаємо: *Обида*, ж. *обижда*. Всякая неправда, тому, кто должен переносить ее; все, что оскорбляет, бесчестит, порицает, причиняет боль, убыток или поношенье. Кривосуд; брань, побои; насмешка, дурной отзыв о ком; лишение кого достояния, имущества, барышей [5, т. 2 : 583–584].

“Великий тлумачний словник сучасної української мови” [2003] пропонує таку дефініцію: *Образа*, -и, ж. 1. Зневажливе висловлювання, негарний вчинок і т. ін., що спрямовані проти кого-небудь і викликають у нього почуття гіркоти, душевного болю. *Не давати в образу*. 2. Почуття гіркоти, досади, викликане в кого-небудь чийсь зневажливим словом, негарним вчинком і т. ін. [6 : 648].

“Словарь української мови” за ред. Бориса Грінченка [1996] подає таке визначення: *Образа*, -зи, ж. Оскорбленіє [7, т. 3 : 24].

“Энциклопедический словарь” за ред. Ф. Брокгауза, І. Ефрона [2005] тлумачить образу так: *Оскорбление*, юрид., посягательство на честь данного лица [8 : 420].

Тлумачний словник “The American Heritage Dictionary of the English Language” [1970] подає таке визначення: **Обра́за**. 1. Процес завдання шкоди або викликання гніву, обурення, незадоволення та ін. 2. Будь-яке порушення або недотримання морального правила, або правила суспільства, провина, гріх; порушення закону; злочин (переклад наш. — С. Ф.) [9 : 7].

Звичайно, дані визначення не претендують на лінгвістичну дефініцію, проте вони разом з визначенням словника лінгвістичних термінів О. Ахманової дають змогу отримати досить чітке уявлення про те, що *обра́за* може бути інвективою, навіть якщо не має жодного лайливого слова, але має на меті образу співрозмовника. Отже, *обра́за* може містити обра́ження об’єкта комунікативного акту, якщо застосовує некодифіковану, вульгарну, лайливу лексику. І ступінь обра́зливості може визначити лише адресат.

Акт *обра́зи* однією людиною іншої виконує складну комунікативну функцію. Як один з основних механізмів людського спілкування він частково є залишком захисної реакції та погрози у тваринному світі. Через що в одних випадках виражається гнів, роздратування, а в інших — це просто бажання поставити адресата в незручне становище, спонукати когось до дії або ж припинити ці дії, покласти край чийсь поведінці. Серед співтовариств, які відбивають “псячо-вовчу” модель, В. Михайлін справедливо називає і професійне середовище злочинців, яке протиставляє себе суспільству, яке живе за законами, професійним захисникам законності, яких це середовище сприймає як іншу “зграю”, називаючи їх лягавими, вовками ганебними та ін. [10 : 365].

Спираючись на дефініцію цього поняття тлумачними словниками, **під обра́зою розуміємо** мовленнєвий акт, в основі якого лежить мовленнєва агресія і який має на меті здійснити приниження соціального статусу адресата шляхом використання прийомів комунікативного тиску (суперечка, загроза, шантаж, хамство, зневага, недовіра тощо). Обра́за — це приниження честі й гідності адресата, висловлене у формі інвективи (М. Голев, В. Карасик). Обра́за також визначається як форма вербальної агресії, яка здійснюється за допомогою обвинувачення адресата в порушенні ним норм національно-культурної поведінки, зневажанні певними культурними цінностями або презентації його фізичної чи розумової неповноцінності порівняно з інвектором

та іншими членами соціуму (В. Жельвіс). Образою визнається також спрямована на адресата артикуляція термінів, що позначають фізіологічні дії, частини тіла — усе, що зафіксоване в певній культурній традиції як непристойне (Г. Кусов).

Образою можна умовно класифікувати на: 1) власне образу: *покидьок, вертихвістка, дурень, йолоп*; 2) ксенофобські номени та прізвиська, як-от: *нігер, чурка, жид, кацап, хохол, фріц*; 3) зоосемізи: *козел, баран, сука*. Інвективний характер такі лексеми набувають завдяки розрізненням, які порушують етикетні норми. Їхня семантика закріплює негативне ставлення до іншої людини.

На думку Г. Кусова, залежно від відвертості намірів здійснити комунікативний тиск, *образа* містить і специфічні прийоми вербальної поведінки, які підрозділяються на: 1) пряма *образа* — характеристика особи, виражена в різко негативній формі за допомогою грубої, зниженої, дошкульної лексики: лайки, мату, обценної та інвективної лексики, коли *образа* досягається шляхом використання прямої негативної номінації суб'єкта образу або шляхом свідомо помилкового звинувачення опонента в злочинній чи аморальній діяльності; 2) непряма *образа* — образлива характеристика особи здійснюється завуальовано, що робить акт мовної агресії ще дієвішим, оскільки в більшості випадків сприймається не на “лексично-осмисленому”, а на “синтаксично-зв'язувальному” рівні, тобто під “об'єднаною” синтаксичною єдністю; 3) прихована *образа* — образа, яка начебто витікає з усього контексту сказаного, є висновком з усієї фрази [11 : 21].

Адресна спрямованість образу диференціюється таким чином: 1) образи, спрямовані безпосередньо на суб'єкта: *лайно, злодій, шахрай, повія, осел, корова, кат, шкуродер, чайник, істеричка, debil, психопат, чокнутий* та ін.; 2) образи, орієнтовані на родичів адресата, чий статус у відповідній культурі вважається пріоритетним: *срав твоїй матері, матері твоїй ковінька, чорти б твою матір побрали* та ін.; 3) образи, адресовані суб'єктові із залученням сакралізованих номенів: *антихрист, сатана, біс, ренегат, їуда* та ін.

Образою має на меті засудити, звинуватити, образити, продемонструвати зневагу, викрити, — все це є “дискредитацією” особистості. Образою містить доволі різкий тон висловлювань й оцінок, що фіксується в категоричних негативних оцінних висловлюваннях на адресу опонента. При цьому оцінне значення буває статусно-оцінним,

“негативна оцінка принижує статус суб’єкта оцінки” [12 : 235]. Мовленнєвий акт, мета якого полягає в тому, щоб образити, принизити кого-небудь, називається образою [13 : 161]. У визначенні юристів підкреслюється, що під час образи дається негативна оцінка його (потерпілого. — С. Ф.) особи, його людським властивостям, поведінці [14 : 280]. Під образою Г. Кусов розуміє наголошування на розрізненні розуміння образи в побутовій та правовій свідомості, а також на проблемі її лінгвістичної інтерпретації [15 : 2]. В. Карасик веде мову про юридичне та неюридичне розуміння образи [16 : 252]. Таким чином, в основі *образи* лежить стійкий етнічний стереотип, який акумулює сукупність етнокультурних уявлень про шляхи видозміни соціального “портрета” мовної особистості в негативний бік.

Цілком очевидно, що акт образи — явище досить специфічне як у ситуативному плані, так і в плані належності тієї чи іншої фрази певній особі та націленості цієї фрази на конкретний об’єкт. Адже будь-яка людина може навіть вигадати чи ввести в обіг слово, яке буде сприйматися як образа або щось брутальне. Тому ми маємо підставу стверджувати, що інвектива — це той прошарок лексики, якому чи не найбільше притаманна властивість залучення й утворення нових лексем та використання старих у невластивому для них значенні.

Зазвичай, образа характеризується застосуванням просторічної лексики, фразеології, стилістично маркованими одиницями, які наділені вульгарною конотацією. Вульгарна конотація, у свою чергу, реалізує інтенцію мовця принизити, образити, звинуватити, присилити, зганьбити адресата, або ж висловити власні емоції стосовно комунікативного акту та ситуації.

Найчастіше вживаними в обігу українців, за нашими спостереженнями, є інвективи *сволота*, *дурень/дурена*, *дебіл*, *придуркуватий*. Розглянемо їхні значення: слово “*сволота*” означає “*підла людина; мерзотник // Уживається як лайка*” [17 : 1110]. Але “Толковый словарь живого великорусского языка” В. Даля визначає його як “*все, что сволочено или сволоклось в одно мѣсто: бурьянъ, трава и коренья, соръ, сволоченный бороною съ пашни; // дрянной люд, шатуны, воришки, негодяи, гдѣ либо сошедшиися*” [18, т. 4 : 154–155]. Якщо вдаватися до переосмислень, то значення образи наявне, помітна внутрішня форма слова, тому інвектива звучить відносно м’яко. “*Дурень*, -рня, ч. 1. розм. Розумово обмежена, тупа людина” [19 : 251], “*дурена*, -и, ж. зне-

важл. Розумово обмежена, тупа жінка. // Уживається як лайливе слово” [Там само]. Наведені інвективи засвідчують тупість і обмеженість людини, мають прозору семантику, характеризуються негативною спрямованістю. “*Дебіл, -а, ч.* Той, хто страждає уродженою психічною неповноцінністю, розумовою відсталістю в легкій формі; недомкуватий” [20 : 210]. Вбачаємо семантичну подібність із попереднім словом. “*Придуркуватий, -а, -е. розм. 1.* Несповна розуму, дурнуватий (у 1-му значенні). 2. Який виражає розумову обмеженість” [21 : 931]. Зазначені інвективи властиві українській ментальності, оскільки найсильнішою образою в українців вважається саме розумова обмеженість.

Уявлення про образу належить до сфери мовних дій людини. Для цього враховується комунікативний контекст, мета і завдання учасників спілкування, характер їхніх взаємостосунків, правила мовленнєвої поведінки певної сфери спілкування. Тому під час кваліфікації образу варто мати на увазі такі критерії: чи мав інвектор намір образити інвектума, чи це не входило в його інтенцію. У такий спосіб на ситуацію образу можна подивитися з двох боків: з боку того, хто образив, і з боку того, кого образили. Адресант (той, хто образив) мав намір образити і свідомо обрав для цього інвективу, яка може зачепити адресата, щоб він відчув його намір. Адресат, у свою чергу, відчув образу в словах адресанта. Отже, ситуація будь-якого спілкування вимагає враховувати певні правила і варіанти мовленнєвої поведінки та певну стилістичну градацію слів.

Наведемо приклади:

У трамваї жіночка говорить літньому чоловікові років 50–60:

– *Чому, коли ви їдете до Німеччини чи до іншої країни, ви вчите хоч кілька слів їхньою мовою, щоб можна було порозумітися?! Що ж ви так ганебно ставитесь до своєї власної мови?*

У розмову втрутився інтелігентний на вигляд чоловік років 40 у костюмі та з дипломатом:

– *Говорил, говорю и буду говорить на русском языке. И ничего вы, бандеровцы, мне не сделаете* (Записано автором у готелі м. Львова зі слів адміністратора пані Стефи М.)

Чоловік, який кинув інвективу “*бандеровцы*” (**Бандерівці**, -ів, *мн.* (одн. **бандерівець**, -вця). Учасники військово-політичних формувань Української повстанської армії в Західній Україні в 1942–1954 рр.

[22 : 36]), був сповнений агресії щодо країни, яка дала йому освіту, роботу (*інтелігентний на вигляд чоловік років 40 у костюмі та з дипломатом*), щодо міста, в якому живе, має житло, щодо людей, які його оточують. Ця людина є моральним покручем, невдячним, роздратованим й агресивним. Його переповнює злість не лише на соціальний стан, а й на своє життя, тому він ладний ображати всіх навкруги, навіть не усвідомлюючи, що цим самим він ображає ні в чому не винних людей.

Отже, вживання образи в мовленні є свідомим вибором адресанта, коли цього вимагає ситуація спілкування, хоча цьому й суперечать етикетні норми, мораль тощо. Образа — це дія, за допомогою якої той, хто ображає, намагається підвищитися над тим, кого він ображає. Інвектива, яку закинув Пауло Коельо критикам: *“критики, коли говорять про політиків, — вони демократи, а коли вони говорять про книжки, фільми і музику, яку люди мають слухати, вони фашисти”* [23], — свідчить саме про це.

Під час образи комунікативний тиск на адресата відбувається через вплив на його ціннісну сферу, складовою якої є соціальний статус індивіда, виражений у певній лінгвокультурі у вигляді домінування етнокультурних уявлень про соціальний ідеал, якому хоче наслідувати певна особистість. Силу інвективи зумовлено не її буквальним змістом, а перш за все емоційністю, важкістю образи, що знаходиться у прямій залежності від табу, яке порушується інвективним використанням лексики. Інвективи неоднакові в різних народів, але підпорядковані майже в кожному соціумі деяким загальним транскультурним закономірностям, що дозволяє розглядати їх з позиції когнітивної лінгвістики як образи.

У результаті дослідження ми дійшли таких висновків: 1) образа — це вербальна агресія, що здійснюється за допомогою звинувачення опонента в порушенні ним норм національно-культурної поведінки та зневажанні певних культурних цінностей; 2) образа вважається образою за таких умов: а) вона повинна мати намір; б) бути спрямованою на приниження честі й гідності людини; в) повинна бути виражена вербальною формулою, яка містить інвективу; 3) образа сприяє оцінно-емоційній характеристиці адресата й приниженні соціального статусу суб'єкта оцінки. Що значніша різниця між оцінним стереотипом і негативною оцінкою, то сильніший ефект вона матиме. Завдання адресанта — зруйнувати позитивний образ свого опо-

нента і сформувати замість нього негативний. Найбільш ефективно це завдання розв'язується за допомогою тактики експліцитної образи або за допомогою інтелектуальної інвективи; 4) образа у вигляді інвективи є засобом вербальної агресії і стає своєрідним “катарсисом” (В. Жельвіс), який дає відчуття вседозволеності й безвідповідальності, “свободи від суспільних табу” (Й. Стернін), а це, у свою чергу, дає вихід агресивності без звернення до фізичних дій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Демьянков В. З. Когнитивная лингвистика как разновидность интерпретирующего похода / В. З. Демьянков // Вопросы языкознания. — 1994. — № 4. — С. 17–33.
2. Демьянков В. З. Зазначена праця.
3. Жельвис В. И. Эмотивный аспект речи. Психологическая интерпретация речевого воздействия / В. И. Жельвис. — Ярославль : [б. и.], 1990.
4. Ахманова Е. С. Словарь лингвистических терминов / Е. С. Ахманова. — М. : [б. в.], 1969.
5. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка : Т. 1–4 / В. Даль. — М. : Рус. яз., 1978–1980.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад, і голов, ред. В. Т. Бусел]. — К.; Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2003. — 1440 с.
7. Словарь украинского языка, собранный ред. журн. Киевская старина / [ред. Б. Д. Гринченко]. — 1907–1909. — I — IV. -[фотомеханическое воспроизведение]. — К. : [б. в.], 1958–1959.
8. Брокгауз Ф. А. Энциклопедический словарь. Современная версия / Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. — М. : Изд-во Эксмо, 2005. — 672 с.
9. The American Heritage Dictionary of the English Language. — NY, 1970.
10. Михайлин В. Ю. Русский мат как мужской обценный код : проблема происхождения и эволюция статуса / В. Ю. Михайлин // Новое литературное обозрение. — 2000. — № 43. — 2000. — С. 347–393.
11. Кусов Г. В. Оскорбление как иллокутивный лингвокультурный концепт : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Геннадий Владимирович Кусов. — Волгоград, 2004. — 27 с.
12. Карасик В. И. Язык социального статуса / В. И. Карасик. — М.: Гнозис, 2002. — 333 с.
13. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О. С. Иссерс. — М: Едиториал УРСС, 2003. — 284 с.
14. Юридический энциклопедический словарь / гл. ред. А. Я. Сухарев. — [2-е изд., доп.]. — М. : Сов. энциклопедия, 1987. — 585 с.
15. Кусов Г. В. Зазначена праця.
16. Карасик В. И. Зазначена праця.
17. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Зазначена праця.
18. Даль В. Зазначена праця.
19. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Зазначена праця.

20. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Зазначена праця.
21. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Зазначена праця.
22. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Зазначена праця.
23. [Електронний ресурс] ; [сайт] : Режим доступу : <http://media.topping.com.ua/news/politics/2005/04/08/495475.html>.

УДК 811.111'42 (075)

Т. М. Яблонська

ОСОБЛИВОСТІ ЛІНГВІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ ІНШОМОВНОГО ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

Стаття присвячена проблемі лінгвістичного аналізу тексту. Визначено лінгвістичні особливості аналізу іншомовного художнього тексту. Наведено схему та зразок відповідного розбору аналізу іншомовного художнього тексту.

Ключові слова: художній текст, внутрішній монолог, потік свідомості, відхилення, експозиція, зав'язка, кульмінація, розв'язка.

Статья посвящена проблеме лингвистического анализа текста. Определены лингвистические особенности анализа иноязычного художественного текста. Представлена схема и образец соответствующего анализа иноязычного художественного текста.

Ключевые слова: художественный текст, внутренний монолог, поток сознания, отклонение, экспозиция, завязка, кульминация, развязка.

The article is devoted to the problem of the linguistic analysis of the text. The linguistic peculiarities of the analysis of the belles-lettres foreign text are defined. The scheme and the example of the corresponding analysis of the belles-lettres foreign text are represented.

Key words: belles-lettres text, interior monologue, stream of consciousness, digression, exposition, complication, climax, denouement.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Лінгвістичний аналіз тексту набув популярності протягом 60–80-х років ХХ століття.

Ще М. Шанський підкреслював, що для лінгвістичного аналізу художнього тексту немає і не може бути єдиної схеми, плану, моделі [1]. Тієї ж думки дотримується сучасний фахівець з філологічного аналізу тексту О. Ревуцький, курс “Лінгвістичний аналіз художнього тексту” “поки що не ґрунтується на єдиному понятті — термінологічному апараті і не репрезентує чітку скоординованість системи прийомів, методів

і етапів навчання” [2]. Тому вважаємо доцільним виявити особливості та визначити схему лінгвістичного аналізу іншомовного художнього тексту.

Аналіз актуальних досліджень. У 60-х роках ХХ століття текст перебував у центрі уваги таких відомих дослідників, як В. Виноградов, В. Винокур, Л. Щерба, Є. Курилович. Учені зверталися переважно до художнього тексту. М. Шанським було реалізовано підхід, який сучасні лінгвісти назвали лінгвоцентричним. Ціллю лінгвоцентричного аналізу при такому підході було “вияв та пояснення використання в художньому тексті мовних фактів в їх значенні та застосуванні, причому лише оскільки-остільки вони зв’язані з розумінням літературного твору як такого” [1].

Упродовж тривалого часу студії з лінгвістики охоплювали переважно рівень мовних одиниць (сфера мовної будови) і рівень мови як системи. Натомість рівень тексту (сфера лінгвального використання) досліджували винятково як “мовний матеріал” (за Л. Щербою), з якого абстрагували чи виокремлювали одиниці різних рівнів — фонема, морфема, слово, речення.

Лінгвоцентричний підхід до аналізу художнього тексту розвивався вченими Л. Максимовим, Л. Новіковим, Л. Тарасовим та іншими.

Другий підхід до вивчення та аналізу тексту в науці називається тествоцентричним, згідно якого межі семантичного простору мовної одиниці стали визначатися не тільки обсягом лексичного значення виокремленого слова, а й загальною семантикою тексту, його композицією і структуруванням, внутрішнім контекстом і підтекстом, ситуацією мовного спілкування. Зразки тествоцентричного аналізу продемонстровані І. Гальпериним [3], В. Кухаренко [4], Л. Чернухіною [5] та іншими.

Третій підхід до аналізу художнього тексту — антропоцентричний (або комунікативний). Він поєднує декілька напрямів (психолінгвістичний, прагматичний, дериваційний, когнітивний), які висвітлені у працях та представлені у зразках Л. Бабенко, Ю. Казаріна [6]. Порядок проведення лінгвістичного аналізу тексту було запропоновано Л. Волковою, А. Євграфовою, І. Кочаном та іншими.

Нам імпонує позиція В. Кухаренко, яка наголошує на тому, що “інтерпретація тексту — це процес розуміння твору, і результат цього процесу, що виражається у вмінні викласти свої спостереження, користуючись відповідною метамовою, тобто професійно грамотно викладаючи своє розуміння прочитаного [4].

Виходячи з вищезазначеного представимо варіанти аналізу іншомовного тексту з антропоцентричної позиції.

Мета статті. Визначити лінгвістичні особливості аналізу іншомовного художнього тексту.

Виклад основного матеріалу. Методологічною основою аналізу художнього тексту є визначення єдності форми і змісту як двох неподільно пов'язаних частин твору, що визначають його цілісність і значущість.

Основні етапи лінгвістичного аналізу художнього твору було розглянуто М. Крупую [7]. По-перше, це зв'язування загальної художньої ідеї твору, по-друге, аналіз мовних засобів усіх рівнів.

Лінгвістичне тлумачення художнього тексту може бути фрагментарним і суцільним. Тлумачити можна окремі слова тексту і цілий текст. Вибір тлумачення залежить від завдань дослідження.

На наш погляд, схема аналізу іншомовного художнього тексту може бути такою:

The Scheme of the Literary Analysis

1. Some information about the author: biographical data — the author's full name, nationality, the historical period he/she lived or lives, the essential factors which impacted or impact on the setting of his career and creative activity. If the author is really well-known for his stories or novels, it is necessary to name his works and to express the main problems which are depicted in them.

2. The title of the story. Does it arouse any difficulties in understanding? Is it possible to foresee all events which are represented in the text? Ground up your opinion.

3. The style (belles-lettres) and the genres: a) social — it studies the effect of social conditions which occur at a given time and place and describes human's life and behaviour under the given circumstances; b) psychological — it concerns with the mental and emotional lives of the characters and opens their inner world, feelings and anxieties; c) historical — the events and the characters are drawn from the past; d) detective — a specific problem (usually murder, robbery or kidnapping) is solved; e) science fiction — it deals with advances in science and technology and their influence on human beings; f) a documentary story — it reproduces real events as close as possible.

4. The composition: /the interrelations between different components/

a) a narration — a dynamic accounts of events;

- b) a description — a static verbal portraiture of an object, person (his appearance, behaviour under the given odds);
- c) interior monologue — it renders the character's thoughts and feelings;
- d) a stream of consciousness — it renders the reader an impression of the unending flow of ideas, feelings and memories;
- e) digression — it has no immediate relation to the theme or action.

5. It can be critical, philosophical, lyrical...

- a) Does the author speak in his own voice or does he present the events from the point of view of the main characters?
- b) Is the story told in the first (third) person?
- c) Is the story emotional or dry and factual?
- d) Are all actions fast or slow?
- e) On what note does the story end?
- f) Is the end conclusive or maybe it is left for further suggestion?

6. Character drawing.

- a) With what main problem is the character faced?
- b) Is there a conflict with another individual? /with society, with himself?
- c) Does the author sympathize with the main character or remains aloof?

7. Whatever the cause of the conflict, it develops in gradual stages known as **exposition** (where the setting and the characters are introduced), **complication** (where the plot begins to thicken), **development**, **climax** (where the things are at their hottest) and finally, **denouement or unknottting** (from French, pronounced "deinoomaah"), bringing about a resolution of the conflict. Sometimes it coincides with the **climax**. It is an event or an episode that brings the story to its end. The manner of bringing of fiction to a close is called **Ending**. An unexpected turn of a plot, which is not clear until the story is called **Surprise Ending**.

8. **The main idea of the story** / sometimes it can coincide with the main theme/.

9. The Language of the story.

Наведемо приклад тексту та зразок відповідного його розбору:

THE APPLE-TREE

John Galsworthy (1867–1933)

On the first of May, after their last year together at college, Frank Ashurst and his friend Robert Garton were on tramp. They had walked that day from

Brent, intending to make Chagford but Ashurst's football knee had given out, and according to their map they had still some seven miles to go. They were sitting on a bank beside the road, where a track crossed alongside a wood, resting the knee and talking of the universe, as young man will. Both they were over six feet, and thin as rails. Ashurst pale, idealistic, full of absence; Garton queer, knotted, curly, like some primeval beast. Both had a literary bent; neither wore a hat. Ashurst's hair was smooth, pale, wavy. Garton's was a kind of dark unfathomed mop. They had not met a soul for miles.

"My dear fellow", Garton was saying, "pity's only an effect of self-consciousness; it's a disease of the last five thousand years. The world was happier without".

Ashurst didn't answer; he had plucked a blue floweret, and was twiddling it against the sky. A cuckoo began calling from a thorn tree. The sky, the flowers, the songs of birds! Robert was talking nonsense. Then he said:

"Well, let's go on, and find some farm where we can put up". In uttering those words he was conscious of a girl coming down from the common just above them. She was outlined against the sky, carrying a basket. And Ashurst, who saw beauty without wondering how it could advantage him, thought: "How pretty!" Her dark hair waved untidy across her broad forehead, her face was short, her upper lip was short, showing a glint of teeth, her brows were straight and dark, her lashes long and dark, her nose straight; but her eyes were the wonder — dewy as if opened for the first time that day. She looked at Ashurst — perhaps he struck her as strange, limping along without his head, but put up his hand in a salute, and said:

"Can you tell us if there is a farm near here where we could stay the night? I've gone lame".

"There's only one farm near, sir. It's down here." She spoke without shyness, in a pretty, soft, crisp voice.

"Would you put us up?"

"Yes, sir".

He limped on, silent, and Garton took up the catechism.

"Are you a Devonshire girl?"

"No, sir. I'm from Wales. I live on my aunt's farm with three cousins".

"And what about your uncle?"

"He is dead".

Ashurst broke in suddenly:

“How old are you and What’s your name?”

“I am seventeen, sir, and my name is Megan David”.

“This is Robert Garton and I am Frank Ashurst. We wanted to get on to Chagford”.

“It is a pity that your leg is hurting you”.

Ashurst smiled, and when he smiled his face was rather beautiful.

Descending past the narrow wood, they came on a farm suddenly — a long low-stoned built dwelling with casement windows, in a farmyard where pigs and fowls and an old mare were straying. A short steep-up grass hill behind was crowned with a few Scotch firs, and in front, an old orchard of apple trees, just breaking into flower, stretched down to a stream and a long wild meadow. A little boy with oblique dark eyes was shepherding a pig, and by the house door stood a woman, who came towards them. The girl said: “It is Mrs. Narracombe, my aunt”.

“Mrs. Narracombe, my aunt” had a quick, dark eye, like a mother wild-duck’s, and something of the same shaky turn about her neck.

“We met your niece on the road,” said Ashurst, “she thought you might perhaps put us up for the night”.

Mrs. Narracombe, taking them in from head to heel, answered:

“Well, I can, if you don’t mind one room. Megan, get the spare room ready, and a bowl of cream. You’ll be wanting tea, I suppose”.

Passing through a sort of porch made by two yew trees and some flowering-currant bushes, the girl disappeared into the dark green of the yews.

A little bit later two friends were invited into the parlour with brick floor, with bare table and shiny chairs and sofa stuffed with horsehair, seemed never to have been used, it was so terribly clean. Ashurst sat down at once on the sofa and Mrs. Narracombe gazed at him...

“Is there a stream where we could bathe?”

“There is a stream at the bottom of the orchard, but sitting down you’ll not be covered. It is about the foot and a half maybe. So, go down the lane, through the second gate, on the right. You’ll see a pool by the big apple-tree that stands by itself. There’s a trout there, if you can tickle them!”

“They’re more likely to tickle us!”

Mrs. Narracombe smiled. “There’ll be tea ready when you come back”.

The pool formed by the damming of a rock, had a sandy bottom; and the big apple tree, lowest in the orchard, grew so close that its boughs almost

overhung the water; it was in leaf and all but in flowers — its crimson buds just bursting. Ashurst waited his turn, gazing at the wild meadow, all rocks and thorn trees and field flowers, with a grove of beeches beyond, raised up on a flat mound. Every bough was swinging in the wind, every spring bird calling. He thought of Theocritus, and the river Cherwell, of the moon, and the maiden with dewy eyes, of so many things that he seemed to think to think of nothing; and he felt absurdly happy.

Analysis of the Text

The text "An Apple-Tree" is written by John Galsworthy, a prominent English novelist, playwright and short-story writer, who came from an upper middle-class family. He was educated at Harrow and Oxford and was called to the Bar. His well-known novels are "The Forsyte Saga", "The Man of Property", "A Modern Comedy" give the truthful picture of English bourgeois society at the end of the 19th and the beginning of the 20th centuries. "The Apple-Tree", which was published in 1917, is considered one of the most popular long short stories.

The title of the story stands for contemplation, associations with nature and incites the reader to merge into single entity with nature.

The text refers to a belles-lettres style and social and psychological genres. It describes social conditions and depicts the main characters' conduct according to them. The action takes place in Scotland. It's a lovely spring sunny day. Two best friends Frank Ashurst and Robert Garton have a rest while being on a tramp. They sit and ponder over unimportant things.

The text is a narration with some pieces of dialogues between two friends, a young girl Megan David which they met on the road and with her aunt Mrs. Narracombe. This story contains some elements of description (portrait and landscape). It's possible to find out terms which express it. E.g. pale, idealistic, full of absence, curly, like some primeval beast, a quick dark eye, dewy eyes as if opened for the first time that day; dark green of the yews, sandy bottom, crimson buds, a grove of beeches. The text also has an interior monologue and it opens the main characters' thoughts about different things and events. The author represents the events from the point of view of the characters. It's told in the third person. The story is colourful, emotional and the action is not very slow. It's dynamic. The text ends on lyrical note and it is left for further suggestion. There is no conflict with society, no difficulties between the main characters and the author sympa-

thizes with them. The main theme of the story is humanity and nature. The idea coincides with it because it also displays a possibility for merging into a single entity with nature.

The text under analysis consists of several parts.

The first part, an exposition, is an introductory part, where the main characters, Frank Ashurst and Robert Garton are represented. They are sitting near the river and talking about nonsense. In complication they meet a young beautiful girl Megan David who lives on a farm with her aunt and three cousins. Two friends talk to her and ask her to allow to spend one night on the farm. In climax two friends come to Megan's aunt Mrs. Naracombe's house and get settle there. This text contains denouement too. It reveals Frank Ashurst's feelings and reflections in the orchard under the Apple-Tree.

Depending upon the manner in which the text is represented we can speak about the language of the story from lexical and grammatical point of view. It is emotional and abounds in different informal colloquial words (Ashurst's football knee, as thin as rails, to take up the catechism, a strame). These words lend peculiar tint and brightness to the text and make it vivid and lyrical. The predominant tense is Past Simple one but on the other hand we can find sentences in Past Perfect, Past Continuous and Present Indefinite Tense. E.g. They had walked that day from Brent. They were sitting on a bank beside the road. Every bough was swinging in the wind. Let's go on and find some farm where we can put up. Modal and participle constructions (Would you put us up? Is there a stream where we could bathe? Descending past the narrow wood, they came on the farm. Passin through a sort of porch the girl disappeared in the dark green of the yews) are also met in the text but they are not too complicated for understanding.

Висновки. Таким чином, можна зазначити, що єдиної схеми лінгвістичного аналізу не існує. У кожному конкретному жанрі вона визначається характером тексту.

Лінгвістичний аналіз будь-якого тексту — це продукт мовно-розумової діяльності людини із застосуванням лінгвістичних методів і прийомів з метою його структурно-сміслової єдності, комунікативної спрямованості та інтерпретації упорядкування мовних засобів для вираження смислу категорії антропоцентричності, що стає методологічною основою комунікації загалом і зорієнтована на духовність, соціальність і суб'єктивну сферу носія мови.

Здійснення лінгвістичного аналізу тексту залежить від обраного аспекту його вивчення (фрагментарного, цілісного).

В подальшому ми вбачаємо студіювання проблеми цілісного лінгвістичного аналізу художнього і нехудожнього іншомовних текстів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Шанский Н. М. Лингвистический анализ художественного текста / Н. М. Шанский. — Л.: Просвещение, Ленингр. отд-ние, 1990. — 414 с.
2. Ревуцкий О. И. Анализ художественного текста как коммуникативного обусловленного связного целого / О. И. Ревуцкий. — Минск: НИО, 1998. — 68 с.
3. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин. — М., Наука, 1981. — 140 с.
4. Кухаренко В. А. Интерпретация текста: учебн. пособие для студентов пед. ин-тов / В. А. Кухаренко. — 2-е изд. перераб. — М.: Просвещение, 1988. — 168 с.
5. Чернухина И. Я. Общие особенности поэтического текста / И. Я. Чернухина. — Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1987. — 157 с.
6. Бабенко Л. Г. Лингвистический анализ художественного текста / Л. Г. Бабенко, Ю. В. Казарин. — Москва: Флинта: Наука, 2003. — 495 с.
7. Крупа М. П. Лінгвістичний аналіз художнього тексту / М. П. Крупа. — Т.: Підруч. і посіб., 2005. — 416 с.

Відомості про авторів

1. *Александрова Ольга Володимирівна* — аспірантка кафедри німецької філології Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова, м. Одеса.
2. *Белявська Ксенія Олегівна* — магістрант Інституту мов світу Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”, м. Одеса.
3. *Дерік Ілона Морисівна* — кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”, м. Одеса.
4. *Жовніренко Яна Григорівна* — старший викладач кафедри іноземних мов ДВНЗ “Донбаський державний педагогічний університет”, м. Слов’янськ Донецької обл.
5. *Жмаєва Наталя Сергіївна* — кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”, м. Одеса.
6. *Жук Валентина Аркадійвна* — старший викладач кафедри граматики факультету РГФ ОНУ ім. І. І. Мечникова, м. Одеса.
7. *Кантур Кирило Олександрович* — кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов, Національний університет “Одеська юридична академія”, м. Одеса.
8. *Коляса Олена Василівна* — аспірант, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Львівська обл., м. Дрогобич.
9. *Лазаренко Світлана В’ячеславівна* — к. філол. н., приват-доцент, завідувач кафедри загальних дисциплін та мовної підготовки іноземних громадян Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського, м. Одеса.
10. *Маторіна Наталя Михайлівна* — доцент кафедри германської та слов’янської філології ДВНЗ “Донбаський державний педагогічний університет” (м. Слов’янськ Донецької обл.).
11. *Мілова Маргарита Миколаївна* — кандидат педагогічних наук, в. о. доцента кафедри германської філології та методики викладання іноземних мов Державного закладу “Південноукраїнський

- національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”, м. Одеса.
12. *Ротар Анна Іванівна* — аспірантка кафедри загальних дисциплін та мовної підготовки іноземних громадян Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського, м. Одеса.
  13. *Попова Олександра Володимирівна* — кандидат педагогічних наук, доцент кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”, м. Одеса.
  14. *Присяжнюк Оксана Ярославівна* — кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов гуманітарних факультетів; факультет романо-германської філології ОНУ імені І. І. Мечникова, м. Одеса.
  15. *Савченко Євгенія Юріївна* — кандидат філологічних наук, викладач кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Інституту мов світу Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”, м. Одеса.
  16. *Снінова Жанна Миколаївна* — магістрантка кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Інституту мов світу Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”, м. Одеса.
  17. *Ступак Інна Валер’янівна* — доктор філологічних наук, декан факультету лінгвістики і перекладу Міжнародного гуманітарного університету, м. Одеса.
  18. *Томчаковський Олександр Георгійович* — кандидат філологічних наук, доцент кафедри лексикології та стилістики англійської мови факультету РГФ ОНУ ім. І. І. Мечникова, м. Одеса.
  19. *Форманова Світлана Вікторівна* — доктор філологічних наук, доцент кафедри української мови Інституту мов світу Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”, м. Одеса.
  20. *Яблонська Тетяна Миколаївна* — доктор педагогічних наук, професор кафедри західних і східних мов та методики їх навчання Інституту мов світу Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”, м. Одеса.

Вимоги до оформлення наукових праць, що друкуються в “Науковому віснику ПНПУ імені К. Д. Ушинського: Лінгвістичні науки”

Згідно з постановою президії Вищої атестаційної комісії України від 15.01.2003 р. № 7–05/1 зміст наукових статей передбачає:

1. постановку проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;

2. аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;

3. формулювання цілей статті (постановка завдання);

4. виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;

5. висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Правила оформлення статті:

На початку статті у лівій частині вказується УДК; в правій частині подаються ініціали і прізвище автора напівжирним курсивом. Назва статті подається з вирівнюванням по центру сторінки великими літерами та виділяється напівжирним шрифтом. Далі трьома мовами — українською, російською та англійською надається резюме, в якому чітко формулюється основний науковий результат, що є новим та обґрунтовується в статті. Так само наводяться ключові слова.

* **Обсяг статті** — до 12 сторінок (0,5 др. арк. — 20 000 знаків).

* **Стандарти** — кегль 14pt, міжрядковий інтервал — 1,5, абзацний відступ — 1,25 см, поля — 2 см, шрифт — Times New Roman.

* **Текстовий редактор** — Microsoft Word.

* **Типи виділення** — напівжирний, курсив, напівжирний курсив.

* **Мова статті** — українська, російська, англійська, німецька.

* **Оформлення довідкового матеріалу** — бібліографічні посилання та примітки у тексті беруться у квадратні дужки. Перша цифра — номер джерела у списку літератури, друга — номер сторінки. Номер джерела та номер сторінки розділяються двокрапкою, номери джерел — крапкою з комою. У кінці статті — список літератури з підзаголовком

“СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ” (“СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ”, “BIBLIOGRAPHY”, “BIBLIOGRAPHIE”). Бібліографічні джерела подаються наприкінці статті в порядку цитування згідно з бібліографічним Держстандартом та нумеруються. Список літератури має містити лише джерела, на які є посилання в тексті.

Наукові праці і відомості про автора (**українською мовою** прізвище, ім'я та по батькові, науковий ступінь, вчене звання, посада, місце роботи, адреса, телефон, e-mail) подаються окремо на диску, та один роздрукований примірник надсилаються на адресу редколегії (65020, Одеса, вул. Старопортофранківська, 34, каб. 35, відповідальному секретареві Юхимець Світлані Юріївні, к. пед. н., доцент кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики, тел. 0501354814 E-mail: yukhymets@inbox.ru).

Матеріали мають подаватися з рецензіями докторів філологічних наук; підпис рецензента має бути завіреним у встановленому порядку.

Текст статті також додається англійською мовою згідно з п. 2.9 Наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 17 жовтня 2012 року № 1111.

Редколегія залишає за собою право направляти матеріали на додаткове рецензування відповідним фахівцям, відхиляти статті, що не відповідають вимогам або науковим напрямкам збірника, переносити статті до наступного видання збірника. Відхилені матеріали редакційно-видавничий відділ не відправляє авторам.

ЗМІСТ

Александрова О. В.

Молодіжний соціолект як лінгвістичний феномен (до питання термінологічного визначення поняття) 3

Дерік І. М.

До питання про труднощі художнього перекладу з типологічно неспоріднених мов 11

Дерік І. М., Белявська К. О.

До питання про роль особистості перекладача у виборі стратегій перекладу художньої літератури 18

Жмаева Н. С.

К вопросу о применении метода “думай вслух” (think aloud) в переводческих исследованиях 24

Жовніренко Я. Г.

Аналіз типологій мовних ситуацій У. Стюарта й Ч. Фергюсона в працях О. Д. Швейцера 32

Жук В. А.

Грамматическая омонимия английских прилагательных и наречий в диахронии 38

Каптур К. А.

Сравнительно-исторический метод в русской компаративистике середины XIX в.: Ф. И. Буслаев, И. И. Срезневский 49

Коляса О. В.

Ключові ознаки мовного абсурду 60

Лазаренко С. В., Ротар А. І.

Види інтертекстуальності в сучасному політичному дискурсі (на матеріалі політичних звернень) 73

Милова М. Н.

Вплив феміністичної течії на літературу Великої Британії (кінець XIX — початок XX сторіччя) 81

Попова О. В., Спинова Ж. М.

Особливості сучасного художнього інтерпретування-перекладу англомовних фразеологізмів українською мовою (на матеріалі трагедій В. Шекспіра) 88

Присяжнюк О. Я.

Тенденции развития языковой нормы как лингвистической категории 97

Савченко Є. Ю.

Вплив незавершеності висловлювання на трансформацію моделі просодичної структури тема-рематичного членування висловлювання 106

Ступак І. В.

Семантика похідних каузативних дієслів зі значенням “каузувати бути у місці” 117

Томчаковский А. Г.

Языковая картина мира в зеркале англоязычной поликодовой лексикографической статьи (Количественная характеристика выборки) 127

Форманова С. В.

Лінгвістичні аспекти образу в українській мові 137

Яблонська Т. М.

Особливості лінгвістичного аналізу іншомовного художнього тексту 147

Відомості про авторів 156

Вимоги до оформлення наукових праць, що друкуються в “Науковому віснику ПНПУ імені К. Д. Ушинського: Лінгвістичні науки” 158

CONTENT

Alexandrova O. V.

Youth's sociolect as a linguistic phenomenon (to the issue of terminology definition) 3

Derik I. M.

On the Issue of the Difficulties of Artistic Translation from Typologically Distant Languages 11

Derik I. M., Belyavska K.

On the Issue of the Translator's Personality Role in the Choice of Strategies of Artistic Translation 18

Zhmayeva N. S.

On the issue of using think aloud method in translation studies 24

Jovnirenko Ya. G.

The linguistic situation typology analysis in W. Stuart and Ch. Ferguson works in the scientific surveys by A. Shweizer 32

Zhuk V. A.

The diachronic analysis of english adjectives and adverbs grammatical homonymy 38

Kantur K. A.

The Comparative-historical method in Russian comparative linguistics of the mid-nineteenth century: F. I. Buslayev and I. I. Sreznevskii 49

Kolyasa O. V.

The linguistic nature of game absurd 60

Lazarenko S. V., Rotar A. I.

Intertextuality types in modern Ukrainian political discourse (on the basis of political appeals) 73

Milova M. N.

Feminism in Literature of Great Britain (the End of the 20th — the Beginning of the 21st century) 81

Popova O. V., Spinova J. M.

Peculiarities of modern literary interpretation-translation of phraseological units from English into Ukrainian (on the material of the tragedies written by W. Shakespeare) 88

Prisjajnjuk O. Ja.

Language standard as a linguistic category and tendencies in its development 97

Savchenko J. Yu.

The effects of the incomplete utterance on the theme and rhyme structure transformation 106

Stupak I. V.

The semantic structure of derived causative verbs with the meaning “cause to be in place” 117

Tomchakovsky A. G.

Language view of the world in the mirror of the English language polycode lexicographical entry (quantitative characteristic of the sample) 127

Formanova S. V.

The linguistic features of the concept “offense” in Ukrainian language 137

Yablonskaya T. N.

The linguistic peculiarities of the analysis of the belles-lettres foreign text 147

Authors 156

Requirements to the content and structure of the articles published in *Naukovi visnyk* of South-Ukrainian national pedagogical university named after K. D. Ushinsky 158

Українською, російською, англійською та німецькою мовами

Рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет
вченою радою Державного закладу
“Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського”.
Протокол № 2 від 25.09.2014 р.

Затверджено як фахове наукове видання
(збірник наукових праць)
ВАК України 14.04.2010 р. за № 1-05/3

Збірник зареєстровано
у Державному комітеті телебачення і радіомовлення України
як друкований засіб масової інформації
Свідоцтво серія КВ № 9983 від 22.06.2005 р.

Відповідальний за випуск
С. Ю. Юхимець

Тираж 100 прим. Зам. № 477 (109).

Адреса редакції:
65020, Одеса, вул. Старопортофранківська, 34, каб. 35
Тел. 0501354814
E-mail: yukhymets@inbox.ru

Видавництво і друкарня “Астропринт”
65091, м. Одеса, вул. Разумовська, 21
Тел.: (0482) 37-07-95, 37-24-26, 33-07-17, 37-14-25
www.astroprint.odessa.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1373 від 28.05.2003 р.